

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΕΤΟΣ ΙΑ'

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1948

ΑΡΙΘ. 84

ΚΑΘΟΔΗΓΗΤΙΚΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

Α'

Ὁ Χριστιανισμὸς στὴ γήϊνα ἐφαρμογή του, ὁ ζωντανὸς Χριστιανισμὸς, ὅπως τὸν εἶδαμε στὴ σειρά τούτων τῶν ἀρθρῶν, εἶναι κατ' ἀνάγκην καθοδηγητικὸς. Ὁδηγεῖ γιὰ νὰ γίνονιν πραγματικότης τὰ δύο αὐτὰ αἰτήματα, πού, χωρὶς τὸν Χριστιανισμό, καὶ τὸ καθένα χωριστά, μὰ πολὺ περισσότερο τὰ δύο μαζί, φαίνονται σὰν χίμαιρα: Τὸ γήϊνο αἶτημα πού λέγεται εὐτυχία καὶ τὸ μεταφυσικὸ αἶτημα πού λέγεται βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ αἰτήματα τὰ κάνει πραγματικότητα ὁ Χριστιανισμὸς καὶ μᾶς τὰ παρουσιάζει καὶ τὰ δύο ζωντανὰ μέσα μας.

Αὐτὸ τὸ «μέσα μας» φαίνεται κάτι τὸ ὀλότελα παράξενο στὸν ἄνθρωπο. Τὸ παιδί πού θέλε νὰ πάη στὰ ἄστρα, στὸν ἕνα-στρο οὐρανό, καὶ ἔξαφνα μαθαίνει πὼς βρῖσκεται κ' ἄλλας στὸν οὐρανό, πὼς πατάει κ' ἄλλας ἐπάνω σ' ἕνα ἄστρο, τὴ γῆ, τὸ παιδί αὐτὸ δὲν ξαφνιαίνεται περισσότερο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο πού γιὰ πρώτη φορὰ ἀκούει πὼς εἰ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ἡμῶν ἔστιν (Λουκ. κεφ. ιζ' στίχ. 21). Κι' ἡ εὐτυχία κ' αὐτὴ μέσα μας εἶναι. Τὸ πρόβλημα τῆς εὐτυχίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο δὲν εἶναι πὼς θὰ ἔλθῃ ἡ εὐτυχία, ἀλλὰ πὼς ὁ ἄνθρωπος θὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν εὐτυχία πού τοῦ προσφέρεται. Καὶ σ' αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ προβλήματος τὴν λύσι θὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἄνθρωπο ὁ καθοδηγητικὸς Χριστιανισμὸς.

Ἡ καθοδηγητικὴ λειτουργία εἶναι οὐσιώδης στοιχείο γιὰ τὸν Χριστιανισμό. Τόσο οὐσιώδης, γιὰ νὰ ἐπαναλάβωμε τὴν εικόνα πού ἐχρησιμοποίησε ὁ Κύριος, ὅσο εἶναι

γιὰ τὸν λύχνο ἢ φωτιστικὴ λειτουργία. Ἄλλὰ ὁ καθοδηγητικὸς αὐτὸς Χριστιανισμὸς εἶναι καὶ αἶτημα κοινωνικό. Ἡ κοινωνία, μόλις δεχθῇ τὸν Χριστιανισμό, ζητεῖ ἀπὸ αὐτὸν καθοδήγησι. Μπορεῖ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος νὰ χτυπᾷ στὴν ἀρχὴ τὸν Χριστιανισμό ἀλλ' ἅμα πάη πρὸς αὐτὸν πηγαινεὶ γιὰ νὰ βρῇ τὸν ὀδηγητή.

Β'

Ἐδῶ ὁμως πρέπει νὰ ξεκαθαρίσωμε εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τί δὲν εἶναι ὁ καθοδηγητικὸς Χριστιανισμὸς, τί δὲν πρέπει νὰ περιμένωμε ἀπ' αὐτόν.

α) Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ὀδηγεῖ σὲ μιὰ πολιτεία ἀγγέλων ἀλλὰ σὲ μιὰ πολιτεία ἀνθρώπων. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος κατηγορεῖ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους πού ἐπιδιώκουν θρησκεία καμωμένη γιὰ ἀγγέλους (Πρὸς Κολοσσ. κεφ. β' στίχ. 18). Κι' ἐδῶ εἶναι τὸ οὐτοπιστικὸ καὶ ἐπομένως ἀντιχριστιανικὸ. Τὸ νὰ θέλωμε νὰ ὀδηγοῦμε σὲ πολιτεία ἀγγέλων. Ὁ Χριστιανισμὸς ὀδηγεῖ ἀκριβῶς σὲ πολιτεία ἀνθρώπων, ἀνθρώπων ἀρτίων. Ὅπως πρέπει νὰ εἶναι καὶ νὰ ζοῦν οἱ ἄνθρωποι.

β) Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν κόβει τὰ ἀνθρώπινα. Καὶ λάθη θὰ γίνωνται, παρὰ τὴν καθοδήγησι τὴν χριστιανικὴν, καὶ δυσκολίες θὰ ὑπάρχουν, καὶ προσοχὴ θὰ χρειάζεται, καὶ κόπος θὰ εἶναι ἀπαραίτητος, καὶ ἡ πείρα θὰ ἔχη πάλι τὴ θέσι τῆς καὶ ἡ μαθητεία θὰ εἶναι τὸ θεμέλιο γιὰ τὴν ἐργασία. Δὲν τὰ δίνει ἔτοιμα ὁ Χριστιανισμὸς, ὅπως δὲν δίνει καὶ συνταγὰς ἔτοιμες γιὰ τὸ κάθε τι. Δὲν κόβεται ἡ ἀνάγκη γιὰ ἐρευνα, ἀλλὰ παίρνει νόημα

ή έρευνα. Η έρευνα-που θέλει να βρη και να γνωρίση τίς ανάγκες τής κοινωνίας, τὰ κοινωνικά προβλήματα, τὰ σφάλματα-και ή κριτική. "Οι' αυτά υπάρχουν και με τον Χριστιανισμό. Δεν τὰ κάνει περιττά, αλλά τούς δίνει σκοπό, κάνει να μὴν είναι μάταια και άσκοπα.

γ) 'Ο Χριστιανισμός δὲν πρόκειται να φέρη τὰ άποτελέσματά του όλα σε μιά στιγμή. Χρειάζεται καιρό. Χρειάζεται ακόμη και τὸν υλικό παράγοντα. Τὸν υλικό παράγοντα τὸν υποτάσσει ὁ Χριστιανισμός αλλά δὲν τὸν άγνοεῖ.

δ) Πρέπει να έχωμε ὑπ' ὄψιν ὅτι και με τὴν καθοδήγησι του Χριστιανισμοῦ θὰ παρουσιασθοῦν στὴν κοινωνία οἱ δυσκολίες που φέρνει ἡ άρνησις. Και μάλιστα, ιδιαίτερα, ἡ άρνησις με τὴ μορφή τῆς πωρώσεως. Θὰ ἦταν μεγάλη πλάνη να νομίση κανεῖς, ὅτι μόλις παρουσιασθῆ στὴν κοινωνία ὁ ζωντανός, ὁ άρτιος, ὁ καθοδηγητικός Χριστιανισμός, ἡ άρνησις θὰ σωπάση, θὰ πάψη να υπάρχει. Αυτό ἔς μη τὸ βάζωμε στό νοῦ μας. Η άρνησις θὰ εξακολουθῆ να φωνάζη. Δεν πρέπει να ξεχνάμε τὴ δύναμι τῆς πωρώσεως. Είναι δυνάμεις που λειτουργεῖ μέσα στὴν κοινωνία. Τὸ εἶπε και ὁ Κύριος: «Ἦλθεν Ἰωάννης (ὁ Βαπτιστής), μήτε ἐσθίων μήτε πίνων, και λέγουσι δαιμόνιον ἔχει». Ἐρχεται ὁ Χριστός, που και τρώει και πίνει και τότε πάλι λένε ὅτι εἶναι «φάγος και οἰνολόγος» (Ματθ. κεφ. ια' 18-19).

"Όταν λοιπόν, σε μιάν ἀμείλικτη αὐτοκριτική⁽¹⁾ λέμε ὅτι πρέπει να διορθωθοῦν τὰ λάθη στὸν Χριστιανισμό, δὲν τὸ κάνωμε ὀδηγημένοι ἀπὸ τὴν ἀπάτη ὅτι ἔτσι θὰ πάψη να υπάρχει ἡ άρνησις. Κάθε τι που θὰ κάνωμε για να διορθώσωμε τὰ λάθη που δείχνωμε στὴν εμφάνισι του Χριστιανισμοῦ μας, δὲν θὰ τὸ κάμωμε για να πάψη ἡ ἀντίδρασις, για να πάψη ὁ άγώνας, αλλά γιατί εἶναι αἴτημα χριστιανικό κι' ἐπιταγή χριστιανική να γίνη.

Πρέπει να γίνη ἡ ἐπιστροφή στὴν πί-

στι. Και πριν ἀπ' ὅλα ἡ ἐπιστροφή τῶν Χριστιανῶν στὸν Χριστιανισμό. Η ἐποχή μας πρό παντός ζητᾷ τὸν πιστό που ἐμφανίζει ζωντανό, άρτιο και ἐπομένως καθοδηγητικό τὸν Χριστιανισμό του. Τὸν πιστό που τρέχει στὸν Χριστό σὰν σωτήρα αλλά τρέχει και στὸν πεινασμένο και διψασμένο και φυλακισμένο, σὰν να ἦταν ἐκεῖνος ὁ Χριστός, και τρέχει για να τὸν βοηθήση(βλ. Ματθ. κεφ. κε' στίχ. 34-40). Τὸν πιστό που πηγαίνει κοντὰ στὸν Χριστό τῆς Βίβλου και τῶν Μυστηρίων αλλά και στὸν Χριστό τῆς ἀγάπης και τοῦ ἐλέους και τῆς κρίσεως και τῆς δικαιοσύνης. Τὸν πιστό με τὴν ἐνατένισι τοῦ οὐρανοῦ, αλλά και με τὴν ἐνατένισι τῆς γῆς, ἐνατένισι που γίνεται με τὴν συναίσθησι τοῦ χρέους που ἔχει ὁ Χριστιανός ἀπέναντι τῆς κοινωνίας του. Τὸν πιστό με τὴν κατανύξι αλλά και τὸν πιστό με τὴν χαρὰ και τὴν ἰσοροπία και με τὴν υπεύθυνη και ἐπιτυχημένη ἀντιμετώπισι τῆς ζωῆς. Τὸν πιστό σὰν ἄνθρωπο πνευματικό αλλά και τὸν πιστό σὰν πολίτη «εὐλόγος και αγαθός». Τὸν πιστό σὰν πρᾶο κι' εἰρηνικό αλλά και τὸν πιστό σὰν δυνατὸ και μαχητή. Και τὸν πιστό σὰν τὸν ὀδηγό που θὰ βγάλῃ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ σημερινὸ χάος και θὰ τὸν φέρη στὸν δρόμο τοῦ λυτρωμοῦ.

Γ'

Και για να γίνωμε αὐτὰ χρειάζεται ἀγώνας. Δὲν γίνωμε αὐτὰ μόνο τους. Θὰ τὸ ξέρωμε ὅτι ἀρχίζωμε ἕναν άγώνα. Και τὸ αἴτημα τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἀγωνιστικό αἴτημα, εἶναι προτροπή στὸν άγώνα. Ἄγωνα και για τὸ άτομο, αλλά και για τὸ σύνολο. Αὐτός ὁ άγώνας θὰ εἶναι ἀπάντησις στους δύο, πρὸς τὸ παρόν, παγκοσμίους πολέμους και μάλιστα στὸν «άσκοπο» δεύτερο πόλεμο, ἀπὸ ὅπου μόλις τώρα νομίζωμε ὅτι βγαίνωμε, με τὴν τρομερή άγωνία μήπως βρισκόμαστε κιόλα στὸν τρίτο πόλεμο⁽²⁾.

Εἶναι ὁ άγώνας που θὰ κάμωμε οἱ Χρι-

(1) Βλ. τὰ άρθρα μας «Κατηγορῶ τους Χριστιανούς» Ἀκτίνες 1947 σελ. 241 ἐπ., 289 ἐπ.

(2) Βλ. τίς πολὺ σωστές παρατηρήσεις τοῦ Δ. Πυργιώτη, στὸ ἄρθρο του «για να πολεμηθῆ ὁ πόλεμος» Ἀκτίνες 1948, σ. 374 ἐπ.

στιανοί, ἡ ζήμη. Καὶ θὰ τὸν κάμουν μὲ τὴν μάχη πού εἶπαμε ἄλλοτε, τὴν μάχη τοῦ βίου. Ὁ ἀγώνας αὐτός, ἡ πάλη πού δὲν εἶναι «πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας τοῦ σκότους» (Ἐφεσ. κεφ. σι' στίχ. 12). Ἀγώνας γιὰ τὴν πίστι ἀλλὰ ἀγώνας καὶ γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς πίστεως, γιὰ τὴ ζωντανή, συνεπῆ, δόλοπλευρὴ ἐμφάνισί της.

Δύσκολος ἀγώνας! Ἀγώνας πού κάνει νὰ ρωτᾶ κανεὶς ἂν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ νίκη καθ' ὅλου σ' αὐτόν. Καὶ ἡ ἀπάντησις σ' εἶναι τέτοιο ἐρώτημα; Μὰ τὴν ἔδωσε τὴν ἀπάντησι αὐτῆ ἡ «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐπιστημόνων» στὴ «Διακήρυξις» της⁽³⁾. Αὐτός ὁ ἀγώνας εἶναι κι' ὅλας ἡ νίκη. Καὶ δὲν ἔχομε τίποτα ἄλλο νὰ προσθέσωμε σ' ὅσα εἶπε ἡ «Διακήρυξις».

Ἐνα τέτοιον ἀγώνα ζητᾷ ὁ Χριστιανισμός, ἡ παράδοσις ἡ χριστιανικὴ, ἡ Ἐκκλησία, ἡ Γραφή, ὁ Κύριος, πού εἶναι ὁ ἀρχηγός σ' αὐτόν τὸν πόλεμο καὶ πού σ' αὐτόν θ' ἀποβλέπωμε ὅσο θὰ κρατᾷ ἡ πάλη μας. Ἀλλὰ τὸν ἀγώνα αὐτόν τὸν ζητᾷ κι' ὁ σύγχρονος ἀνθρώπος, τὸν ζητοῦν τὰ ἑκατομύρια τῶν ἀνθρώπων πού πεινοῦν αὐτῆ τῆ στιγμῇ, τῶν ἀνθρώπων πού τρέμουν μπροστὰ στὸν χειμῶνα πού ἔρχεται.

Ὁ σύγχρονος πονεμένος, βασανισμένος ἀνθρώπος, εἴτε τὸ ξέρει εἴτε δὲν τὸ ξέρει, ἐνώνει τὴ φωνή του μὲ τὸ πρόσταγμα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος κι' ἀπὸ τὸ ἄλλο ὁ ναυαγισμένος ἀμαρτωλὸς τῆς σημερινῆς ἐποχῆς-δὲν εἶναι ἀσέβεια νὰ τὸ εἰποῦμε-ἐνώνουν τὴ φωνή τους καὶ μαζί μᾶς παρακινοῦν στὸν ἀγωνιστικὸ Χριστιανισμό, στὸν ἀγώνα γιὰ νὰ γίνῃ πραγματικότης τὸ χαρούμενο μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου, γιὰ νὰ μιλήσῃ ὁ ζωντανὸς Χριστιανισμός. Γιὰ νὰ ἰκανοποιηθῆ καὶ τοῦ Χριστοῦ ἡ προσταγὴ καὶ τὸ αἷμα τοῦ πονεμένου ἀνθρώπου, πού καὶ οἱ δυὸ θέλουν γιὰ μᾶς ἡμέρες καλύτερες ἀπὸ τὶς σημερινές. Τὶς καλύτερες ἡμέρες πού πρέπει ἐπὶ τέλους νὰ ῥθουν.

Δ.

Σὲ κάθε ἀγώνα στοιχεῖο ἀπαραίτητο καὶ προϋπόθεσις οὐσιώδους γιὰ τὴν ἐπιτυχία εἶναι ἡ προπαρασκευή, ἡ μελέτη τῶν συνθηκῶν, ἡ ἐπίγνωσις τῶν δυσχερειῶν, ἡ συστηματικὴ προσπάθεια. Καὶ στὸν ἀγώνα γιὰ τὴ σωστὴ καθοδήγησι τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό, χρειάζεται τέτοια προπαρασκευή, καὶ πρὶν ἀπὸ ὅλα μελέτη. Δὲν ἀρκεῖ ἡ καλὴ θέλησις μόνο. Πρέπει, μέσα στοὺς κόλπους τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ γίνῃ σύντονη καὶ συστηματικὴ ἐργασία γιὰ τὴν μελέτη τῶν προβλημάτων τοῦ ἀνθρώπου, τῶν προβλημάτων πού πρόκειται νὰ λυθοῦν μὲ τὴν χριστιανικὴ ἀντιμετώπισί τους. Τὰ προβλήματα αὐτὰ παρουσιάζονται ἀπὸ δύο πλευρές. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἀτομικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου σὰν ὄντος κοινωνικοῦ.

Πρέπει, ὁμως, ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ κάμωμε μιὰ διευκρίνισι. Ἡ διάκρισις μεταξὺ τῶν δυὸ αὐτῶν πλευρῶν εἶναι λογικὴ, συστηματικὴ. Δὲν σημαίνει διάσπασι τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου σὲ ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ. Κάθε ἀνθρώπος εἶναι καὶ ἄτομο καὶ ὀργανικὸ μέλος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Κάθε ἀνθρώπος εἶναι καὶ Ροβινσὼν καὶ ἡ κοινωνία εἰς ἓνα τῆς μέλος. Καὶ ἐξ ἄλλου ἡ ἀτομικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ἐπιδρᾷ ἢ μιὰ στὴν ἄλλη καὶ μὲ τὴν χριστιανικὴ καθοδήγησι ὀδηγοῦνται σὲ μιὰν ἀδιάσπαστη ἐνότητα. Γιὰ λόγους ὁμως συστηματικούς, στὸ θέμα μας τοῦτο πρέπει ἡ μελέτη νὰ γίνῃ μὲ βάσι τὴ διάκρισι τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου σ' ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ. Ἀντιστοιχῶς πρὸς τὴ διάκρισι αὐτὴ μπορούμε νὰ κάμωμε λόγο γιὰ ἀνθρωπολογικὴ καὶ κοινωνικὴ ἢ κοινωνιολογικὴ πλευρὰ τοῦ θεματός μας. Μ' αὐτόν τὸν τρόπο ἡ ἐρευνά μας θὰ ὀδηγήσῃ σὲ σκέψεις πού θὰ ἀνάγονται στὸ πῶς θὰ μπορούσε νὰ θεμελιωθῆ μιὰ χριστιανικὴ θεώρησις τῆς ἀνθρώπου ὡς ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, τῆς κοινωνιολογίας ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Στὸ ἄρθρο τοῦτο θὰ ἐκτεθοῦν οἱ γενικὲς γραμμὲς μιᾶς τέτοιας ἐρεύνης. Εἰδικὲς ἐφαρμογές θὰ δοῦμε σ' ἐπόμενα ἄρθρα.

(3) Βλ. ἰδίως σελ. 196 ἐπ.

Ε'.

Ὁ Χριστιανισμός, ὡς ἀνθρωπολογία, μᾶς ὀδηγεῖ στὴν ἀνάγκη νὰ σχετισθοῦμε καὶ νὰ πάρομε θέσι ἀπέναντι τῆς ἐπιστήμης τῆς ἀνθρωπολογίας. Ἡ ἐπιστήμη αὐτή, πού εἰς τὴν σωστή της ἔννοια ἔπρεπε νὰ ἔχη προνομιούχο θέσι στὴ χορεία τῶν ἐπιστημῶν, ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ ὡς τώρα ὑποφέρει ἀπὸ ἓνα μειονέκτημα. Τὸ μειονέκτημα τῆς καταγωγῆς της.

Στὴν πρώτη θεμελίωσι τῆς «ἀνθρωπολογίας» ὡς ἐιδικῆς ἐπιστήμης κυριαρχοῦσε ἡ σκέψις, ὅτι βάσις τῆς ἐπιστήμης τῆς ἀνθρωπολογίας εἶναι ἡ ἀπάρησις κάθε ὑπεροχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ζῶο. Γιὰ βάσι καὶ θεμέλιο τῆς ἐπιστήμης τῆς ἀνθρωπολογίας ἐπῆραν τὴν ταῦτισι τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος, τὴν ἄρησι τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας περὶ ἀνθρώπου. Ἡ ἀνθρωπολογία ἐξήτησε, ἔτσι, νὰ οἰκοδομηθῇ πάνω στὴν ἄρησι τῆς χριστιανικῆς αὐτῆς διδασκαλίας περὶ ἀνθρώπου. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ πρῶτο ξεκίνημα τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ ἸΘ' αἰῶνος ἦταν ἓνα τυπικὸ σόφισμα, μιὰ «λήψις τοῦ ζητουμένου». Γιὰ νὰ ἰδρῦσουν τὴν καινούρια ἐπιστήμη ἐξεκίνησαν ἀπὸ κάτι πού, ἀκριβῶς, ἔπρεπε ν' ἀποδειχθῇ, γιατί οἱ προτάσεις πού ἐχρησίμευσαν ὡς βάσις του, τοῦλάχιστον δὲν ἔχουν ἀποδειχθῇ. Καὶ ἐπειδὴ ἡ νεώτερη ἀνθρωπολογία ἀρχισε μ' ἓνα τέτοιο σόφισμα, γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ βγήκε ἔξω ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ ἐπιστημονικὴ μέθοδο μιᾶς γνήσιας ἐπιστήμης.

Τὸ μειονέκτημα αὐτὸ φανερώθηκε καὶ μὲ τὴν ἀντίθετη κατεύθυνσι. Ἐπειδὴ ἡ ἀνθρωπολογία στηρίχθηκε στὴν ἄρησι τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ζῶο, στὴν ἄρησι τοῦ πνεύματος, ὁ ἐρευνητὴς πού δέχεται τὴ χριστιανικὴ ἀντίληψι περὶ ἀνθρώπου ἔμεινε ξένος ἐντελῶς πρὸς τὴν τέτοια ἀνθρωπολογία. Ὅποτε πάλι ἡ καθοδήγησις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸ γίνεται χωρὶς τὴ βοήθεια πού δίνει ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῆς ἀνθρωπολογίας. Δὲν ἔχομε λοιπὸν στὴ χριστιανικὴ θεωρία τοῦ πολιτισμοῦ τὸ μέρος ἐκεῖνο πού λέγεται χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία.

Εὐτυχῶς ὁμως καὶ τὰ δύο αὐτὰ μειονεκτήματα εἶναι πιά ἀπρηχαιωμένα. Ὁ Χριστιανισμός, ὡς πολιτισμός, χρειάζεται τὴν ἀνθρωπολογία γιὰ νὰ μελετήσῃ τὸν ἄνθρωπο καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀνθρωπολογία πάλι ὁ Χριστιανός εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ αἰσθάνεται «ὡς ἐν σπύτι του».

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά καὶ ἡ ἀνθρωπολογία ἀρχίζει νὰ φωτίζεται, καὶ νὰ φωτίζεται ἀπὸ τὰ ἐξῆς:

α) Ἀπὸ τὴν πρόοδο τῆς βιολογίας καὶ μάλιστα τῆς βιταλιστικῆς βιολογίας, πού σ' ὅλες της τὶς μορφές, εἴτε στὴν ἀρχαία βιταλιστικὴ εἴτε στὴ σύγχρονη, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς διακρίσεις, εἶναι πάντα βιταλιστικὴ, εἶναι δηλαδὴ ἀντιμηχανοκρατικὴ, καὶ ἀφοῦ εἶναι ἀντιμηχανοκρατικὴ, ἀναγνωρίζει διαφοροποίησι τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ ζῶα.

β) Ἀπὸ τὴ σύγχρονη στροφὴ τῶν ἐπιστημῶν πρὸς τὸν Χριστιανισμὸ.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο προχωροῦμε πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴ σύνθεσι, μὲ τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικὰ τῆς νεώτερης ἀνθρωπολογίας.

Ξεκινᾶμε πρῶτα πρῶτα ἐπιστημονικά, χωρὶς καμμιά «λήψις τοῦ ζητουμένου» καὶ χωρὶς καμμιά ἐπέμβασι τῆς σφαῖρα τοῦ μεταφυσικοῦ. Περιοριζόμεστε στὴ σφαῖρα ὅπου εἶναι δυνατὸς ὁ ἔλεγχος τῆς ἐπιστήμης, χωρὶς ἐπέκτασι στὰ πεδία, ὅπου ἡ ἐπιστήμη ἀναγνωρίζει ὅτι *ignotamus et ignotabimus*, μὲ τὴ βάσι πού εἶδαμε στὴ δὴλωσι τῶν Χριστιανῶν Ἐπιστημόνων ὅσον ἀφορᾷ τὶς σχέσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πίστεως, χωρὶς ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀνθρωπολογίας νὰ χρησιμοποιηθῇ γιὰ ἀντιθρησκευτικὴ προπαγάνδα. Ἡ χειραφέτησις τῆς ἀνθρωπολογίας ἀπὸ τὴν προπαγανδιστικὴ προκατάληψι, εἶναι ἡ βάσις πού διακρίνει τὴν ἀνθρωπολογία τῆ σημερινῆ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογία τῆ χθεσινῆ.

Ἡ νεώτερη ἀνθρωπολογία ἐξετάζει τὸν ἄνθρωπο, ὄχι γιὰ ν' ἀγνοήσῃ καὶ νὰ κρύψῃ, ἀλλὰ ἀντίθετα γιὰ νὰ ἰδῇ, νὰ σπουδάσῃ καὶ νὰ μελετήσῃ, στὶς συναρτήσεις καὶ ἀλληλουχίας τους, τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς ὑποστάσεως καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, αὐτὰ πού τὸν χαρακτηρίζουν.

καὶ τὸν χωρίζουν, καὶ ἀξιολογικὰ ἀκόμη, ἀπὸ τὰ ζῶα. Γίνεται ἔτσι ἡ ἀνθρωπολογία ἱκανὴ νὰ ἀξιολογή. Γίνεται λοιπὸν ἡ ἀνθρωπολογία ἐπιστήμη τοῦ πολιτισμοῦ καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο μποροῦμε νὰ φθάσωμε σ' ἐκεῖνο πὸν θέλει ὁ Auguste Comte, δηλαδὴ τὴν τριάδα ψυχολογίας, ἀνθρωπολογίας, κοινωνιολογίας, καὶ μάλιστα μὲ πρωτεύουσα θέσι τῆς ἀνθρωπολογίας. 'Αλλὰ μόνο μ' αὐτὸν τὸν τρόπο.

Αὐτὴν τὴν ἀνθρωπολογία σὰν γνήσια ἐπιστήμη μὲ μέθοδο αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴ, τὴν χρησιμοποιεῖ ὕστερα στὸ ἔργο της ἡ γνήσια, ὠμολογημένη, μεταφυσικὴ θεώρησις, πού βασίζεται στὴ χριστιανικὴ πίστι. Ἔτσι, ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ τῶν δύο αὐτῶν θεωρήσεων, φθάνομε καὶ στὴν ἀνθρωπολογία πού γίνεται καὶ δεοντολογικὴ καὶ καθοδηγητικὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐχομε τὴ σύνθεσι πού λέγεται χριστιανικὴ ἄνθρωπολογία. Ὁ ἀνθρωπολόγος σὰν ἐπιστήμων ἔχει πιά τὴ θέσι του μέσα στὸ χριστιανικὸ ἔργο, εἶναι ἐργάτης τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, μ' αὐτὴ τὴ σύνθεσι, ὁ Χριστιανὸς ὡς ἀνθρωπολόγος μελετᾷ τὸν ἄνθρωπο σ' ὅλες του τὶς ἐκδηλώσεις, ὅπως μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀνθρωπολόγου αὐτοῦ ὁ Χριστιανισμὸς (δηλαδὴ ὁ Χριστιανὸς ἐργάτης) νοιώθει τὸν ἄνθρωπο καὶ γίνεται ἱκανὸς νὰ τὸν καθοδηγήσῃ. Νὰ καθοδηγήσῃ τὸν ἄνθρωπο ὅπως εἶναι. Ὅχι τὸν ἰδανικὸ ἄνθρωπο, ἀλλὰ τὸν ἀληθινὸ ἄνθρωπο. Ὅχι τὸν ἄπτερο ἄγγελο, ἀλλὰ τὸν πραγματικὸ ἄνθρωπο· καὶ τὸν σωματικὸ ἄνθρωπο, καὶ τὸν οικονομικὸ ἄνθρωπο, καὶ τὸν κοινωνικὸ ἄνθρωπο, καὶ τὸν ἄρρωστο ἄνθρωπο καὶ τὸν μάρτυρα ἄνθρωπο, καὶ τὸν ἐγκληματικὸ ἄνθρωπο, καὶ τὸν πεινασμένον ἄνθρωπο, καὶ τὸν ἀγωνιζόμενον ἄνθρωπο, μὲ τὰ προβλήματα του, τὶς ἀνάγκες του, τὶς δυσκολίες του, τὸ περιβάλλον του. Καὶ ἡ θεωρία τοῦ περιβάλλοντος, τῶν φυσικῶν γενικὰ ἐπιδράσεων, θὰ πάρῃ κι' αὐτὴ στὴ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία τὴ θέσι της.

Τέλος, μιὰ τέτοια σύνθεσι, θὰ βοηθήσῃ τὸν σύγχρονον θεολόγο σὲ μιὰν ἀληθινὰ σύγχρονην θεολογικὴ ἀντιμετώπισι τῆς ἐποχῆς μας καὶ θὰ δώσῃ ὠθησι στὴν προσ-

πάθεια τῆς σύγχρονης θεολογίας γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας στὴν ἐποχὴ μας. Θὰ βοηθήται ὁ θεολόγος ἀπὸ τὰ πορίσματα τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐρευνῶν κι' ἔτσι θ' ἀποφεύγῃ τὶς οὐτοπίες. Θὰ φθάσωμε τότε ὥστε νὰ μὴν ἔχωμε θεολόγο ἐμὴ δυνάμενον συμπαθεῖσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, πεπειρασμένον δὲ κατὰ πάντα καθ' ὁμοίωσιν... μετὰ ἁμαρτίας!

ΣΤ'

Ἐρχόμαστε τώρα στὴν ἐπιστήμη τῆς κοινωνιολογίας. Ἡ ἐπιστήμη τῆς κοινωνιολογίας ἔχει κοινὸ μὲ τὴν ἐπιστήμη τῆς ἀνθρωπολογίας τὸ κακὸ ξεκίνημα, τὴν καταγωγὴ ἀπὸ μιὰ λήψι τοῦ ζητουμένου. Ἀπὸ τὴν ἐκδοχὴ ὅτι ἡ ἱστορία κινεῖται μόνο ἀπὸ φυσικὰ αἰτία. Ξεκίνημά της ἦταν ἕνας ὀρθολογισμὸς, πού δὲν εὗρισκε οὐσιώδη διαφορὰ μεταξὺ τῶν φυσικῶν νόμων τῆς οὐρανίας μηχανικῆς καὶ τῶν πνευματικῶν καὶ κοινωνικῶν φαινομένων, μεταξὺ τῆς ζωῆς τοῦ ζῴου καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ ὅμως, ὑπῆρξε διαφορὰ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογία. Ἡ διαφορὰ βρίσκεται σὲ μιὰ διστακτικὴ πού ἔδειξε στὰ βήματά της ἡ κοινωνιολογία. Ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀνθρωπολογία, ἡ κοινωνιολογία εἶχε στὴν ἀρνησί της τὴν περίσκεψι, τὴν ἐρευνητικὴ ἀμφιβολία, τὴν ἀνησυχία πού ξεχώριζε τὴν κοινωνιολογία ἀπὸ τὴ δοκησιοσοφία πού εἶχαν μερικοὶ ἀνθρωπολόγοι. Ἐπειτα, σειρὰ κοινωνιολόγων ἀπληλευθέρωσε τὴν κοινωνιολογία ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴ ψευτομεταφυσικὴ, τῆς ἔδωσε αὐστηρότητα ἐπιστημονικὴ. Καὶ αὐτὸς μάλιστα ὁ Μαρξ μόλο τὸν ὕλισμό του, ἐκτύπησε τὴν προκατάληψι ὅτι ἄνθρωπος ἴσων ζῴων, γιατί ἐτόνισε πὼς ἱστορία ὑπάρχει μόνο στὸν ἄνθρωπο καὶ ὑπογράμμισε τὴ διαφορὰ πού χωρίζει τὶς κοινωνικὲς ἀπὸ τὶς ζωώδεις σχέσεις.

Πάσχει ὅμως ἀκόμη ἀπὸ κάτι ἄλλο ἡ κοινωνιολογία. Ὅτι δὲν εἶναι ἀκόμη συγκεροτημένη ἐπιστήμη. Γιὰ νὰ μιλήσωμε μὲ ἀκριβεία, δὲν ὑπάρχει ἀκόμη κοινωνιολογία, σὰν ἐπιστήμη ἐνιαία, μὲ αὐστηρὴ ἐπιστημονικὴ συνοχή. Ὑπάρχουν κοινωνιολόγοι καὶ κοινωνιολογικὲς θεωρίες. Πρέ-

πει όμως να έχουμε και κοινωνιολογική έπιστήμη. Είναι ανάγκη να φθάσουμε από τους κοινωνιολόγους στην κοινωνιολογία σάν συγκεροτημένη έπιστήμη. Και εδώ θα βοηθήσουν οι Χριστιανοί έπιστήμονες, οι Χριστιανοί διανοηταί, ό χριστιανικός πολιτισμός, που πρέπει να δώσει την αληθινή κοινωνιολογία.

Πώς φανταζόμαστε αυτήν την κοινωνιολογική έρευνα; 'Απλούστατα! Ζητάμε τουτο και μόνο: ή κοινωνιολογική έρευνα να προχωρήσει σάν έπιστημονική, αντικειμενική έρευνα, χωρίς κρυπτομεταφυσική, χωρίς να είναι στην ύπηρεσία της άρνήσεως. Ούτε κήρυκα της χριστιανικής πίστεως ζητάμε την κοινωνιολογία. 'Η κοινωνιολογία δεν θα κάνει μεταφυσική. Θα δείχνει όμως πρὸς την μεταφυσική την εὐλάβεια που της πρέπει, όπως ακριβώς είτε ή «Δήλωσις» μας.

Όταν αυτό γίνη, ή κοινωνιολογία, εκτός από την έπιστημονική ορθότητα, θα έχει και την δυνατότητα να επιδράσει στον σύγχρονον άνθρωπο. 'Η κοινωνιολογική έρευνα θα είναι τότε πραγματικά εὐεργετική. Παράδειγμα θα πάρουμε τή διάκρισι που γίνεται δεκτή μεταξύ «κοινωνίας» και «κοινότητος» (ή και «δεσμοῦ»). 'Η «κοινωνία» στηρίζεται στον έξωτερικό, τυχαίο δεσμό των ανθρώπων. 'Η κοινωνία διαμορφώνει τον έξωτερικό πολιτισμό κι' έχει για στήριγμά της τὸ κράτος, με θεμέλιο τή βία. 'Η «κοινότης», αντίθετα, έχει δεσμό έξωτερικό, πνευματικό. 'Οδηγεί πρὸς τὸν έξωτερικό πολιτισμό κι' εκδηλώνεται στὸ τέλος στον πνευματικό δεσμό, που κυριώτερη εκδήλωσί του είναι (ὡς τὸ αναγνωρίσωμε ἐπὶ τέλους) ή χριστιανική 'Εκκλησία και στήριγμά του είναι ή έλευθερία.

'Η διάκρισις αυτή μπορεί ν' αποτελέσει τὸ κοινωνικό βάθος ενός χριστιανικού πο-

λιτισμοῦ. Όσο ό Χριστιανός έρευνητής άγνοεί τήν διάκρισι αυτή και τή σχετική έπιστημονική έρευνα, δεν μπορεί να εργασθῆ συστηματικά για τὸν χριστιανικό πολιτισμό στην κοινωνική του πλευρά. Και έξ άλλου ή κοινωνιολογία, όσο άγνοεί τήν κοινότητα, τὸν έξωτερικό πνευματικό δεσμό που δημιουργεί ή χριστιανική πίστις, όσο άγνοεί τή χριστιανική ά γ ά π η, που αυτή τή στιγμή είναι κοινωνικό φαινόμενο, ζωντανή κοινωνική πραγματικότητα, ή κοινωνιολογία θα βαδίσει ὅπως ή χημεία πριν από τὸν Lavoisier. Δεν θα είναι ακόμη έπιστήμη. 'Ο Χριστιανισμός δίνει τήν «κοινότητα» που δημιουργεί ή κοινή πίστις, τὸ μόρφωμα εκείνο που λέγεται «κοινωνία των άγιων». Και όταν ή κοινωνιολογία θέλη να άγνοή τήν κοινωνία αυτή του χριστιανικοῦ πνευματικοῦ δεσμοῦ, μοιάζει με τήν «βιολογία» που άγνοεί τήν κυκλοφορία του αίματος. Αντίθετα, όταν ή κοινωνιολογία νοιώσει, μελετήσει, εκτιμήσει τὸν πνευματικά, χριστιανικά, θεμελιωμένο δεσμό, σάν δεσμό κοινωνικό, θα ολοκληρωθῆ, με τήν συνεργασία της ολοκληρωμένης ψυχολογίας και ανθρωπολογίας, σὲ μίαν έπιστήμη που θα πάσει στην οικοδομή του νέου πολιτισμοῦ τήν μεγάλη θέσι που της άρμόζει. 'Ο κοινωνιολόγος θα είναι τότε εργάτης πολιτισμοῦ.

Έτσι, καταλήγουμε πάλι στη διπλή επαλήθευσι. 'Η κοινωνιολογία αναγνωρίζοντας στὸ Χριστιανισμό τή θέσι που του άνήκει, γίνεται αληθινή έπιστήμη. Και πάλι, ό Χριστιανισμός, στην πολιτιστική του πλευρά, χρησιμοποιώντας τήν κοινωνιολογική έπιστημονική έρευνα, αποκτᾶ τή δυνατότητα να ενεργήσει στην κοινωνία σάν καθοδηγητικός Χριστιανισμός, δηλαδή σάν ζωντανός, αληθινός Χριστιανισμός.

ΑΙ ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΘΕΡΑΠΕΙΑΝ ΤΟΥ ΦΥΜΑΤΙΚΟΥ ΑΡΡΩΣΤΟΥ

Ἡ φυματιολογία κατὰ τὰ τελευταῖα σαρὰντὰ ἔτη ἐπετέλεσε τόσον σημαντικὰς προόδους ὅσον οὐδεμία ἄλλη ἐιδικότης. Ἀποσπασθεῖσα τῆς μητρὸς παθολογίας προσεπάθησε διὰ παντὸς φυσικοῦ, χημικοῦ καὶ μηχανικοῦ μέσου νὰ καταπολεμήσῃ τὴν νόσον. Οὕτω μετὰ τὴν ἀπὸ ἑκατονταετίας ἐφαρμοζομένην ὑγιεινοδιαιτητικὴν ἀγωγὴν, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν τῆς πρὸς τὰς χειρουργικὰς μεθόδους, ὡς τὸν τεχνητὸν πνευμοθώρακα, τὴν φρενικοεξαίρεσιν, τὴν θωρακοπλαστικὴν, τὸν ἐξωπλευρίον πνευμοθώρακα, τὴν ἀναρρόφισιν τῶν σπηλαιῶν, τὰς σπηλαιοτομὰς ἀκόμη καὶ πλείστας ἄλλας μηχανικὰς θεραπείας, ἀποσκοποῦσα νὰ θεραπεύσῃ διὰ παντὸς μέσου τὴν πάσχουσαν μοῖραν τοῦ πνεύμονος. Ἄφ' ἑτέρου δὲν ἔπαυσε νὰ ἐρευνᾷ πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ εἰδικοῦ φαρμάκου διὰ τοῦ ὁποίου θὰ κατεπολέμει τὸν βάκιλλον τοῦ Koch, τὴν κυρίαν αἰτίαν τῆς δημιουργίας τῆς νόσου. Τὰ πάντα ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν προφύλαξιν καὶ τὴν θεραπείαν τῆς φυματώσεως καὶ ὅλοι οἱ φυσικοὶ καὶ χημικοὶ παράγοντες οἱ συντελοῦντες διὰ τὴν ἐκδήλωσίν τῆς ἐμελετήθησαν ὥστε νὰ δύναται τις σήμερον νὰ βεβαιώσῃ ὅτι τίποτε δὲν παρημελήθη, τίποτε δὲν ἐλησμονήθη διὰ τὴν καταπολέμησίν τῆς καὶ τὴν θεραπείαν τῆς.

Ἐν τῇ ραγδαίᾳ τῆς ὁμοῦ ἐξελιξεί η ἡ φυματιολογία ὑπέστη καὶ αὐτὴ τὴν ἐπίδρασιν τῶν κατευθύνσεων τὰς ὁποίας ἠκολούθει ἢ ἐν γένει ἰατρικὴ ἐπιστήμη καὶ ἀπέθλεψε καὶ αὐτὴ μόνον πρὸς τὴν νόσον καὶ ἐλησμονήθη τὸν φυματικὸν ἄνθρωπον.

Τὸ πνεῦμα τῆς διαρκοῦς ἀναλύσεως ἐπεκράτησε καὶ εἰς τὴν νέαν αὐτὴν ἐιδικότητα, ἀνεζήτησε καὶ αὐτὴ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὴν κατάστησιν. Συνεκέντρωσε καὶ αὐτὴ οὕτω ἀπειρον ἀριθμὸν γνώσεων καὶ γε-

γονότων-βακτηριολογικῶν, ἀνατομοπαθολογικῶν, φυσικοχημικῶν, πειραματικῶν, κλινικῶν καὶ θεραπευτικῶν, χωρὶς ὁμοῦ πάντοτε νὰ ἔχη θετικὰ ἀποτελέσματα. Ἡ ἀναλυτικὴ αὐτὴ φάσις τῆς συγχρόνου φυματιολογίας, φάσις ἀναγκαία, δὲν κατάρθωσε νὰ ἀξιοποιηθῇ, δεδομένου ὅτι δὲν ἐπηκολούθησεν αὐτὴν φάσις συνθέσεως, οὐτε ἀντιμετώπισις τοῦ φυματικοῦ ἀρρώστου ἐν τῷ συνόλῳ του, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τῆς φυματικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς. Ὅλη ἡ προσοχὴ ἐστράφη εἰς τὸν βάκιλλον, εἰς τὴν τοξίνην, εἰς τὴν ἀλλοίωσιν, εἰς τὸ ἔδαφος.

Ὁ φυματικὸς ἀρρώστος ἀπετέλεσε τὸ ἔδαφος εἰς τὸ ὁποῖον μετεφέροντο τὰ ἐκ τῶν ζῶων πειράματα, πᾶσα δὲ ἐφαρμοζομένη μέθοδος ἐστηρίζετο εἰς τὰ στατιστικὰ γενικὰ ἀποτελέσματα, χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν τὸ ἀτομικὸν ψυχοβιολογικὸν σύνολόν του, χωρὶς ὁ ἀτομικὸς παράγων ἐκάστου ἀρρώστου, ὁ ἀόκων καὶ τὴν κυριωτέραν ἐπίδρασιν εἰς ἐκάστην περίπτωσιν διὰ τὴν πορείαν τῆς νόσου καὶ τὴν θεραπείαν τῆς, νὰ ἀντιμετωπίζεται σοβαρῶς.

Ὅτι παρατηρεῖται γενικῶς εἰς τὴν ἰατρικὴν, ἐντονώτερον ἐξεδηλώθη εἰς τὴν φυματιολογίαν, δεδομένου ὅτι οἱ πάσχοντες ἐκ φυματώσεως ἐν σχέσει πρὸς τοὺς πάσχοντας ἐξ ἄλλων νόσων εἶναι ἀπείρως πολυαριθμότεροι. Ἡ σπουδὴ καὶ ἡ θεραπεία τοῦ φυματικοῦ περιωρίσθη εἰς τὴν μελέτην τῆς νόσου ἀπὸ κλινικῆς, ἀκτινολογικῆς καὶ μικροβιολογικῆς ἀπόψεως, ὁ φυματικὸς ὁμοῦ ἀρρώστος, ὁ φυματικὸς ἄνθρωπος, ὁ πραγματικὸς, ὁ ζωντανός, ὁ μὴ παρουσιάζων μόνον σωματικὰς ἐκδηλώσεις ἀλλὰ καὶ ψυχικὰς τοιαύτας, ἐλησμονήθη.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι κατὰ διαστήματα, κατὰ τὸν παρελθόντα καὶ τὸν πα-

ρόντα αιώνα, παρουσιάσθησαν οι έπιστήμονες οι όποιοι έπέσυραν την προσοχήν των συγχρόνων των επί της μεγάλης σημασίας την όποιαν ό ψυχικός παράγων άσκει εις την έκδήλωσιν και την πορείαν της φυματιώσεως. Έν τώ συνόλω όμως ή φυματιολογία έξηκολούθησε τόν δρόμον της και ή ψυχοσωματική ένότης του φυματικού ανθρώπου όχι μόνον ήγνωθή αλλά και αντίκρουσε την άρνησιν ή την περιφρόνησιν των έπιστημόνων.

Η βιολογία των φυματικών άρρώστων ήγνωσε πάν τό προερχόμενον εκ της ψυχικής σφαιρας και εκείνοι οι όποιοι έτόλμων να υπερασπίσουν τάς άληθείς αύτης κατευθύνσεις έθεωροῦντο ως πνεύματα άντεπιστημονικά.

Άμφίπλευρος ή πνευμονική φυματίωσις ύγειονοδιαιτητική άγωγή, σανατόριον.

Μονόπλευρος σπηλαιώδης άλλοίωσις-ύγειονοδιαιτητική άγωγή και τεχνητός πνευμοθάραξ κ.ο.κ.

Εις έκάστην περίπτωση αναλόγως των κλινικών, ακτινολογικών και μικροβιολογικών δεδομένων, τυποποιημένη κατά τό πλείστον αναλόγως της περιπτώσεως θεραπείας. Ύγειονοδιαιτητική άγωγή και συμπτυξιοθεραπευτικά μέθοδοι, τό πάν δια την θεραπείαν. Ένίοτε έφηρμόζετο και τό έκάστοτε ειδικόν φάρμακον κατά του βακίλλου του Koch και ό άγών έθεωρείτο πλήρης. Τό Ιατρικόν καθήκον είχεν έκτελεσθή.

Τό ένιαίον όμως του ανθρώπινου όντος τελείως παρημελείτο. Τό πρόβλημα των ψυχοσωματικών άλληλεπιδράσεων, των σχέσεων του ψυχικού προς τόν σωματικόν κόσμον, δέν έλαμβάνετο σοβαρώς ύπ' όψιν. Η φυσιολογία του φυματικού παρέμενε κατά μέγα μέρος φυσιολογία του έργαστηρίου, αναλόγως προς την των ζώων, αντί να είναι άληθώς και πλήρως μία φυσιολογία του ανθρώπου. Άντιμετωπίζουσα κατ' αυτόν τόν τρόπον τόν μονομερή, την φυματίασιν, άπασχολουμένη ξηρώς με την θεραπείαν των φυσικών έκδηλώσεων, ή φυματιολογία, παρέμεινε έξω του άρρώστου, άνεξάρτητος σχεδόν από αυτόν.

Τό αποτέλεσμα όλων των άνωτέρω ήτο, και δυστυχώς έξακολουθεί εισέτι να εί-

ναι, ή συνέχισις της άγωνίας, της παρατηρουμένης τόσοσ μεταξύ των Ιατρών όσον και μεταξύ των άρρώστων, όσον άφορῶ εις την θεραπείαν της φυματιώσεως. Οι Ιατροί περιορίζονται εις την εφαρμογήν των γνωστών θεραπευτικών μέσων, ό άρρωστος άντιμετωπίζεται μόνον με τάς έξωτερικάς σωματικάς έκδηλώσεις της νόσου και έξακολουθεί να άποτελεῖ ένα αριθμόν μέσα εις τό άπειρον πλήθος των συνωσιζόμενων εις τά άντιφυματικά Ιατρεία ανθρώπων.

Ό έξωτερικός κόσμος του άρρώστου, τά άπειρα ψυχικά και ήθικά του προβλήματα που τόν βασανίζουν και επιδεινώνουν την νόσον, αί συνθήκαι της ζωής του, αί άμεσοι άνάγκαι του, παρέρχονται άπαρητήρητα.

Διαγινώσκεται ή νόσος, δίδονται αί δέουσαι οδηγίαι, στέλλεται ουχι σπανίως ό άρρωστος εις τό σανατόριον, ύφίσταται την έκάστοτε ένδεικνυομένην επέμβασιν-και τλέον οὔ.

Η πρόγνωσις άγνωστος αλλά και ή θεραπεία ήμιτελής.

Πρό της καταστάσεως αύτης, την όποιαν ουδεις έπιστήμων δύναται να άρνηθῆ αλλά και ή όποία κατόπιν της κατανοήσεως της άνεπαρκείας των θεραπευτικών μέσων, τά όποια άποθλέπουν μόνον εις την θεραπείαν της νόσου ουχι δε αυτού τούτου του άρρώστου, πρό της καταστάσεως αύτης ήτις δυστυχώς παρατηρείται όχι μόνον εις την φυματιολογία αλλά και εις την καθ' όλου Ιατρικήν, έσημειώθη ευτυχώς εις όλας τάς χώρας του κόσμου άντίδρασις από άρκετών έτών, ή όποία σημερον εύρίσκει πλέον γόνιμον τό έδαφος δια την βλάστησιν της.

Αίτημα Ιατρικόν της εποχής μας κατέστη πλέον ή άνάγκη της ανανεώσεως και τοποθετήσεως της Ιατρικής επί νέων βάσεων, επί νέων θεμελιών, έφ' όσον πλέον κατενοήθη ότι ή μηχανιστική θώρησης του άρρώστου δέν είναι ίκανή να έξηγήσῃ εις τόν Ιατρόν την πραγματικότητα, την όποιαν διαπιστώνει καθ' έκάστην, και κατά την όποιαν ή έκδήλωσις και γενικώς ή έκθεσις της νόσου δέν είναι πάντοτε άνάλο-

γος πρὸς τὴν σοβαρότητα τῆς τοπικῆς βλάβης, ἀλλ' ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὴν θέσιν τὴν ὅποιαν λαμβάνει ἔναντι αὐτῆς ὁ ὀργανισμὸς ὡς ἐνιαῖον σύνολον, ὡς ζῶν ὀργανισμὸς, μὲ τὴν περίφημον καὶ ἀξιοθαύμαστον λειτουργικὴν του συνεργασίαν.

Πλήθος ἀπὸ τούτους ἀρρώστους οἱ ὅποιοι προσέρχονται νὰ ζητήσουν τὴν ἰατρικὴν συνδρομὴν παραμένουν ἀνικανοποίητοι ἐκ τῆς ἐκάστοτε ἐφαρμοζομένης εὐσυνειδήτου ἐπιστημονικῆς θεραπείας. Προσφέρουν ὅμως εἰς τὸν ἰατρόν, ἀπὸ τὴν καθημερινῶν πείραν, τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἀσθενεία των, τῆς ὁποίας αἱ ἐκδηλώσεις μετὰ τῆς προσοχῆς ἐξετάζονται καὶ θεραπεύονται, δὲν ἔχουν ἀπλῶς ὡς μόνην αἰτίαν τὸν βάκιλλον, τὴν τοξίνην του, τὴν ἀλλοίωσιν, τὸ σωματικὸν ἔδαφος, ἀλλὰ ταυτοχρόνως βαθύτερα αἰτία, τὰ ὅποια πολλάκις δὲν φροντίζομεν νὰ ἀνεύρωμεν, νὰ ἀναλύσωμεν καὶ νὰ θεραπεύσωμεν.

Ἡ βαθυτέρα μελέτη τοῦ φυματικοῦ ἀρρώστου ἀποδεικνύει ὅτι ἡ κυρία αἰτία τῆς νόσου δὲν εὐρίσκεται μόνον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὄργανου τοῦ ὁποῖον προσπαθοῦμεν νὰ θεραπεύσωμεν, ὅτι δὲν εἶναι εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ νευρικοῦ συστήματος τὸ ὁποῖον ἔχει κλονισθῆ καὶ τὸ ὁποῖον προσπαθοῦμεν νὰ ἐπαναφέρωμεν ἐν ἰσορροπία, ὅτι αἱ ὀργανικαὶ διαταραχαὶ διὰ τὰς ὁποίας ὁ φυματικὸς ζητεῖ τὴν συνδρομὴν δὲν εἶναι μόνον ἀπόρροια τῶν γνωστῶν αἰτίων, ἀλλὰ ἡ συνέπεια καὶ τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀταξίας ἐσωτέρας τοῦ ὀργανισμοῦ, μὴ προσιτῆς εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν ἔρευναν, ἀταξίας ὅμως τὴν ὅποιαν μία ἄλλη ἔρευνα εἰδική, γινομένη μὲ εὐλικρίνειαν, μὲ ἐπιμονήν, θὰ ἀποκαλύψῃ.

Ὁρθότατα τονίζεται εἰς τούτους φυματικούς ἀρρώστους, ὅτι ἡ νόσος ὀφείλεται εἰς τὴν κάμψιν τῆς ἀντιστάσεως τοῦ ὀργανισμοῦ των, ἀποδίδεται ὅμως αὕτη μόνον εἰς χημικούς καὶ φυσικούς παράγοντας, εἴτε ἀπὸ τὴν στέρησιν τῶν ἀπαραιτήτων καὶ χρησίμων τροφῶν διὰ τούτους ἀνθρώπους, ἢ ὅποια προκαλεῖ τὴν διαταραχὴν τῆς διαιτητικῆς ἰσορροπίας εἰς τὸν ὀργανισμόν, εἴτε ἀπὸ τὴν ἀνθυγιεινὴν κατοικίαν, τὴν σωματικὴν ὑπερκόπωσιν, τὴν ὁμαδικὴν δια-

βίωσιν, τὴν ἀθλιότητα καὶ ἄλλα φυσικὰ αἴτια πού προετοιμάζουν εὐνοϊκὸν ἔδαφος διὰ τὴν δράσιν τοῦ βακίλλου τοῦ Koch.

Λησμονεῖται ὅμως συχνά ἢ καὶ παραγνωρίζεται τελείως ὁ παράγων ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος κατέχει πρωτεύουσαν θέσιν καὶ ἀσκει τεραστίαν ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἐκδήλωσιν καὶ τὴν πορείαν τῆς φυματιώσεως. Αἱ ψυχικαὶ ἀγωνίαι, αἱ θλίψεις, οἱ συνεχεῖς κλονισμοὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος ἐκ διαφόρων αἰτίων, ἀτομικῶν καὶ ἐξωτερικῶν, αἱ παραβάσεις τοῦ ἠθικοῦ νόμου μὲ τὰς ἐκ τῆς συνειδήσεως ψυχικὰς συγκρούσεις, τὰ ψυχικὰ τραύματα μιᾶς ζωῆς ὀλοκλήρου πού ὑπονομεύουν διαρκῶς τὸ ἔδαφος τοῦ ἀρρώστου, τὰ διάφορα προβλήματα καὶ τόσα ἄλλα, δημιουργοῦν κατάστασιν διαρκοῦς ἐσωτερικῆς ἀναστατώσεως, ἐκ τῆς ὁποίας κυρίως προέρχεται ἡ ἐλάττωσις τῆς γενικῆς καὶ εἰδικῆς ἀντιστάσεως τοῦ ὀργανισμοῦ. Αἱ ἀμοιβαῖαι ὅμως αὐταὶ σχέσεις τῶν φυσικῶν καὶ ψυχικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐνιαῖον τοῦ ἀτόμου, παραγνωρίζεται. Καὶ ὅμως εἶναι πλέον ἀποδεδειγμένον ἐκ τῆς πείρας σήμερον, ὅτι ἡ διαταραχὴ τῆς ψυχικῆς ἰσορροπίας καὶ ἡ κάμψις τῆς ἀντιστάσεως τοῦ ὀργανισμοῦ ἀποτελεῖ τὴν συχνοτέραν αἰτίαν διὰ τὴν ἐκδήλωσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νόσου.

Ἡ διαταραχὴ αὕτη ἢ ψυχικὴ μετὰ τῆς διαιτητικῆς διαταραχῆς καὶ τῶν ἄλλων διαταραχῶν τῶν προερχομένων ἐκ τῶν διαφόρων παραγόντων τούτους ὁποίους ἀνεφέραμεν, εἶναι καὶ αἱ πραγματικά αἰτία, αἱ ὅποια ἐπιτρέπουν εἰς τὸν βάκιλλον τοῦ Koch νὰ ἐξακολουθῇ τὸ καταστρεπτικὸν ἔργον του.

Στενὴ καὶ μυστηριώδης συγγένεια, ἀλλὰ ἀπολύτως ἀληθῆς, ἐνώνει τὸ ψυχικὸν μέρος τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ σωματικόν, τὴν ψυχὴν μὲ τὸ σῶμα καὶ ὑποχρεώνει τὸν ἐπιστήμονα νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἀρρώστον ἀνθρώπον ὡς ὀλότητα ψυχοσωματικὴν, ὡς μίαν ἑνωσίαν, ἢ ὅποια διὰ νὰ θεωρηθῇ ὀλοκληρωμένη πρέπει νὰ μελετηθῇ ἀπὸ τῆς διπλῆς ἀπόψεως, τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ψυχικῶν ἐκδηλώσεων. Ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις ἐκάστου φυματικοῦ ἀποτελεῖ τὸ ἀσθενὲς σημεῖον τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἐπι-

σύρρη ἀπαραιτήτως τὴν προσοχὴν τοῦ φυματιολόγου, ἄλλως οὗτος θεραπεύων τὴν φυματίαν μόνον διὰ τῶν γνωστῶν μέσων σπεῖρει οἷον ἐπὶ ζῆδ' αὐτῶν πετρῶδους. Εὐτυχῶς τοῦτο ἐγένετο ἀρκοῦντως καταληπτόν ἀπὸ ἄλλων τούτους ἐπιστήμονας, ὥστε σήμερον νὰ δυνάμεθα μὲ χαρὰν νὰ χαιρετήσωμεν καὶ ἡμεῖς τοὺς νέους ὀριστικούς προσανατολισμούς τῆς ἐν γένει Ιατρικῆς καὶ εἰδικώτερον τῆς φυματιολογίας, πρὸς τὰς κατευθύνσεις αὐτάς, αἱ ὁποῖαι εἶχον κατανοηθῆ ἀπὸ τόσους σοφοῦς τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος, χωρὶς ὁμοῦ νὰ ἔχη ἐπιτευχθῆ ἀκόμη νὰ λάβουν συγκεκριμένη μορφήν καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν θεραπείαν τῶν φυματικῶν ἀρρώστων. Αὐτοὶ ὑπῆρξαν οἱ πρόδρομοι καὶ οἱ ὑπέρμαχοι τῶν μεγάλων Ιατρικῶν ἀληθειῶν τὰς ὁποίας συχνότατα διεκήρυξαν. Ὅπως ὁ μέγας Laennec, ὁ ὁποῖος πρὸ 130 ἐτῶν ἐτόνιζεν ὅτι «σχεδὸν ὅλα τὰ πρόσωπα πού ἔχω ἴδει νὰ γίνονται φθισικοί, παρ' ὅσον δὲν ἐφαίνονται νὰ ἔχουν προδιάθεσιν εἰς τὸ νόσημα τοῦτο, ὡφείλουν τὴν ἐκδήλωσιν τῆς φυματιώσεως εἰς θλίψεις ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐθασαρίζοντο». Ὅπως καὶ ἄλλοι κλινικοὶ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Dairembey, ὁ Jabourin, ὁ Detureiller, ὁ Ριδούχ, ὁ Renon κ. ἄ. οἱ ὅποιοι ἐπέμειναν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. Ἐπιβεβαίωσιν τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν μᾶς παρέχουν αἱ μελέται συγχρόνων κορυφαίων φυματιολόγων, ὡς αἱ τοῦ Rist, τοῦ Duraust, τοῦ Jergent, τοῦ Turbau, τοῦ Branning, τοῦ Kollaritz, τοῦ Froelich, τοῦ Πετάση καὶ τῶσων ἄλλων τῶν ὁποίων παραλείπομεν τὰ ὄνόματα.

Ἐπρεπε ὁμοῦ νὰ προηγηθοῦν ὅλοι αὐτοὶ καὶ τόσοι ἄλλοι διὰ τὴν φθάσωμεν εἰς τὴν τῶσων σπουδαίαν διὰ τὴν Ιατρικὴν ἐπιστήμην καὶ εἰδικώτερον τὴν φυματιολογίαν σύγχρονον ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν γίνεται πλέον καὶ ἐπισήμως παραδεκτὴ ἡ μεγάλη σημασία τοῦ ψυχικοῦ παράγοντος διὰ τὴν ἐκδήλωσιν καὶ τὴν ἐκθασιν τῆς φυματιώσεως.

Τὴν ἐπίσημον αὐτὴν ὁμολογίαν, τῆς ἀτομικῆς πλέον Ιατρικῆς, τῆς Ιατρικῆς τῆς προσωπικότητος, τοῦ ἀνθρώπου ὁλοκλή-

ρου, ὡς ἐνιαίου ψυχοσωματικοῦ συνόλου, μᾶς ἔδωκαν αἱ ἐπιστημονικαὶ συναντήσεις, αἱ ὁποῖαι ἔλαθον χώραν εἰς Γενεύην τὸ παρελθόν ἔτος εἰς εἰδικὸν συνέδριον εἰς τὸ ὁποῖον εἶχα τὴν τιμὴν νὰ παραστῶ ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὰς συγκεντρώσεις αὐτάς, εἰς τὰς ὁποίας παρευρέθησαν 33 Ιατροὶ ἐξ ὄλων τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ ὄλων τῶν εἰδικότητων, ὑπεστηρίχθη ἡ ἀμεσος ἀνάγκη τῆς θεμελιώσεως τῆς Ιατρικῆς ἐπὶ βάσεων ἀνθρωπίνων, ἐμελετήθησαν αἱ σχέσεις τῶν φυσικῶν καὶ ψυχικῶν ἀπόψεων τοῦ ἀρρώστου καὶ ἐθεωρήθη ἐπιβεβλημένη πλέον ἐκ τῶν πραγμάτων ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ψυχοσωματικῆς Ιατρικῆς, τῆς ἐνοίας τῆς ψυχῆς νοουμένης ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς σημασίᾳ, μὲ ὁλόκληρον τὸ πνευματικόν τῆς περιεχομένου καὶ οὐχὶ ὡς συνήθως ἐν τῇ Ιατρικῇ ἐκλαμβάνονται αἱ ἀντιδράσεις τοῦ νευροφυτικοῦ συστήματος ὡς ψυχικαὶ ἐκδηλώσεις.

Εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν ἐπιστημονικῆς ἀνωτερότητος καὶ ἀξιοσημειώτου φιλομαθείας, ἐμελετήθησαν διάφορα θέματα, ὡς: Ὁ Ιατρός καὶ ἡ Ιατρικὴ τῆς προσωπικότητος. Ὁ χειρουργὸς ἐνώπιον τοῦ προβλήματος τῆς Ιατρικῆς τῆς προσωπικότητος. Ἡ Ιατρικὴ τῆς προσωπικότητος καὶ ἡ φυματίαισι. ἘΤί προσφέρει ἡ ψυχολογία τοῦ βάρους εἰς πάντα Ιατροὺν διὰ τὴν πλήρη κατανοήσιν τοῦ ἀρρώστου.

Ἐξετέθη ἡ προσωπικὴ πείρα ἐκάστου καὶ ἀντιμετωπίσθησαν ὅλα τὰ συναφῆ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου ὡς συνόλου ὀργανικοῦ, ζῶντος, πού μᾶς τὸ δίδει ἡ συνεργασία σώματος καὶ ψυχῆς, ἡ ὁποία δὲν δύναται νὰ νοηθῆ μόνον μὲ τοὺς νόμους τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας, τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ ὁποῖος εὐρίσκεται εἰς τὴν ζωὴν ὡς προσωπικότης, μὲ κοινωνικοὺς δεσμούς, μὲ προβλήματα, μὲ συγκρούσεις πού υπερβαίνουν τὴν φυσικὴν θεώρησιν καὶ ἀπαιτοῦν τὴν ἀντιμετώπισιν παρ' ἐκάστου Ιατροῦ ὁποῖος ἔχει ἐπίγνωσιν τῆς ἀποστολῆς του.

Ὡς μέλος τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων χαιρετίζω μετὰ χαρᾶς τὰ πορίσματα τῶν Ιατρικῶν αὐτῶν ἐπιστημονικῶν συναντήσεων τῆς Γενεύης, διότι καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπιστήμονες ἀπὸ ἐτῶν ἀπὸ

τῶν στηλῶν τῶν «Ἀκτίνων» ὑπῆρξαν καὶ αὐτοὶ πρωτοπόροι τῶν ἀλήθινων αὐτῶν βάσεων, αἵτινες ἐπεσφραγίσθησαν διὰ τῶν ἐν λόγῳ ἐπιστημονικῶν συζητήσεων. Τὰ Ιατρικὰ ἄρθρα τῶν «Ἀκτίνων» ἀπρσοχολήθησαν μὲ τὰ μεγάλα αὐτὰ ζητήματα καὶ ἐτόνισαν τὴν τεραστίαν σημασίαν ποὺ ἄσκει ἐπὶ τοῦ ἀρρώστου ἡ ἐσωτερικὴ, ἡ ψυχικὴ, κατάστασις. Τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν ἀναπτύσσει δι' εἰδικοῦ ἄρθρου του καὶ ὁ καθηγητῆς Μαρ. Γερουλάνος εἰς τὰς «Ἀκτίνας» μὲ τίτλον «Ἡ νόσος ὡς γενικὴ τοῦ ὄργανισμοῦ λειτουργικὴ παρεκτροπή».

★

Καὶ ἂν αὐτὸ ἀποτελεῖ βασικὴν ἀλήθειαν διὰ κάθε νόσον, εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν ἰσχύει προκειμένου περὶ τῆς φυματιώσεως, νόσου ἡ ὁποία ἐπιφέρει σημαντικὴν ἀναστάτῳσιν εἰς τὸν ἀρρώστον καὶ διαρκεῖ συνήθως ἐπὶ πολὺν χρόνον.

Οἱ μεγάλοι κλινικοὶ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ οἱ σύγχρονοι ἐδικαιώθησαν καὶ ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ φυματικοῦ ἀρρώστου ὡς ψυχοσωματικὸν σύνολον ἐγένετο ἀποδεκτὴ. Αἱ πρόοδοι τῆς φυματιολογίας, περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν, θὰ εὔρουν ἐπὶ τέλους τὴν ἀξιοποίησίν των. Οἱ φυματιολόγοι πλέον θὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ἐνόητα τοῦ φυματικοῦ ἀρρώστου, θὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἀξίαν τοῦ προσωπικοῦ παράγοντος, θὰ πλησιάσουν ἀληθῶς τὴν ψυχοβιολογίαν καὶ μελετῶντες τὰς ψυχικὰς ἀνάγκας καὶ τὰ προβλήματα τοῦ φυματικοῦ ἀρρώστου, θὰ ἴδουν τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐπιστημονικῶν μεθόδων ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς προσωπικῆς δι' ἕκαστον θεραπείας.

Ἡ θεραπευτικὴ ἀγωγή ἐκ τῶν νεωτέρων τούτων ἀντιλήψεων εἶναι κατάδηλος.

Ἐφ' ὅσον ἡ κάμψις τῆς γενικῆς καὶ εἰδικῆς ἀντιστάσεως τοῦ ὄργανισμοῦ ὀφείλεται εἰς ψυχικοὺς καὶ φυσικοχημικοὺς παράγοντας καὶ ἡ θεραπευτικὴ ἀγωγή ὀφείλει νὰ ἀποθλέψη πρὸς τὰς δύο αἰτίας αἱ ὁποῖαι παρέσχον εὐνοϊκὸν ἔδαφος διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ βακίλλου τοῦ Koch. Κατὰ συνέπειαν δὲν εἶναι ἀρκετὴ μόνη ἡ θεραπεία ἡ ἀποθλέπουσα εἰς τὸ σῶμα. Ἡ πεί-

ρα ὄλων τῶν φυματιολόγων οἱ ὁποῖοι ἐμελέτησαν βαθύτερον τὰ αἰτία τῆς νόσου, ἀποδεικνύει ὅτι ὅσονδήποτε εὐσυνείδητος καὶ ἂν εἶναι ὁ θεραπεύων, ὅσονδήποτε μορφωμένος καὶ ἂν εἶναι, δὲν προσφέρει εἰμὴ ἡμιτελεῖ ἑσπερίαν εἰς τὸν φυματικὸν ἀρρώστον ἐφ' ὅσον ἀποθλέπει εἰς τὴν καταπολέμησιν τῆς μιᾶς μόνον αἰτίας. Ἡ τόνωσις τοῦ ἠθικοῦ τοῦ ἀρρώστου διὰ φράσεων κενῶν ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν φενάκην, διότι δὲν στηρίζεται ἐπὶ θεμελίῳ, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἄμμου.

Ἀποδείξεις τούτων εἶναι ὅτι οὐδόλως ἐπιτυχάνει ἡ τοιαύτη ἀντιμετώπισις τοῦ ἀρρώστου καὶ ὁ τελευταῖος, παρ' ὅλην τὴν καταβληθεῖσαν προσπάθειαν πρὸς τόνωσιν τοῦ ἠθικοῦ του, περιπλανᾶται ἀγωνιῶν ἀπὸ θεράποντος εἰς θεράποντα, ζητῶν τὴν θεραπείαν του, ὅπως ἐκεῖνος τὴν φαντάζεται καὶ τὴν ἀπαιτεῖ. Ἐφ' ὅσον ὁ θεραπεύων ἀποθλέπει μόνον εἰς τὸ σῶμα, δηλαδὴ πρὸς τὴν μίαν πλευράν, δὲν παρέχει εἰμὴ θεραπείαν τῆς νόσου καὶ οὐχὶ τοῦ νοσοῦντος. Καὶ ὅμως ὁ φυματικὸς προσέρχεται ὀλόκληρος ὡς ἐνιαῖον σύνολον, σῶμα καὶ ψυχὴ, διὰ τὴν ἀνάγκην τὴν βοήθειάν μας. Καὶ τὴν στιγμὴν αὐτὴν τὸ περισσότερο πάσχον μέρος εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀρρώστου καὶ ὅπως λέγει ὁ Duhamel ἐκεῖνο ποὺ τὸν κάμνει δυστυχέστερον δὲν εἶναι ἡ ἀλλοίωσις, δὲν εἶναι ὁ βράκιλλος, εἶναι τὸ πνεῦμα. Διὰ τοῦτο εἶναι διττὸν πλέον τὸ καθήκον τοῦ Ιατροῦ. Ἀντιμετώπισις τοῦ ἀρρώστου ὀλοκλήρου ὡς ὀλόκληρος ψυχοσωματικῆς. Ἀντιμετώπισις βεβαίως τοῦ φυματικοῦ ἀρρώστου μὲ ὅλα τὰ μέσα ποὺ μᾶς δίδει ἡ σύγχρονος φυματιολογία διὰ τὴν σωματικὴν πάθησιν. Ἀλλὰ ἀντιμετώπισις καὶ ὄλων τῶν ψυχικῶν προβλημάτων του, τὰ ὁποῖα τὸν βασανίζουν τὴν ὥραν ἐκείνην, τὸν κάμνουν νὰ ὑποφέρῃ περισσότερο σωματικῶς καὶ δὲν ἐπιτρέπουν εἰς τὸν ὄργανισμὸν του νὰ ἀντιδράσῃ καταλλήλως κατὰ τῆς νόσου.

Ἀντιμετώπισις ὅμως πλέον τοῦ ἀνθρώπου-ἀρρώστου ἀπὸ τὸν ἀνθρωπον-Ιατρόν. Διότι μόνον ὅταν ὁ ἴδιος, ὡς σῶμα καὶ ψυχὴ, θὰ ἴδῃ τὸν συνάνθρωπόν του, τότε θὰ κατορθώσῃ νὰ παράσῃ καὶ τὴν ἀναμενο-

μένην παρά του άρρώστου θετικήν βοήθειαν.

Χωρίς να παραβλέψη έπ' ουδενί λόγω τούς νόμους τούς διέποντας την εξέλιξιν της νόσου, θά προσέξη και εις την άπειριαν όλων εκείνων των παραγόντων, οι όποιοι παρεμβάλλονται και μεταβάλλουν τούς νόμους αυτούς επί τά βελτίω ή τά χειρώ. Οι παράγοντες αυτοί, φυσιολογικοί, ψυχολογικοί, ήθικοί, οικογενειακοί, κοινωνικοί, άσκούν τεραστίαν επίδρασιν και ό Ιατρός μελετών μόν αυτούς θά τούς κάμη να ένεργήσουν έπωφελώς, παραβλέπων δέ αυτούς θά τούς αφήση να άκολουθούν την κακήν επίδρασιν των και να καταστρέφουν την ζωην του άρρώστου.

★

Κατόπιν των άνωτέρω θά ήδυνάμεθα σχηματικώς να καθορίσωμεν δι' όλίγων την έπιβαλλομένην άγωγήν κατά τās διαφόρους περιόδους, τās όποιās ύποχρεωτικώς θά άντιμετωπίση ό φυματικός άρρωστος.

Την περίοδον της άποκαλύψεως της νόσου.

Την περίοδον της θεραπείας.

Την περίοδον της κλινικής ίάσεως και άποθεραπείας.

Και πρώτον ή περίοδος της άποκαλύψεως της νόσου.

Δεινή ή θέσις του φυματικού άρρώστου άντιμετωπιζομένου ως άνθρωπου, κατά την ώραν της άποκαλύψεως εις αυτόν της νόσου. Οι περισσότεροι των άρρώστων ύφίστανται ψυχικόν κλονισμόν, διότι γενικώς ουδεις είναι προητοιμασμένος διά μιαν τοιαύτην, ως λέγουσιν, καταστροφήν. Την στιγμήν αυτήν την τόσοσν κρίσιμον διά τόν άρρωστον, ό τρόπος με τόν όποιον θά άντιμετωπίση τόν άρρωστον ό θεραπεύων, προσλαμβάνει τοιαύτην σπουδαιότητα, ώστε δυνάμεθα να είπωμεν μετ' άπολύτου βεβαιότητας ότι από αυτόν εξαρτάται τά μέγιστα και ή μελλοντική πορεία της νόσου. Ό τρόπος δέ αυτός εξαρτάται εκ των προσωπικών πεποιθήσεων του Ιατρού, ότι ό εύρισκόμενος ενώπιόν του άρρωστος δέν άποτελεί τίποτε τό μηχανικόν, όπως ή ξηρά άρνητική έπιστήμη έτεινε να μάς τόν

παρουσιάση. Δέν είναι μόνον τό σύνολον άντιδράσεων φυσικών και χημικών-ύπαρχει εις αυτόν πέραν αυτής της πραγματικότητος, της προσιτής εις την άντικειμενικήν μας έρευναν, μία ζώνη άνεξιχνίαστος και άνέκφραστος, ή όποία έκτρέπει και διαταράσσει τās προβλέψεις και τās ύλιστικές προγνώσεις.

Και αυτή ή ζώνη, είτε ήμεεις οι Ιατροί την έχομεν άντιμετωπίσει ως άνθρωποι κατά τās άληθείς στιγμάς της ζωής μας, είτε την ήσθάνημεν εις τούς άλλους, παριστάμενοι μετ' άγωνίας εις τά μεγάλα δράματα της έσωτερικής των ζωής, αυτή ή ζώνη είναι ή πλέον σημαίνουσα του ανθρώπου, είναι εκείνη όπου διαδραματίζεται ή όλη του ύπαρξις, εκείνη που τόν κάνει να είναι κάτι διάφορον από τό ζώον.

Ό Ιατρός εξετάζει προσεκτικά τόν άρρωστον, χρησιμοποιεί όλας τās έπιστημονικές μεθόδους, και άφου θέση την διάγνωσιν του και συστήση την ένδεικνυομένην άγωγήν, τότε κατέρχεται εκ του έπιστημονικού του βάθρου, συναντᾷ τόν άρρωστον ως άνθρωπος τόν άνθρωπον, και προσπαθεί διά της πραγματικής άγάπης την όποιαν αισθάνεται και δεικνύει πρὸς αυτόν, να αναπτύξη την φυσικήν έπαφήν δύο ανθρώπων, εκ των όποιων ό εις προσέρχεται άγωνιών να ζητήσει την βοήθειαν του άλλου.

Από την στάσιν του Ιατρού, από τό ειλικρινές ένδιαφέρον του, από την άγάπην του, θά εξαρτηθή ή έπιτυχία. Και όταν δι' αυτών έγγίση ό Ιατρός την ψυχήν του άρρώστου, τό πρώτον βήμα έπετεύχη. Αρχίζει και κερδίζει την έμπιστοσύνην του άρρώστου, ό όποιος πλέον άνοίγει τόν έσωτερικόν κόσμον και όμιλει. Οι φόβοι του, αι άγωνίαι του, διασκεδάζονται. Εκθέτει τά προβλήματά του και έπιζητεί να γίνη συνεργάτης του θεραπεύοντος εις την έπιβαλλομένην άγωγήν. Δέχεται με ύπομονήν την νόσον και ούτω άπομακρύνει όλα τά έμπόδια τά προερχόμενα από τό πνεύμα της άνεξαρτησίας και της άπειθαρχίας του, τά όποία τόσοσν έμποδίζουν τās καταβαλλομένας διά την Ιασίν του προσπαθείας του Ιατρού.

Ἄποδεχόμενος ὁμως τὴν νόσον, ὑπακούει εἰς τὸν ἰατρόν, ἀποτελεῖ τὸ παράδειγμα τοῦ ὑποδειγματικοῦ ἀρρώστου τῆς ἐλευθέρας κούρας ἢ τοῦ σανατορίου καὶ ἐπιδρᾷ ἐπωφελῶς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρρώστων.

Δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ διὰ τὸν ἄρρωστον ὁ ὁποῖος ἐξετάζεται μὲν ἐπιστημονικῶς καὶ λαμβάνει τὰς ἀναγκαίας συμβουλὰς καὶ ὁδηγίας, ἐνίστε καὶ μερικὰς συνταγὰς, δὲν βλέπει ὁμως τὸ εἰλικρινὲς ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ἀτομὸν τοῦ ἐκ μέρους τοῦ ἰατροῦ. Ὁ τοιοῦτος, ὡς καθημερινῶς διαπιστοῦμεν, παρουσιάζει ἀντίδρασιν, ἐκδηλουμένην ἀμέσως. Ἀνικανοποίητος περιέρχεται τὰ διάφορα ἰατρεία, ἀμφιβάλλει διὰ τὴν θεραπείαν του, ἔχει τὰς ἰδικὰς του γνώμας δι' ἐκάστην θεραπευτικὴν ἀγωγὴν, κατακρίνει τοὺς ἰατροὺς καὶ τέλος ἐξητλημένος καὶ μὲ ἐπιδεινωμένην τὴν κατάστασίν του καταλήγει εἰς τὸ σανατόριον, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ ὡς πολλακίς ἠκούσαμεν «φυλακὴν» καὶ ὄχι μέρος εἰς τὸ ὁποῖον πιστεύει ὅτι θὰ εὔρη τὴν ἰασίν του.

Ὑπάρχουν βεβαίως καὶ οἱ ἄρρωστοι οἱ ὁποῖοι ἀνυπότακτοι, ἐγωῖσται, ἀγχώδεις, ψυχικῶς ἐρημητικῶς κεκλεισμένοι, δὲν προσφέρουν εὐνοϊκὸν ἔδαφος εἰς τὸν φυματιολόγον. Εὐτυχῶς οὗτοι εἶναι οἱ ὀλιγώτεροι καὶ εἶναι οἱ μόνοι οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ ἴδιοι ὑπεύθυνοι τῆς κακῆς ἐκβάσεως τῆς νόσου των παρ' ὄλας τὰς προσπάθειάς τοῦ ἰατροῦ των ὅταν ἐκτελῆ ἕξ ὀλοκλήρου τὸ καθήκον του.

Σανατοριακὴ νοσηλεία — ἐλευθέρα κούρα.

Ἡ πορεία τῆς νόσου τοῦ φυματικοῦ, ὅταν οὗτος ἔκων ἢ ἄκων ὑποβληθῆ εἰς τὴν σανατοριακὴν νοσηλείαν, ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον τῇ βοηθείᾳ τοῦ θεράποντος ἰατροῦ, ἀντεμετώπισε τὴν νόσον.

Ἴδου ὁ ἄρρωστος ὁ ὁποῖος κατόπιν τῆς ψυχικῆς ἐπαφῆς τὴν ὁποίαν ἐπέτυχε μὲ τὸν ἰατρόν του καὶ παρεδέχθη τὴν νόσον, εἶναι ἔτοιμος πλέον νὰ ὑποβληθῆ εἰς τὴν ἐνδεδειγμένην θεραπείαν. Ὁ θεραπεύων ἰατρός ἔχει καταστῆ δι' αὐτὸν τὸ ἀγαπητὸν

πρόσωπον τὸ ὁποῖον γίνεται κοινωνὸν τῶν ψυχικῶν του προβλημάτων καὶ βοηθεῖ εἰς τὴν λύσιν αὐτῶν, οἰασθήποτε φύσεως καὶ ἂν εἶναι ταῦτα. Εἶναι παρατηρητέον δὲ πόσον εὐεργετικῶς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν τύπων τούτων ἡ νόσος, ἡ ὁποία τὴν πρώτην στιγμήν ἐφαίνεται εἰς αὐτοὺς ὡς μία ἀνεπανόρθωτος καταστροφή.

Μὲ ἀπόλυτον ἡρεμίαν κατὰ τὰς μακρὰς ἡμέρας τῆς κούρας, οἱ ἄρρωστοι αὐτοὶ ἀρχίζουν πλέον νὰ βλέπουν οἱ ἴδιοι πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν τῶν κόσμον. Ἡ συνεχὴς ἀνασκόπησις τοῦ παρελθόντος των, τῶν σφαλμάτων των τῆς προτέρας των ζωῆς, ἡ ψυχικὴ των κάθαρσις ἐπαναφέρει τὴν ψυχικὴν των ἰσορροπίαν, ἢ ὁποία ἀπολεσθεῖσα πρὸ τῆς νόσου, συνετέλεσε τόσον εἰς τὴν ἐκδήλωσίν της. Ὅσον δὲ ἡ ψυχικὴ ἰσορροπία ἀποκαθίσταται, τόσον ἐκ παραλλήλου ἡ νόσος βελτιοῦται.

Εἶναι τόσον σαφὴ καὶ καταπληκτικὰ τὰ γεγονότα ταῦτα, τὰ ὁποῖα διαπιστώνει ὁ φυματιολόγος ἐκ τῆς καθημερινῆς πείρας, ὥστε εἶναι περιττὸν νὰ λεχθῆ πόσον ἀναγκαία καὶ πόσον ὠφέλιμος καθίσταται ἡ συμβουλή τοῦ ἰατροῦ καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἄσκει μετὰ πλήρους εὐσυνειδησίας τὴν ἐπίσημον ἰατρικὴν, μὴ παραλείπων οὐδὲν τῶν ἐπιβαλλομένων. Μὲ αὐτὴν ὁμως ἀποβαίνει καὶ ὁ παράγων ὁ οὐσιαστικός, ὁ ὁποῖος βοηθεῖ τὸν ἄρρωστον εἰς τὴν πρὸς τὰ ἔσω στροφήν του, ἐκ τῆς ὁποίας τόσα ἀγαθὰ προκύπτουν διὰ τὴν βελτίωσιν καὶ τὴν θεραπείαν του.

Ὁ ἄρρωστος αὐτὸς μετὰ τὴν ἰασίν του ἐπανερχόμενος εἰς τὴν κοινωνίαν, ἐξέρχεται νικητὴς οὐ μόνον τῆς νόσου ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπληλαγμένους τῶν ἐσωτερικῶν του συγκρούσεων. Ἀντιθέτως ὁ ἄρρωστος ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δὲν εὔρε μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἰατροῦ του ἀπὸ τὴν ὥραν τῆς ἐκδηλώσεως τῆς νόσου τὸν ὀρθὸν δρόμον διὰ τὴν θεραπείαν, συνεχίζει τὴν τακτικὴν τῆς ἀνήσεως καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποβαίνει καταστροφὴ καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του ἀλλὰ καὶ τοῦ περιβάλλοντός του.

Διέρχεται τὴν ἡμέραν του ἐν συνεχείᾳ ἀγωνία, διότι ἠσθένησε ἐνῶ οἱ ἄλλοι εἶναι ὑγιεῖς, διότι ἡ νόσος δὲν βελτιοῦται τα-

χέως ὅπως ἐκεῖνος θέλει. Ὅλοι πταίουν διὰ τὴν νόσον του, οἱ γονεῖς του, οἱ φίλοι του, οἱ συγγενεῖς, ὁ προϊστάμενός του. Ὁ μόνος πού δὲν συνετέλεσε εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς νόσου εἶναι ὁ ἴδιος. Στροφή συνεχῆς πρὸς τὰ ἔξω καὶ συνεχῆς ἀπαίτησις εὐθυνῶν ἀπὸ ὄλους. Καταφέρεται κατὰ τῶν ἱατρῶν του, κατὰ τῆς θεραπείας, κατὰ τοῦ προσωπικοῦ, καθ' ὄλους. Αἱ ἡμέραι του εἶναι ἀγωνιώδεις, αἱ νύκτες του ἐφιαλτικαί.

Κατανοεῖ τις ποῖαν σημασίαν ἔχει διὰ τὸν ἄρρωστον αὐτὸν ἢ βοήθεια ἢ προσωπική παρά τοῦ ἱατροῦ του. Ἄγων δυσχερῆς ὁ ὁποῖος θὰ ἀχθῆ εἰς πέρας μόνον ὅταν ὁ ἱατρὸς τοῦ σανατορίου ἐπὶ θυσία τοῦ ἑαυτοῦ του, παραθλέπων πᾶσαν κόπωσιν καὶ πᾶσαν ἀδυναμίαν τοῦ ἄρρώστου, προσπαθεῖ νὰ προσεγγίσῃ ψυχικῶς τὸν ἄρρωστον. Καὶ ἔχει παρατηρηθῆ ὅτι μὲ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν πραγματικὴν ἀγάπην συνετέλεσθησαν θαύματα καὶ ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ ἄρρώστου μεταβάλλεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ μεταμορφοῦται. Ἄλλως ἐκείνοι οἱ ὁποῖοι ἐπιμένουν καταλήγουν κακῶς. Εἶναι δὲ γνωστὴ εἰς τοὺς φυματιολόγους ἡ φράσις ἢ ἀναφερομένη συχνότατα ἀπὸ τοὺς ἄρρώστους αὐτούς, ὅταν ἢ κατάστασις των ἐπιδεινωθῆ καὶ βαίη πρὸς τὸ μοιραῖον: «τὸ κεφάλι μου φταίει καὶ κανεὶς ἄλλος». Εὐτυχῶς οἱ τοιοῦτοι εἶναι ἐλάχιστοι, ἢ δὲ βοήθεια τοῦ ἱατροῦ καθίσταται σχεδὸν πάντοτε καρποφόρος, ὅταν οὗτος ἐκτελέσῃ πλήρως τὸ καθήκον του καὶ μὲ τὴν ὑπομονὴν του βοηθήσῃ τὸν ἄρρωστον νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς του συγκρούσεις.

Τὴν μεγάλην δὲ εἰσέτι ἀξίαν τῆς ψυχικῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ ἄρρώστου παρά τοῦ ἱατροῦ πιστοποιεῖ ἐπίσης ἢ καθ' ἡμέραν πράξεις εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας κατὰ τὰς ὁποίας δὲν ἀποφεύγεται ὁ θάνατος. Εἰς ἐκείνας αἰτινας ἐξελίσσονται μοιραίως λόγῳ τῆς ἐξαιρετικῆς βαρύτητος τῆς νόσου καὶ εἰς τὰς ὁποίας ὅταν ὁ ἄρρωστος ἔχη ἐπανεύρει τὴν ψυχικὴν του ἰσορροπίαν, ἀντιμετωπίζει καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον τελείως διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἄρρώστους.

Περίοδος κλινικῆς ἰάσεως καὶ ἀποθεραπείας.

Μετὰ τὴν φάσιν τῆς ἀποκαλύψεως τῆς νόσου καὶ τὴν περίοδον τῆς θεραπείας, ἐπακολουθεῖ ἡ ἐποχὴ τῆς κλινικῆς ἰάσεως καὶ τῆς ἀποθεραπείας τοῦ ἄρρώστου. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίοδον καταφαίνεται πλήρως ἡ μεγίστη ἀξία τοῦ ψυχικοῦ παράγοντος ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς συμβολῆς τοῦ θεραπεύοντος. Οἱ ἄρρωστοι οἱ ὁποῖοι διήλθον τὴν περίοδον τῆς θεραπείας ἀντιμετωπισθέντες ψυχοσωματικῶς ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ των καὶ ἀνέκτησαν πλήρη τὴν ψυχικὴν των ἰσορροπίαν, μετὰ τὴν θεραπείαν, ἀντιμετωπίζουν πλέον τὴν νέαν ζωὴν των ὑπὸ διάφορον ὅλως πρῖσμα. Αἱ φροντίδες τοῦ ἱατροῦ διὰ τὴν θεραπείαν τῆς νόσου των καὶ διὰ τὴν θεραπείαν τῶν ψυχικῶν των προβλημάτων ἐπιφέρουν εἰς αὐτοὺς τελείαν μεταμόρφωσιν. Ἐχουν πλέον ἀποκτήσει ἐπίγνωσιν τῆς ἀξίας τῆς σωματικῆς συντηρήσεως, τοῦ σώματος αὐτοῦ τὸ ὁποῖον συνεχῶς καὶ παντοειδῶς ἐφθειραν προτοῦ ἀσθενήσουν. Ἐχουν μάθει ὁμως ταυτοχρόνως νὰ ἐρευνῶν τὸν ψυχικὸν των κόσμον καὶ νὰ φροντίζουν καὶ διὰ τὴν συντήρησιν αὐτοῦ, πεπεισμένοι πλέον ὅτι ἐκ τῆς ἀρμονικῆς συνεργασίας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐξαρτᾶται ἡ θετικὴ ὑγεία.

Ἀποκτοῦν μίαν νέαν ποιότητα ζωῆς, ἢ ὁποία ἐξασφαλίζει εἰς αὐτοὺς τὴν νίκην κατὰ παλαιῶν παρεκτροπῶν, τὴν ἀντίστασιν κατὰ τῶν παθῶν, τὴν πραγματικὴν πειθαρχίαν τὴν ἐξαρτωμένην ἐκ τῆς ἱεραρχίας ψυχῆς καὶ σώματος.

Δι' ἐκείνους ὁμως οἱ ὁποῖοι παρά τὰς προσπάθειας τῶν ἱατρῶν των οὐδόλως ἐπωφελήθησαν τῆς περιόδου τῆς μακρᾶς θεραπείας ἵνα ἀποκαταστήσουν τὴν ψυχικὴν των ἰσορροπίαν, ἢ πορεία τῆς νόσου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι κλασικῆ. Μὲ τὴν μικροτέραν κλινικὴν βελτίωσιν, ἐπανέρχονται εἰς τὴν ἐνεργὸν ζωὴν, ὑφίστανται παροξύνσεις τῆς νόσου λόγῳ τῆς ἰδίας ζωῆς τὴν ὅποیان ὡς καὶ πρότερον διάγουν, ἐπιδεινῶνουν τὴν κατάστασιν των καὶ συγκαταλέγονται εἰς τὸν ἀπείρως δυστυχῶς μεγάλον ἀριθμὸν τῶν χρονίων φυματικῶν.

οΐτινες δὲν ἠθέλησαν νὰ ἀκολουθήσουν τὸν ὀρθὸν δρόμον τῆς θεραπείας ἢ δὲν ἀντιμετώπισθησαν ἐξ ἀρχῆς ὡς ἔπρεπε, καταστρέφουν τὸν ἑαυτὸν των, οἰκονομικῶς δὲ τὸ περιβάλλον των, καὶ καταλήγουν μετὰ ἄλλοτε ἄλλο χρονικὸν διάστημα εἰς τὸ μοιραῖον.

Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὁμολογοῦν κατὰ τὰς τελευταίας των στιγμὰς πόσον οἱ ἴδιοι συνετέλεσαν εἰς τὴν καταστροφὴν των. Εἶναι οἱ ἄρρωστοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι οὐδέποτε ἀντιμετώπισαν τὴν νόσον ἐν τῇ πραγματικῇ τῆς σημασίᾳ, εἶτε ἀπὸ ἰδικῶν των σφάλμα εἶτε ἀπὸ ἔλλειψιν καθοδηγήσεως καὶ οἱ ὁποῖοι κατατρυχόμενοι ὑπὸ τῶν ψυχικῶν των προβλημάτων οὐδέποτε ἐπέζητησαν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ψυχικῆς των ἰσορροπίας, ἐκ τῆς συνεχιζομένης διαταραχῆς τῆς ὁποίας ἡ νόσος ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς τὸ μοιραῖον πορείαν τῆς.

*

Δι' ὄλων τῶν ἀνωτέρω προσεπάθησα δῶσον τὸ δυνατόν διὰ βραχέων νὰ παρουσιάσω τὴν ἀξίαν τῆς ψυχοσωματικῆς ἀντιμετώπισεως τοῦ φυματικοῦ ἄρρώστου, ἀνευ τῆς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ πλήρης θεραπεία του. Θὰ ἦτο ὁμως ἀτελής νομίζω ἡ μελέτη αὐτὴ ἐν δὲν ἐξητάζετο καὶ ἡ ἄλλη σπουδαιότατη πλευρὰ τοῦ ζητήματος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐπίσης ἐξαρθῶνται τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα. Καὶ ἡ πλευρὰ αὐτὴ εἶναι ὁ **θεραπεύων ἰατρός**, ὁ ὁποῖος θὰ ἀσχοληθῇ μετὴν ψυχοσωματικῆν θεραπείαν τοῦ φυματικοῦ ἄρρώστου.

Καὶ ὅπως εἶδομεν προηγουμένως, ἐὰν ὁ φυματικὸς ἄνθρωπος δὲν ἀντιμετωπισθῇ ὡς ψυχοσωματικὸν σύνολον, ἢ ἐπιστημονικῇ θεραπείᾳ θὰ ἐνεργῇ πλημμελῶς. Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ ὁ ἰατρός οὐδὲν τὸ θετικὸν θὰ δυνηθῇ νὰ προσφέρῃ ἐὰν καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἀντιμετώπισῃ τὸν ἑαυτὸν του κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πεισθῇ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀποτελεῖ ἀσύντακτον ἢ συντεταγμένον ἄθροισμα κυττάρων, ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἐνιαίαν ψυχοσωματικὴν ὑπόστασιν. Μόνον ὅταν ὁ ἴδιος ὡς ἄνθρωπος ὀλοκληρωμένος, σῶμα καὶ ψυχὴ καὶ αὐτός, ἀπενίσῃ τὸν φυμα-

τικὸν ὡς πάσχοντα συνάνθρωπόν του, τότε μόνον θὰ ἀποκτήσῃ τὴν ψυχικὴν ἐπαφὴν μετ' αὐτοῦ καὶ θὰ τοῦ προσφέρῃ τὴν θετικὴν βοήθειαν, τὴν ὁποίαν τόσο ἐπιθυμεῖ. Ἡ θεραπευτικὴ ἄρα ἐπιτυχία θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν ἔναντι τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του στάσιν τοῦ ἰατροῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τῶν μεγάλων εὐθυνῶν ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ λειτουργήματός του, ὅπως εἶναι ἡ καταβολὴ πάσης προσπαθείας πρὸς πληρεστέραν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν του καὶ ἡ παραδοχὴ ἐκ μέρους αὐτοῦ τῶν ψυχοσωματικῶν ἀλληλεπιδράσεων διὰ τὴν ἐκδήλωσιν καὶ πορείαν τῆς νόσου, κατόπιν τῶν προσωπικῶν του μελετῶν καὶ παρατηρήσεων. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἰατρικῆς τῆς προσωπικότητος καὶ ὄχι τῆς ἰατρικῆς τῆς νόσου. Ἡ ἐντιμος, ἢ εἰλικρινής, ἢ πλήρης ἐνδιαφέροντος, ὑπομονῆς καὶ ἀγάπης συμπεριφορὰ πρὸς τὸν ἄρρωστον. Ἡ κατανόησις τοῦ φυματικοῦ ἄρρώστου, ὡς ἀνθρώπου πάσχοντος, μὲ μέτρον τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του.

Ὁ τρόπος τῆς ζωῆς του ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὡς συνέπεια τῶν πεποιθήσεών του. Ἡ πλήρης ἀφιέρωσις πρὸς τὸ ὑψηλὸν λειτουργήμα τῆς ἐξασκήσεως τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης ὡς πρὸς κοινωνικὸν λειτουργήμα. Ὅλα αὐτὰ καὶ πλεῖστα ἄλλα, τὰ ὁποῖα δὲν ἀποτελοῦν ἄρθρα τῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας ἀλλὰ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωμένην προσωπικότητα τοῦ ἰατροῦ, θὰ τὸν βοηθήσουν νὰ γίνῃ ὁ πραγματικὸς σύμμαχος τοῦ ἄρρώστου καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀποστολὴν του.

Κατανοεῖ βεβαίως κανεὶς ὅτι ὁ ἀγὼν εἰς τὸν ὁποῖον θὰ ἀποδυθῇ πλεόν ὁ ἰατρός θὰ εἶναι δυσχερής. Θὰ ἐξη οὗτος νὰ παλαίσῃ πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, πρὸς τὰς συνθήκας τῆς ζωῆς, πρὸς τὴν ἔλλειψιν τοῦ χρόνου, πρὸς «ἐπισήμους» πεπαλαιωμένας ἰατρικὰς ἀντιλήψεις, πρὸς πλεῖστα ὄσα, ἄτινα θὰ παρεμβάλουν μυρία προσκόμματα εἰς τὴν ἀσκήσιν τοῦ λειτουργήματος.

Ὅταν ὁμως ὁ ἴδιος, κουρασμένος ἀπὸ τὴν ὕλιστικὴν θέρωρσιν τοῦ ἄρρώστου, ἀνικανοποίητος ἀπὸ τὴν εὐσυνείδητον, ἀλλά ξηρὰν ἐφαρμογὴν ὄλων τῶν θεραπευτικῶν μέσων, ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν τῆς ψυχῆς

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΜΟΝΟΣ

Β'

του Α. Cressy Morrison

ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ ΚΑΙ ΩΚΕΑΝΟΣ

Είναι ένδεχόμενον τὰ σημερινὰ επιστημονικά πορίσματα νὰ εἶναι ἐσφαλμένα καὶ οὕτω νὰ ὑλόκωνται εἰς μελλοντικὴν μεταβολήν, ἀλλὰ τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ παρουσιασθοῦν ἐδῶ κατὰ τρόπον ἀπλοῦν χάριν σαφηνείας, εὐρίσκονται ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὴν σημερινὴν μας γνώσιν, καὶ εἶναι ἀπίθανον ὅτι κάποια ἐπιστημονικὴ τροποποίησις θὰ διαταράξῃ τὰς βασικὰς γραμμὰς αἱ ὁποῖαι θὰ τονισθοῦν κατωτέρω. Ἐὰν ἀληθεύῃ ὅτι ἡ θερμοκρασία τῆς Γῆς κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀποσπάσεώς της

ἀπὸ τὸν ἥλιον ἦτο περίπου 4.000 βαθμοῦς, ὅση εἶναι δηλαδὴ ἡ θερμοκρασία τῆς ἐπιφανείας τοῦ Ἁλίου, τότε ὅλα τὰ στοιχεῖα ἦσαν ἐλεύθερα καὶ ἐπομένως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξουν ἀξιοῶντες χημικοὶ συνδυασμοί. Βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, καθ' ὅσον ἡ Γῆ, ἡ μέρη αὐτῆς ἐψύχοντο θὰ ἐλάμβανον χώραν διάφοροι συνδυασμοὶ καὶ ἐσχηματίσθη ὁ πυρὴν τοῦ κόσμου ὅπως τὸν γνωρίζομεν. Τὸ ὄξυγόνον καὶ τὸ ὑδρογόνον δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ἐνωθοῦν μέχρι τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ θερμοκρασία περιορίσθη εἰς 14.000 βα-

του, διότι δὲν προσφέρει ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ, ζητήσῃ νὰ προσφέρῃ κάτι περισσότερο εἰς τὸν πάσχοντα, τότε θὰ ἴδῃ, ὅτι ἡ μόνη εὐρέεια καὶ εὐγενικὴ ἀντίληψις περὶ ἀνθρώπου εἶναι ἐκεῖνη ποὺ ἀναγνωρίζει εἰς αὐτὸν τὴν ὑπαρξίν σώματος καὶ ψυχῆς. Ποῦ ἐνώνει τὴν ἀθλιότητα μιᾶς φθαρτῆς σαρκὸς μετὰ τὴν εὐγένειαν μιᾶς ψυχῆς προωρισμένης διὰ τὴν αἰωνιότητα. Τότε αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην, παρ' ὅλας τὰς παρεμβαλλομένας δυσχερείας, νὰ προσπαθῆσῃ νὰ τὰς ὑπερνικήσῃ καὶ νὰ προσφέρῃ μετὰ θυσίαν τοῦ ἑαυτοῦ, τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πάσχοντα συνάνθρωπον. Διὰ νὰ τὸ κατορθώσῃ ὁμοῦ αὐτὸ πρέπει πρῶτον ὁ ἴδιος νὰ στηριχθῆ εἰς κάτι τὸ στερεόν, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου θὰ θεμελιώσῃ τὴν μέλλουσαν σταδιοδρομίαν του, τὴν μέλλουσαν ζωὴν του.

Τὸ θεμέλιον ὁμοῦ αὐτὸ εἶναι ἡ Πίστις. Ὅχι ἡ χάρις καὶ ἀνερματιστός, ἡ ἀνευ βάσεων χμαρική αἰσιοδοξία, ἀλλὰ ἡ χριστιανικὴ Πίστις, ἡ ὁποία θὰ δώσῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὴν δύναμιν νὰ κα-

τανοήσῃ τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν, τὴν δύναμιν νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν ἑαυτόν του καὶ νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν διπλὴν θεραπείαν τοῦ φυματικοῦ ἀρρώστου, τὴν ψυχικὴν καὶ τὴν σωματικὴν.

Διότι τότε μόνον, ἀποκτῶν ἐπίγνωσιν τῆς θέσεώς του καὶ τοῦ καθήκοντός του ἀπέναντι τοῦ Δημιουργοῦ του, θὰ βοηθήσῃ θετικῶς τὸν ἀρρώστον, χρησιμοποιοῦν τὰ ἐπιστημονικὰ θεραπευτικὰ μέσα μετὰ ἀληθῆ συμπάθειαν, στοργὴν καὶ ἐνδιαφέρον.

Τότε ἡ ψυχικὴ του ἐπαφὴ μετὰ τὸν ἀρρώστον θὰ καταστῆ εὐκόλος, θὰ εὐρῆ τὴν δυνατότητα νὰ ἐρευνήσῃ τὸν ψυχικὸν κόσμον τοῦ ἀρρώστου καὶ θὰ τὸν βοηθήσῃ εἰς τὴν λύσιν τῶν ψυχικῶν του προβλημάτων.

Ἀποκαθιστῶν οὕτω τὴν ψυχικὴν ἰσορροπίαν τοῦ ἀρρώστου θὰ τὸν ἐτοιμάσῃ νὰ παλαίσῃ ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς νόσου καὶ θεραπεύων αὐτὸν θὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ θεραπεύσῃ τὰς τραύματα τῆς προσωπικότητός του, τὰ ὁποῖα ὄχι ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς νόσου.

ΛΟΥΚΑΣ ΑΓΑΠΗΤΟΣ

θμοὺς Φαρενάιτ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὰ δύο στοιχεῖα ἠνώθησαν καὶ ἐσχημάτισαν τὸ ὕδωρ. Αὐτὸ τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν ὡς τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς Γῆς, θὰ ἔπρεπε νὰ ἦτο ἀπέραντον κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Ὅλοι οἱ ὠκεανοὶ ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα εἰς τὴν ἀπλήντων κατάστασιν, ἐλεύθερα, εὐρίσκοντο εἰς τὸν ἀέρα ὡς ἀέρια. Τὸ ὕδωρ, σχηματισθὲν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἀτμόσφαιραν, ἔπιπτε πρὸς τὴν Γῆν ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦσε νὰ φθάσῃ μέχρις αὐτῆς, ἀφοῦ ἡ θερμοκρασία ἐπὶ τῆς γῆς ἦτο ὑψηλότερα ἀπὸ ἐκείνην πού ἐπεκράτει εἰς ἀπόστασιν μερικῶν χιλιάδων μιλίων γύρω καὶ ἄνωθεν αὐτῆς. Ἦλθε, βεβαίως, ὁ καιρὸς κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ κατακλινομὸς τῶν ὑδάτων θὰ ἔφθανε εἰς τὴν Γῆν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀνυψωθῇ καὶ πάλιν ὡς ἀπῆλθε. Ἐφ' ὅσον ὀλόκληροι ὠκεανοὶ ὑδάτων εὐρίσκοντο εἰς τὸν ἀέρα, δὲν εἰμποροῦν νὰ ὑπολογισθοῦν αἱ πλῆμυραι αἱ ὁποῖαι θὰ προήρχοντο ἀπὸ τὴν ἀξανομένην ψύξιν. Ἀνύψωσις καὶ διάβρωσις θὰ ἠμιλλῶντο ἀλλήλας καὶ μία κατάστασις χάους τελείως ἀσύλληπτος ὑπῆρχεν ἐπὶ ἑκατομμύρια ἐτῶν. Εἰς τὴν ἀσύλληπτον αὐτὴν σύγχυσιν, τὸ δέξυγόνον ἠνώθη μετὰ ὅλα περικύβητα τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ φλοιοῦ τῆς Γῆς. Ἠνώθη ἐπίσης μετὰ ὅλον τὸ ὑδρογόνον, μετὰ τὸ ὁποῖον ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν καὶ τοιουτοτρόπως ἐσχηματίσθησαν οἱ ὠκεανοὶ. Τεράστια ποσότητες ὑδρογόνου θὰ ἔπρεπε νὰ διέφυγον τὴν ἔλξιν τῆς βαρύτητος τῆς Γῆς πρὸ τῆς ψύξεώς της. Ἄλλως ὁ ὄγκος τῶν ὑδάτων θὰ ἦτο τώρα τόσον μέγας, ὥστε νὰ θάψῃ τὴν Γῆν εἰς βάθος μιλίων. Ἰσως πρὸ ἐνὸς δισεκατομμυρίου ἐτῶν τὰ πράγματα ἠρέμησαν καὶ τὰ διάφορα στοιχεῖα ἐσχημάτισαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν στερεὰν ξηρὰν, τοὺς ὠκεανοὺς καὶ τὴν ἀτμόσφαιραν-τὸ ὑπόλοιπον, τὸ ὁποῖον καλοῦμεν ἀέρα. Ὁ συνδυασμὸς ὅλων τῶν στοιχείων ἦτο τόσον πλήρης, ὥστε τὸ ἀπομείναν ὑπόλοιπον, ὁ ἀήρ, συνιστάμενος κυρίως ἀπὸ δέξυγόνον καὶ ἄζωτον, εὐρίσκειται ἐν ἀναλογίᾳ πολὺ μικρότερον τοῦ ἐνὸς (1) πρὸς πολλὰ ἑκατομμύρια τῆς μάζης τῆς Γῆς. Διατί δὲν ἀπερροφήθη ὅλος ὁ ἀήρ ἢ διατί δὲν εὐρίσκειται

εἰς ἀπιστεύτως μεγαλυτέραν ἀναλογίαν; Καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς περιπτώσεις ὁ ἄνθρωπος ὡς τοιοῦτος δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ ὑπάρξῃ ἢ εἴαν ἡ ὑπαρξίς του ἦτο δυνατὴ ὑπὸ πίεσιν χιλιάδων λίτρων ἐπὶ μίας τετραγωνικῆς ἴντσας, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀναπτυχθῇ ὡς ἄνθρωπος.

Καὶ χωρὶς νὰ ἐρευνήσωμεν περισσότερον τὸ ζήτημα αὐτό, εἶναι τοῦλάχιστον παράδοξον πῶς εἰς αὐτὴν τὴν διαρρυθμίσει τῆς φύσεως ὑπῆρχε τοιαύτη ἐξαίρετος λεπτότης καὶ ἀκριβεία. Διότι, εἴαν ὁ φλοιὸς τῆς Γῆς ἐγένετο κατὰ δέκα πόδας παχύτερος, δὲν θὰ ὑπῆρχε δέξυγόνον, χωρὶς ὁ μῶς τὸ ὁποῖον ἡ ζωὴ τῶν ζώων εἶναι ἀδύνατος· καὶ εἴαν ὁ ὠκεανὸς ἦτο κατὰ ὀλίγους πόδας βαθύτερος, τὸ διοξειδίον τοῦ ἀνθρακος καὶ τὸ δέξυγόνον θὰ ἀπερροφῶντο καὶ φυτικὴ ζωὴ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς δὲν θὰ ὑπῆρχε. Εἶναι πιθανὸν ὅτι πρακτικῶς ὅλον τὸ δέξυγόνον ἀπεδόθη ἀπὸ τὸν φλοιὸν τῆς Γῆς καὶ τὰς ἑπτὰ θαλάσσας καὶ ὅτι ἡ ἐμφάνισις ὅλων τῶν ἀναπνεόντων δέξυγόνον ζώων ἔπρεπε νὰ ἐπακολουθήσῃ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φυτῶν τὰ ὁποῖα ἐκλύουν δέξυγόνον. Λεπτομερεῖς ὑπολογισμοὶ δεικνύουν ὅτι ἡ πηγὴ τοῦ δέξυγόνου τὸ ὁποῖον ἀναπνεόμεν, ὅποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι αὐτὴ, παρέχει ἀκριβῶς τὴν κανονικὴν ἐκείνην ποσότητα πού ἀπαιτοῦν αἱ ἀνάγκαι μας. Ἐὰν ἡ ἀτμόσφαιρα ἐγένετο πολὺ λεπτότερα, μερικὰ ἀπὸ τὰ μετέωρα τὰ ὁποῖα καίονται τώρα κατὰ ἑκατομμύρια καθημερινῶς εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἀτμόσφαιραν θὰ ἐβομβάρδιζαν εἰς ὅλα τὰ μέρη τὴν Γῆν. Κινοῦνται μετὰ ταχύτητα ἀπὸ ἕξ ἕως σαράντα μιλίων κατὰ δευτόλεπτον καὶ θὰ ἠναπταν κάθε καθίσμα ἀντικείμενον. Ἐὰν ἐκινουῖντο τόσον ἀργὰ ὅσον μία σφαῖρα (δ-πλου) θὰ ἐπετύγγανον ὅλα τὴν Γῆν καὶ αἱ συνέπειαι θὰ ἦσαν φοβεραὶ. Σχετικῶς μετὰ τὸν ἄνθρωπον ἢ σύγκρουσις ἐνὸς μικροῦ μετεώρου κινουμένου ἐνενηντα φουὰς ταχύτερον ἀπὸ μίαν σφαῖραν θὰ τὸν ἐσχίζεν εἰς τεμάχια μετὰ τὴν θερμότητα τῆς διελεύσεώς του. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἔχει ἀκριβῶς τόσον πάχος ὅσον ἀρκεῖ διὰ νὰ ἀφίρῃ νὰ διέρχωνται αἱ ἀναγκαῖαι διὰ τὴν βλάστησιν ἀκτίνες καὶ νὰ φανεῖν τὰ βλαστηρίδια, νὰ

παράγουν τὰς βιταμίνες καὶ νὰ μὴ βλάπτουν τὸν ἄνθρωπον ἐκτὸς ἐὰν ὁ ἴδιος ἐκτεθῆ εἰς αὐτὰς ἐπὶ πάρα πολὺν χρόνον. Παρ' ὅλας τὰς ἐκπομπὰς τῶν ἀερίων ἀπὸ τὴν Γῆν καθ' ὅλας τὰς ἐποχάς, ἐξ ὧν τὰ πλείεστα εἶναι δηλητηριώδη, ἡ ἀτμοσφαῖρα παραμένει πρακτικῶς ἀθικτος καὶ ἀμετάβλητος καὶ κυμαίνεται ἐντὸς τοῦ διαστήματος ποῦ εἶναι ἀνάγκαϊον διὰ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ μέγας ρυθμίζων τροχὸς εἶναι αὐτὴ ἡ τεραστία ποσότης ὕδατος, οἱ ὠκεανοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προῆλθεν ἡ ζωὴ, ἡ τροφή, ἡ βροχὴ, τὸ εὐκραές κλίμα, τὰ φυτὰ, τὰ ζῶα, καὶ τέλος ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος. Ἐκεῖνος ποῦ καταλαβαίνει τοῦτο ἄς σταθῆ, ἐν φρόβῳ ἐνώπιον τῆς μεγαλειότητός του, καὶ ἄς ἀναγνωρίσῃ εὐγνωμόνως τὰς ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας ἔχει.

III

ΤΑ ΑΕΡΙΑ ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΑΝΑΠΝΕΟΜΕΝ

Ἄς λάβωμεν τὸ ὀξυγόνον ὡς παράδειγμα τῆς σχεδὸν ἀπείρου αὐτῆς προσαρμογῆς. Ἡ ἀτμοσφαῖρα τῆς Γῆς συνίσταται ἀπὸ ὀξυγόνον, ἄζωτον, ἀργόν, νέον, ξέον καὶ κρυπτόν. Περιέχει ὕδατμοῦς καὶ 0,03 τοῦ ἑκατοστοῦ ἢ περίπου τρία μέρη πρὸς 10.000 διοξειδίου τοῦ ἀνθρακος. Τὰ σπάνια αέρια ἐμφανίζονται ἐναντὶ κατὰ περιφνημον τρόπον, δίδοντα τὰς ὀψεις τοῦ ἐρυθροῦ, τοῦ κυανοῦ καὶ πρασίνου χρώματος καὶ τὸ ἀργόν, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν εἰς ποσότητα 0,9 τοῦ ἑκατοστοῦ, μᾶς δίδει τὸ ὑπερόχως λαμπρὸν ἠλεκτρικὸν φῶς τὸ ὁποῖον προάγει τὸν πολιτισμὸν ὀπουδήποτε χρησιμοποιηθῆ. Τὸ ἄζωτον ἀποτελεῖ κατὰ προσέγγισιν τὰ 78 τοῖς ἑκατὸν τῆς ἀτμοσφαιρας καὶ τὸ ὀξυγόνον παραδεχόμεθα κοινῶς ὅτι ἀποτελεῖ τὰ 21 τοῖς ἑκατὸν. Ἡ ἀτμοσφαῖρα ὡς ἐν ὄλον πιέζει τὴν Γῆν, διὰ πίεσεως περίπου δέκα πέντε λίτρων ἐπὶ ἐκάστης τετραγωνικῆς ἴντσας τῆς ἐπιφανείας τῆς, ὑπολογιζομένης εἰς τὸ ὕψος τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Τὸ ὀξυγόνον τὸ ὁποῖον ὑπάρχει εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν παρέχει μέρος τῆς πίεσεως αὐτῆς τριῶν λίτρων περίπου κατὰ τετραγωνικὴν ἴντσαν. Ὁλον τὸ ὑπόλοιπον

ὀξυγόνον εὐρίσκεται περιορισμένον ὑπὸ μορφήν χημικῶν συνθέσεων εἰς τὸν φλοιὸν τῆς Γῆς καὶ ἀποτελεῖ τὰ 0,8 ὄλον τοῦ ὕδατος τοῦ κόσμου. Τὸ ὀξυγόνον εἶναι ἡ πνοὴ τῆς ζωῆς ὄλων τῶν χερσαίων ζῶων καὶ διὰ τοιαύτην χρῆσιν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ληφθῆ παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν ἀτμοσφαῖραν.

Ἐγείρεται τὸ ἐρώτημα, πῶς αὐτὸ τὸ ἐξαιρετικῶς δραστικὸν χημικὸν στοιχεῖον διέφυγε τὴν ἔνωσιν καὶ ἀφέθη εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν εἰς ἐκείνην ἀκριβῶς τὴν ἀναλογίαν ποῦ εἶναι πρακτικῶς ἀναγκαῖα διὰ τὴν ζωὴν ὄλων τῶν ἐμβίων ὄντων. Ἐάν, ἐπὶ παραδείγματι, ἀντὶ τῶν 21 τοῖς ἑκατὸν ὀξυγόνου, ὑπῆρχον 50 τοῖς ἑκατὸν ἢ περισσότερα, ὅλα αἱ καύσιμοι οὐσίαι τοῦ κόσμου θὰ ἐγίνοντο εὐφλεκτοὶ εἰς τοιαύτην ἔκτασιν, ὥστε τὸ πρῶτον κτύπημα κεραινοῦ τὸ ὁποῖον θὰ ἐπληττε ἓνα δένδρον θὰ ἔκαε τὸ δάσος τὸ ὁποῖον σχεδὸν θὰ ἐξηφανίζετο. Ἐάν περιορίζετο εἰς 10 τοῖς ἑκατὸν ἢ ὀλιγότερον, ἡ ζωὴ θὰ εἶχε προσαρμοσθῆ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἀλλὰ ὀλίγα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα σήμερον εἶναι τόσον οἰκεία εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅπως λ.χ. τὸ πῦρ, θὰ εἶχαν χρησιμοποιηθῆ. Ἐάν τὸ ἐλεύθερον ὀξυγόνον, αὐτὸ τὸ ἐν μέρος ἐπὶ ἑκατομμυρίων μερῶν ἐκ τῶν συστατικῶν τῆς Γῆς, ἀπεροφάτο, κάθε ζωϊκὴ ὑπαρξις θὰ ἐξηφανίζετο.

Ἡ περιεργὸς σχέσις μεταξὺ ὀξυγόνου καὶ διοξειδίου τοῦ ἀνθρακος ὡς πρὸς τὴν ζωὴν τῶν ζῶων καὶ ὀλόκληρον τὸν φυτικὸν κόσμον, ἔχει ἐπισύρει τὴν προσοχὴν ὄλων τῶν σκεπτομένων ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἡ σπουδαιότης τοῦ διοξειδίου τοῦ ἀνθρακος δὲν ἔχει ἀκόμη γενικῶς κατανοηθῆ. Ἡμπορεῖ νὰ λεχθῆ ὡς ἐν παρόδῳ ὅτι τὸ διοξειδίου τοῦ ἀνθρακος εἶναι τὸ αέριον τὸ ὁποῖον διαλύεται εἰς τὸ ὕδωρ καὶ κἂν τὰ αεριοῦχα ποτά. Εἶναι ἓνα ἀμετάβλητον, βαρὺ αέριον τὸ ὁποῖον εὐτυχῶς στοιβάζεται εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τῆς ἀτμοσφαιρας. Ὁ χωρισμὸς του εἰς ὀξυγόνον καὶ ἀνθρακα ἐπιτυγχάνεται μόνον με μεγάλην δυσκολίαν. Ὅταν ἀνάπτετε μίαν πηρᾶν, τὸ ξύλον, συνιστάμενον κυρίως ἀπὸ ὀξυγόνον, ἀνθρακα καὶ ὕδρογόνον, ἀπο-

συντίθεται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς θερμότητος, ὁ ἄνθραξ ἐνοῦται μὲ τὸ ὀξυγόνον μὲ μεγάλην ὀρμὴν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος. Τὸ ὕδρογόνον ἐλευθερούμενον ἐνώνεται μὲ τὴν ἴδιαν δύναμιν μὲ τὸ ὀξυγόνον καὶ ἔχουεν ὕδατμόν. Ὁ καπνὸς εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον καθαρὸς ἄνθραξ. Ὅταν ἕνας ἄνθρωπος ἀναπνέῃ, ἀπορροφᾷ ὀξυγόνον, τὸ ὅποιον παραλαμβάνεται ἀπὸ τὸ αἷμα καὶ διανέμεται εἰς ὅλοκληρον τὸ σῶμα του. Τὸ ὀξυγόνον αὐτὸ καίει τὴν τροφήν εἰς πᾶν κύτταρον πολὺ βραδέως εἰς μίαν χαμηλὴν σχετικῶς θερμοκρασίαν, παράγεται ὁμοῦ διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος καὶ ὕδατμοί. Ὡστε ὅταν λέγεται δι' ἕνα ἄνθρωπον ὅτι ἀναστενάζει ὡσάν καμίνι, ὑπάρχει εἰς αὐτὸ δόσις ἀληθείας. Τὸ διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος διαφεύγει εἰς τοὺς πνευμόνας του καὶ δὲν εἶναι ἀναπνεύσιμον παρὰ μόνον εἰς μικρὰς ποσότητας. Θέτει εἰς κίνησιν τοὺς πνευμόνας του καὶ παίρνει τὴν ἐπομένην του ἀναπνοὴν ἐκπέμπων εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος. Ὅλη ἡ ζωικὴ ζωὴ, λοιπόν, ἀπορροφᾷ ὀξυγόνον καὶ ἀποβάλλει διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος. Τὸ ὀξυγόνον εἶναι ἐπὶ πλεόν οὐσιώδες διὰ τὴν ζωὴν καὶ λόγῳ τῆς ἐνεργείας του ἐπὶ ἄλλων στοιχείων, πού εὐρίσκονται εἰς τὸ αἷμα καθὼς καὶ ἄλλου εἰς τὸ σῶμα, ἄνευ δὲ τῶν διεργασιῶν αὐτῶν θὰ ἔπαυε ἡ πορεία τῆς ζωῆς.

Ἐξ ἄλλου, γνωρίζομεν ὅτι ὅλη ἡ φυτικὴ ζωὴ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν σχεδὸν ἀπειροελάχιστην ποσότητα τοῦ διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος, ἡ ὅποια ὑπάρχει εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν, τὴν ὅποια οὕτως εἴπειν ἀναπνέουσιν τὰ φυτὰ. Διὰ τὴν ἐκφράσωμεν μὲ τὸν ἀπλούστερον δυνατὸν τρόπον τὴν περίπλοκον αὐτὴν φωτοσυνθετικὴν χημικὴν ἀντίδρασιν, τὰ φύλλα τῶν δένδρων εἶναι πνεύμονες καὶ ἔχουν τὴν δύναμιν ὅταν ἐκτίθενται εἰς τὸν ἥλιον νὰ ἀποχωρίζουν αὐτὸ τὸ σταθερὸν διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος εἰς ἄνθρακα καὶ ὀξυγόνον. Μὲ ἄλλας λέξεις τὸ ὀξυγόνον ἀποβάλλεται καὶ ὁ ἄνθραξ παραμένει καὶ ἐνώνεται μὲ τὸ ὕδρογόνον τοῦ ὕδατος τὸ ὅποιον παραλαμβάνει τὸ φυτὸν διὰ τῶν ριζῶν του. Διὰ μυστηριώδους χη-

μικῆς ἐργασίας ἡ φύσις παράγει ἐκτὸς ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτά, καὶ σάκχαρον, κυτταρίνην καὶ πολυάριθμα ἄλλα χημικὰ παράγωγα, φρούτα καὶ ἄνθη. Τὰ φυτὰ τρέφουν ἑαυτὰ καὶ παράγουν ἀρκετάς ἐπὶ πλεόν οὐσίας διὰ νὰ τραφῇ πᾶν ζῶον ἐπὶ τῆς γῆς. Συγχρόνως τὸ φυτὸν ἐλευθερώνει τὸ ὀξυγόνον τὸ ὅποιον ἀναπνέομεν καὶ ἄνευ τοῦ ὀποίου ἡ ζωὴ θὰ ἐτελείωνε ἐντὸς πέντε λεπτῶν. Ἄς ὑποβάλωμεν λοιπὸν τὰ ταπεινὰ μας σέβη εἰς τὰ φυτὰ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὅλα τὰ φυτὰ, τὰ δάση, ἡ χλόη, κάθε κομμάτι βρύου, καὶ ὅλη ἡ ἄλλη φυτικὴ ζωὴ, κτίζουσι τὸ οἰκοδόμημά των κυρίως μὲ ἄνθρακα καὶ ὕδαρ. Τὰ ζῶα ἀποβάλλουν διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος καὶ τὰ φυτὰ ἀποβάλλουν ὀξυγόνον. Ἐὰν ἡ ἀνταλλαγὴ αὐτὴ δὲν ἐλάμβανε χώραν, ἢ ἡ ζωικὴ ἢ ἡ φυτικὴ ζωὴ θὰ ἐξώδευαν ἐν τέλει ὅλον τὸ ὀξυγόνον ἢ ὅλον τὸ διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος, ἡ ἰσορροπία θὰ ἀνετρέπετο, τὸ ἕνα θὰ ἐμαραίνετο ἢ θὰ ἀπέθνησκε καὶ τὸ ἄλλο θὰ ἠκολούθει ταχέως. Ἀνεκαλύφθη τελευταίως ὅτι τὸ διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος εἰς μικρὰς ποσότητας εἶναι ἐπίσης οὐσιώδες διὰ τὸ μέγιστον μέρος ζωικῆς ζωῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ φυτὰ χρειάζονται ὀλίγον ὀξυγόνον.

Πρέπει νὰ περιλάβωμεν καὶ τὸ ὕδρογόνον παρ' ὅλον ὅτι δὲν τὸ ἀναπνέομεν. Χωρὶς τὸ ὕδρογόνον δὲν θὰ ὑπῆρχε τὸ ὕδωρ, τὸ ὅποιον ὁμοῦ περιέχεται εἰς τὰς ζωϊκὰς καὶ φυτικὰς ὕλας εἰς ἐκπληκτικῶς μεγάλην ποσότητα καὶ εἶναι ἀπολύτως οὐσιώδες. Ὁ ὀξυγόνον, ὕδρογόνον, διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος καὶ ἄνθραξ, μεμονωμένα καὶ εἰς τὰς ποικίλας μεταξὺ των σχέσεις εἶναι τὰ κύρια βιολογικὰ στοιχεῖα. Εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ βάσις ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ ζωὴ. Ἐν τούτοις δὲν ὑπάρχει πιθανότης οὕτε ἐνὸς πρὸς ἑκατομμύρια, ὅτι θὰ ὑπῆρχον ὅλα αὐτὰ εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐπὶ ἐνὸς πλανήτου εἰς τὰς ἀκριβεῖς ἀναλογίας πού χρειάζονται διὰ τὴν ζωὴν. Ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει παρὰ νὰ προσφέρῃ ἐξηγήσεις διὰ τὰ γεγονότα αὐτά, τὸ νὰ λεχθῇ δὲ περὶ αὐτῶν ὅτι εἶναι τυχαῖα θ' ἀπετέλει μίαν πρόκλησιν διὰ τοὺς μαθηματικούς.

I V

ΑΖΩΤΟΝ, ΜΙΑ ΔΙΠΛΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ

Τὸ γεγονός ἐστὶν ὅτι τὸ ἄζωτον εἶναι ἀέριον ἀδρανές ἢ, θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ εἶπῃ, ἐν μέρει ἀδρανές, ἔχει ἐξαιρετικὴν σημασίαν. Ἀρᾷ ὡς διαλυτικὸν τοῦ δξυγόνου καὶ τὸ περιορίζει εἰς τὴν ἀκριβῆ ἀναλογίαν ἢ ὅποια εἶναι ἢ καταλληλοτέρα διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ζῶα. Ὅπως ἐξηγήθη εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ δξυγόνου, τὸ ἄζωτον τὸ ὁποῖον ἔχομεν δὲν εἶναι οὔτε περισσότερον οὔτε ὀλιγώτερον ἀπὸ ὅσον χρειάζεται. Θὰ ἠμπορούσε νὰ λεχθῆ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει προσαρμοσθῆ εἰς τὰ 21 τοῖς ἑκατὸν δξυγόνου εἰς τὸν ἀέρα καὶ αὐτὸ εἶναι ἀληθές· ἀλλὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ποσότης αὕτη εἶναι ἀκριβῶς ἢ καταλληλοτέρα διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ αὐτὸ πάσης ἄλλης οὐσιαστικῆς ἀπόψεως καθιστᾷ τὴν παρατήρησιν αὐτὴν ἀκόμη περισσότερον ἐνδιαφέρουσαν. Τοιοῦτοτρόπως, εὐρίσκομεν, παραδόξως, ὅτι ἡ ὠρισμένη ἀναλογία τοῦ δξυγόνου ὀφείλεται εἰς δύο παράγοντας: Πρῶτον δὲν ἀπεροφήθη ἐντελῶς ὥστε νὰ γίνῃ ἓνα μέρος τοῦ φλοιοῦ τῆς Γῆς ἢ τοῦ ὠκεανοῦ καὶ περαιτέρω, ἢ ποσότης ἢ ὅποια ἔμεινεν ἐλευθέρη εἶναι ἀκριβῶς ἢ ποσότης τὴν ὅποιαν τὸ ὅλον ποσὸν τοῦ ἀζώτου θὰ διέλυε καταλλήλως. Ἐὰν τὸ ἄζωτον ὑπῆρχεν εἰς μεγαλύτεραν ἢ μικροτέραν ποσότητα, ὁ ἄνθρωπος ὅπως τὸν γνωρίζομεν δὲν θὰ ἠμπορούσε νὰ ἀναπτυχθῆ. Ἐδῶ εἶναι μία ἀξιωματικὴ διπλῆ προσαρμογὴ. Τὸ ἄζωτον, ὡς ἀδρανές ἀέριον, εἶναι φαινομενικῶς ἀχρηστον, καὶ αὐτὸ εἶναι χημικῶς ἀληθές ὑπὸ τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν. Εἶναι ἐν τούτοις τὰ 78 τοῖς ἑκατὸν κάθε αἵρας ἢ ὅποια πνέει. Εἶναι ἓνα μέρος τῆς προστατευτικῆς ἀτμοσφαίρας χωρὶς τὴν ὁποίαν πολλὰ ἐπικίνδυνα πράγματα θὰ συνέβαιναν. Ἀλλὰ ἀπὸ καμμίαν ἄποψιν δὲν εἶναι, τὸ ἄζωτον, τόσον ζωτικῶς οὐσιώδες διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν βλάστησιν ὅσον τὸ δξυγόνον.

Υπάρχει παρὰ ταῦτα σειρὰ χημικῶν ἐνώσεων εἰς τὰς ὁποίας τὸ ἄζωτον ἀποτελεῖ ἓνα μέρος καὶ τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ

ὀνομάσωμεν μὲ μίαν γενικὴν ἔννοιαν σύνθετον ἄζωτον-ἄζωτον τὸ ὁποῖον εἰμποροῦμεν νὰ παραλάβωμεν ἀπὸ τὰ φυτὰ, ἄζωτον τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ ἄζωτοῦχον στοιχεῖον τῶν τροφῶν μας καὶ ἄνευ τοῦ ὁποῖου ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀπέθνησκεν ἐκ πείνης. Μόνον κατὰ δύο τρόπους εἰσέρχεται τὸ εὐδιάλυτον ἄζωτον εἰς τὸ ἔδαφος ὡς λίπασμα, καὶ χωρὶς τὸ ἄζωτον ὑπὸ οἰανδήποτε μορφήν κανὲν φραγῶσιμον φυτὸν δὲν θὰ ἠμπορούσε νὰ αὐξηθῆ. Ἐνας τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ ἄζωτον ἠμπορεῖ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἔδαφος εἶναι διὰ τῆς δράσεως μερικῶν βακτηρίων τὰ ὁποία ζοῦν εἰς τὰς ρίζας τῶν φυτῶν, τῶν δοσρίων, ὅπως τὸ τριφυλλί, τὰ μιξέλια, κοκκία καὶ πολλὰ ἄλλα. Τὰ βακτήρια αὐτὰ παραλαμβάνουν ἄζωτον ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ τὸ μετατρέπουν εἰς σύνθετον ἄζωτον, καὶ ὅταν τὸ φυτὸν ἀποθνήσκῃ μέρος τοῦ συνθέτου αὐτοῦ ἀζώτου παραμένει εἰς τὸ ἔδαφος. Ἄλλος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον τὸ ἄζωτον εἰσέρχεται εἰς τὸ ἔδαφος εἶναι διὰ τῶν θυελλῶν. Ὅσῳκις μία λάμψις ἀστρατῆς διασχίζει τὴν ἀτμοσφαῖραν, ἐνώνει μίαν πολὺ μικρὰν ποσότητα τοῦ δξυγόνου μὲ τὸ ἄζωτον, ἢ δὲ βροχῇ τὸ φέρει εἰς τὴν Γῆν ὑπὸ μορφήν διοξειδίου τοῦ ἀζώτου. Αἱ δύο αὐτὰ μέθοδοι δὲν εἶναι ἐπαρκεῖς διὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ ἀζώτου εἰς τὴν Γῆν καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἔχον χάσει τὸ ἄζωτόν των ἀγροὶ ἐπὶ μακρὸν καλλιεργηθέντες. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ γεωργὸς κάμνει ἐναλλαγὴν τῶν καλλιεργειῶν. Ὁ Μάλθος πρὸ πολλοῦ εἶχε προείπει ὅτι, μὲ τὴν αὐξησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γῆς καὶ τὴν χρησιμοποίησιν τῆς γῆς συνεχῶς διὰ τὴν αὐτὴν καλλιέργειαν κάποτε τὰ λιπαντικὰ στοιχεῖα θὰ ἐξητλοῦντο. Ἐὰν ὁ ὑπολογισμὸς του διὰ τὴν αὐξησιν τοῦ πληθυσμοῦ ἦτο ἀκριβής, κάποτε ἐνωρὶς κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα θὰ εἴχομεν φθάσει εἰς τὸ σημεῖον τῆς σπάνιως. Αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν σημασίαν τοῦ ἰσχυροῦ ὑπολοίπου τοῦ ἀζώτου εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν, τόσον πολὺ ὀλίγον ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὸν ὄγκον τῆς ὅλης Γῆς. Χωρὶς ἄζωτον ὁ ἄνθρωπος καὶ πολλὰ ζῶα θὰ ἀπέθνησκον.

Παραδόξως, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁ-

ποῖαν ὁ θάνατος ἐκ πείνης ἐθεωρεῖτο ὡς μία δυνατότης πού θά συνέβαινεν εἰς τὸ μέλλον· καὶ μὲ αὐτὸ ἐνόουν ὅτι θά ἐγίνετο ἐντὸς τῶν τελευταίων τεσσαράκοντα ἐτῶν· εὐρέθησαν μέθοδοι διὰ τῶν ὁποίων εἰμπορεῖ νὰ παρασκευασθῇ σύνθετον ἄζωτον ἀπὸ τὴν ἀτμοσφαιραν, ἐντελῶς προσφάτως δὲ ἀπεδείχθη ὅτι τοῦτο εἰμπορεῖ νὰ παραχθῇ εἰς ποσότητας τεραστίας. Ὁ φόβος αὐτὸς τοῦ ἐκ πείνης θανάτου τοῦ κόσμου ἀπεμακρύνθη. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθῇ ὅτι μία ἀπὸ τὰς προσπαθείας διὰ τὴν παραγωγὴν συνθέτου ἄζωτου ἦτο ἡ ὑπὸ προσφόρους συνθήκας μίμησις τῆς φύσεως εἰς τὴν παραγωγὴν τεχνητῶν ἠλεκτρικῶν θυελλῶν. Ἐχρησιμοποιήθη δύναμις 300.000 ἵππων, περίπου, διὰ νὰ δημιουργηθοῦν ἠλεκτρικὰ τόξα εἰς τὴν ἀτμοσφαιραν καὶ ἀσφαλῶς ὅπως ἔχει πρὸ πολλοῦ ἀποδειχθῇ, παρήχθη ἕνα ποσὸν συνθέτου ἄζωτου. Ἀλλὰ τώρα ἡ εὐφυΐα τοῦ ἀνθρώπου ἐπροχώρησεν περαιτέρω, καὶ μετὰ δέκα χιλιάδας ἔτη ἱστορικῆς ὑποστάσεως, ἔχει ἀναπτύξει τὰς μεθόδους διὰ τῶν ὁποίων μεταβάλλει ἕνα ἀδρανὲς ἀέριον εἰς λίπασμα. Αὐτὸ τὸν καθιστᾷ ἱκανὸν νὰ παραγάγῃ ἕνα στοιχεῖον ἀναγκαῖον διὰ τὴν τροφήν καὶ ἄνευ τοῦ ὁποῖου ὁ ἄνθρωπος θά ἀπέθνησκεν. Ὅποια σύμπτωσις, νὰ ἀποκτισῇ ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Γῆς, αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ὥραν, τὴν ἱκανότητα νὰ ἀποκρούσῃ τὴν διεθνῆ ἔλλειψιν τροφῆς. Αἱ ἠθικαὶ συνέλπειαι τοῦ νὰ ἐξαναγκασθῶμεν νὰ περιορίσωμεν τὸν πληθυσμὸν τῆς Γῆς ὥστε νὰ εἰμπορέσουν νὰ ἐπιζήσουν μερικοὶ, θά ἦσαν τρομεραὶ. Ἡ τραγωδία αὐτὴ ἀπεφεύχθη τὴν στιγμὴν, ἀκριβῶς κατὰ τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ προληφθῇ.

V

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Ἡ ΖΩΗ

Ἡ ζωὴ εἶναι ὑπεράνω τοῦ θανάτου. Ἐπέζησε τῶν αἰῶνων καὶ τῶν γεωλογικῶν περιόδων. Ἡπειροὶ ἀνυψώθησαν καὶ κατεβυθίσθησαν. Οἱ παλαιοὶ ὠκεανοὶ καὶ αἱ ἀβαθεῖς θάλασσαι ἐξεύχθησαν μὲ τὴν ζωὴν. Ἡ ζωὴ συναντᾶται εἰς τὰ βᾶθῃ διαπερᾶ τὴν κορυφὴν τοῦ θραυομένου κύμα-

τος καὶ τὴν ἄμμον κάθε ἀκτῆς. Ἐπροχώρησε μὲ κάθε παρερχομένην ἐποχὴν παγετῶνων ζωτικὴ καὶ ἀκατάβλητος ἀντέσχε εἰς κάθε ψυχρὰν πρόσον τῆς ἐξελλίξεως. Ἀπὸ τὴν οὐτιδαμένην Γῆν, ὅρη ἀνυψώθησαν ἢ ἐπιφάνεια ἐσχίσθη καὶ ἔτρεμε τρομακτικά. Ἡ ἀναγραφὴ τῶν ἑκατομμυρίων ἐτῶν διαβρώσεως ἢ ὁποῖα ἐξήλειψε τὰ τεραστία ὕψη τῶν ὄρεων διακρίνεται εἰς στρώματα ἐπὶ στρωμάτων. Αἱ ἡπειροὶ ἀπεπλύνθησαν μέσα εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ ἰλὺς τῶν ἀρχαίων χωρῶν ὡσάν ἕνα σάβανον καλύπτει τὸν βυθὸν κάθε ὠκεανοῦ, ἀλλὰ ἡ ζωὴ ἔμεινε.

Ἡ ζωὴ χρησιμοποιεῖ τὰ άτομα τῆς Γῆς, καὶ μὲ τοὺς νόμους τοῦ σύμπαντος, δημιουργεῖ νέα θαύματα, ἀλλὰ ἀφίνει ὀπίσω τῆς καθὼς προχωρεῖ κάθε σωματίον τὸ ὁποῖον ἔχει ἐγγίσει. Οἱ λευκοὶ βράχοι τοῦ Ντόβερ ἀπὸ κωμολίαν, ἄσβεστον καὶ χαλκίαν, διηγούνται τὴν ἱστορίαν τῶν μαλακίων καὶ τῶν διατόμων καὶ τῶν μυριάδων δημιουργημάτων τῆς θαλάσσης διὰ μέσου τῶν αἰῶνων. Τὰ ζῶντα δάση, ὁ ἀνθραξ, τὸ πετρέλαιον καὶ τὰ ἀέρια ἀποδεικνύουν τὴν δραστηριότητα τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὁπότε ἡ ζωὴ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν ἥλιον τὴν ἐνέργειαν τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἀπελευθερῶναι ὑπὸ μορφὴν θερμότητος. Τὸ κληροδοτήμα αὐτὸ ὑπερβαίνει εἰς ἀξίαν ὅλον τὸν ἄλλον πλοῦτον, διότι ἀνύψωσε τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω τοῦ ζῶου. Ἀπὸ τὴν κάμινον τοῦ ἀρχικοῦ φλοιοῦ τῆς Γῆς ὅπου ὅλον τὸ ὕλικόν περιορίζετο εἰς σποδὸν καὶ στάκην, ἡ ζωὴ ἐχρησιμοποίησε τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἡλίου, διέσπασε τὸ ὕδωρ εἰς τὰ άτομα ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται καὶ τὸν ἀδρανῆ ἀνθρακα καὶ τὸ δξυγόνον ἐκ τοῦ διοξειδίου τοῦ ἀνθρακος, καὶ ἀπεθήκευσεν παντοῦ εἰς ὅλην τὴν Γῆν τὰς μόνας πηγὰς πυρός. Ἀπὸ τὸ πῦρ προῆλθεν ἡ ἐστία καὶ ὅλα τὰ ἐργαλεῖα τοῦ πολιτισμοῦ, ὅλα αὐτὰ διότι ἡ ζωὴ ἤρπασε καὶ ἐκράτησε τὰς ἀπολυθείσας ἀπὸ τὸν ἥλιον δυνάμεις.

Ἡ ζωὴ ἐκυρίευσεν τὰς ποικίλας καταστάσεις ὕδατος, γῆς καὶ ἀέρος καὶ συνεχίζει τὴν πορείαν τῆς ὡς φυτὸν καὶ ζῶον. Ἀπὸ τὴν ἀμοιβάδα ἕως τὸν ἰχθύν, τὰ ἔντομα, τὰ μαστοφόρα καὶ τὰ πτηνὰ τοῦ ἀέρος ἢ

τὰ σπέρματα, τὰ μικρόβια καὶ τὰ βακτήρια καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ ἀναριθμητὰ φυτὰ, ἡ ζωὴ ὡς κύτταρον, κῆτος, ἀράχνη, δεινόσαυρος, ἄνθρωπος, ἢ βλάστησις, δεσπόζει τῶν στοιχείων καὶ τὰ ἀναγκάζει νὰ διαλύουν τὰς ἐνώσεις τῶν καὶ νὰ ἀνασυντεθοῦν ὑπὸ νέας σχέσεις. Ἡ ζωὴ παράγει δημιουργίας ποικίλων σχεδίων κατ' εἰκόνα τῶν προγόνων τῆς καὶ τοὺς δίδει τὴν δύναμιν νὰ ἐπαναληφθοῦν εἰς ἀναριθμήτους γενεάς. Ἡ ζωὴ εἶναι τόσον γόνιμος κατὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν τῆς ὥστε αὐτοσυντηρεῖται καὶ τρέφεται ἀπὸ τὸ ἀπόθεμά τῆς, ἐν τούτοις, ἐλέγχει ὅλα τὰ ζῶντα ὄντα εἰς τρόπον ὥστε κανὲν ἀπὸ τὰ δημιουργήματά τῆς νὰ μὴν πλημμυρίσῃ τὸν κόσμον. Αἱ ἀκρίδες ἐὰν ἦσαν ἀνεξέλεγκτοι θὰ ἔτρωγαν ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ὅλον τὸ πράσινον, καὶ ὅλη ἡ ζωϊκὴ ζωὴ ὑπεράνω τοῦ ὕδατος θὰ ἔπαυεν ὑφισταμένη.

Ἡ ζωὴ εἶναι ἓνας γλύπτης καὶ δίδει σχῆμα εἰς ὅλα τὰ πράγματα ἓνας καλλιτέχνης ὁ ὁποῖος σχεδιάζει κάθε φύλλον, κάθε δένδρον, χρωματίζει τὰ ἄνθη, τὰ μῆλα, τὰ δάση καὶ τὸ πτέρωμα τῶν παραδεισίων πτηνῶν. Ἡ ζωὴ εἶναι μουσικὸς καὶ ἔχει διδάξει κάθε πτηνὸν νὰ τραγουδᾷ, τὰ ἔντομα νὰ προσκαλοῦν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο μὲ τὴν μουσικὴν τῶν πολυαριθμῶν ἤχων τῶν. Οἱ ἤχοι αὐτοὶ ἀπὸ τὸ ἑαρινὸν τραγοῦδι τοῦ βατράχου καὶ τὸ μετρικὸν κακάρισμα τῆς κόττας ἕως τὸν θρηλαμβευτικὸν βρυχηθμὸν τοῦ λέοντος καὶ τὸ σάλπισμα τοῦ ἐλέφαντος, καλύπτουν τὴν ὅλην κλίματα τῶν συγκινήσεων, τοὺς ὑπερβαίνει δὲ μόνον ἡ καταπληκτικὴ εὐκαμψία τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς.

Ἡ ζωὴ εἶναι ἓνας μηχανικὸς, πού ἐσχεδίασε τὰ πόδια τοῦ τέτιγος καὶ τοῦ ψύλλου, τοὺς καταλήλους μῦς καὶ μοχλοὺς καὶ ἀρθρώσεις, τὴν καρδίαν πού κτυπᾷ ἀκούραστα, τὸ σύστημα τῶν ἠλεκτρικῶς φορτισμένων νεύρων κάθε ζῶον καὶ τὸ πλήρες κυκλοφορικὸν σύστημα κάθε ζῶοντος ὄντος. Ἡ ζωὴ διαμορφώνει τὰ ἄνθη καὶ ἀναγκάζει τὰ ἔντομα νὰ φέρουν τὴν γῆριν ἀπὸ τὸν στίμιμα εἰς τὸν ὑπερον.

Ἡ ζωὴ εἶναι χημικὸς πού δίδει γεῦσιν εἰς τοὺς καρπούς καὶ τὰ καρυκείματά μας καὶ ἄρωμα εἰς τὸ ρόδον. Ἡ ζωὴ συνθέτει

νέας οὐσίας, τὰς ὁποίας ἡ φύσις ἀκόμη δὲν παρουσίασε, ὥστε νὰ ἰσορροπῇ τὰς λειτουργίας τῆς καὶ νὰ καταστρέφῃ τὴν ἐμφανιζομένην μὲ δομὴν ζωὴν. Ἡ ζωὴ δίδει φῶς χωρὶς θερμότητα εἰς τὴν πυγολαμπίδα. Ἡ χημεία τῆς ζωῆς εἶναι ὑπεροχος, ὄχι μόνον διότι θέτει εἰς ἐνέργειαν τὰς ἠλιακὰς ἀκτῖνας διὰ νὰ μεταβάλλουν τὸ ὕδωρ καὶ τὸ ἀνθρακικὸν δξὺ εἰς ξύλον καὶ σάκχαρον, ἀλλὰ, διότι οὕτω πως ἀπελευθερώνει τὸ δξυγόνον ὥστε νὰ ἠμποροῦν τὰ ζῶα νὰ ἔχουν τὴν ἀναπνοὴν τῆς ζωῆς.

Ἡ ζωὴ εἶναι ἱστορικὸς ἔχει γράψει τὴν ἱστορίαν τῆς διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἐσέλιδα πρὸς σελίδα ἀφίνουσα τὰς ἀναγραφὰς τῆς εἰς τοὺς βράχους, μίαν αὐτοβιογραφίαν ἡ ὁποία περιμένει μόνον δοθῆν ἐξήγησιν. Ἡ ζωὴ δίδει εἰς τὰ δημιουργήματά τῆς τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς. Τὸ ἀρνὶ σιαιτᾷ καὶ πηδᾷ χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὸ διατί. Ἡ ζωὴ δίδει χρῶμα καὶ σπινθήρισμα εἰς τὸ μάτι τοῦ παιδιοῦ, βάφει τὰ μάγουλά του καὶ φέρει τὸ γέλιο εἰς τὰ χεῖλη του. Ἡ ὦλη ποτὲ δὲν χαμογελά.

Ἡ ζωὴ προσστατεῖ τὰ δημιουργήματά τῆς μὲ τὴν ἀφθονίαν τροφῆς πού θέτει μέσα εἰς τὸ ὄον, ἢ μὲ τὴν προετοιμασίαν πολλῶν ἀπὸ τὰ τέκνα τῆς νὰ ζοῦν ἐνεργῶς μόλις γεννηθοῦν, ἢ μὲ μητροτητα μὴ συνειδητὴν ἀποθηκείει τροφήν διὰ τὰ νεογνά τῆς. Ἡ ζωὴ παράγει τὸ ζωογόνον γάλα διὰ τὰς ἀμέσους ἀνάγκας προβλέπουσα τὴν ἀναγκαῖότητα αὐτὴν καὶ προετοιμάζουσα διὰ μελλοντικὰς περιπτώσεις. Ἡ ζωὴ ἔφερε εἰς τὸν κόσμον τὴν μητρικὴν ἀγάπην, καὶ διὰ τὸν ἄνδρα τὸ καταφύγιον τῆς ἐστίας, τὴν οἰκογένειαν, καὶ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος διὰ τὴν ὁποίαν θὰ πολεμήσῃ καὶ θὰ ἀποθάνῃ. Ἡ ζωὴ αὐτοπροστατεῖται μὲ μίαν προσεκτικὴν χρῆσιν τῶν χρωματισμῶν διὰ νὰ βοηθήσῃ ἢ ἀποκρύψῃ τὰ δημιουργήματά τῆς· δίδει πόδας διὰ τὸν δρόμον, προστατευτικὸν ἐξοπλισμὸν, κεραίας, σαγόνια καὶ χιλήν μὲ τὴν ἀκοὴν τῆς ὄρασιν καὶ τὴν ὄσφρησιν ἐτοιμάζει τὴν ἐπίθεσιν καὶ τὴν ἀμυναν· δίδει πτερὰ σχεδιασμένα διὰ πτήσιν. Ἡ ζωὴ ἐφοδιάζει μὲ μίαν φοβερὰν μάσκαν μερικὰ ἀπὸ τὰ ἀθώτερα ἔντομά τῆς καὶ τοιοντοτρόπως τὰ προ-

στατεύει ἀπὸ ἐπιθέσεις.

Ἡ ὕλη δὲν ἔχει ποτὲ κάμει περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι διατάσσουν οἱ νόμοι τῆς. Τὰ ἄτομα καὶ τὰ μόρια ὑπακούουν εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς χημικῆς συγγενείας, τὴν δύναμιν τῆς βαρύτητος, τὰς ἐπιδράσεις τῆς θερμοκρασίας καὶ τὰς ἠλεκτρικὰς κυμάνσεις. Ἡ ὕλη δὲν ἔχει πρωτοβουλίαν, ἀλλὰ ἡ ζωὴ φέρει εἰς τὸ εἶναι νέα θαυμαστά σχέδια καὶ κατασκευάσματα. Χωρὶς τὴν ζωὴν, ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς θὰ ἦτο μία ἀπέραντος ἀδιάβατος ἔρημος καὶ μία σπατάλη ἀχρήστου ὕδατος. Χωρὶς ζωὴν ἡ ὕλη εἶναι ἀδρανὴς καὶ ὅταν ἡ ζωὴ τὴν ἀφίνει εἶναι πάλιν ἀπλῶς ὕλη ἀλλὰ ἔχει ἀκόμη τὴν δύναμιν νὰ συνεχίσῃ τὴν ζωὴν ἄλλων δημιουργημάτων καὶ τοιοντοτρόπως διαιωνίζει τὴν ζωὴν εἰς ἅλα ζῶντα ὄντα. Πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ πηγαίνει, δὲν ἀπαντᾷ ἡ ἐπιστήμη.

Τί εἶναι ἡ ζωὴ; Κανεὶς ἄνθρωπος ἀκόμη δὲν ἐνεθάθυεν εἰς τὸ μυστήριον αὐτό δὲν ἔχει βάρος ἢ διαστάσεις. Ἡ ζωὴ ἔχει δύναμιν, διότι μία ριζὰ πού μεγαλώνει σπάζει ἓνα βράχον. Ἡ ζωὴ κατασκευάζει ἓνα ἰσχυρὸν δένδρον καὶ τὸ κρατεῖ, κατ' ἀντίθετον φορᾶν πρὸς τὴν βαρύτητα ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη. Καθημερινῶς ἀνυψώνει τόνους ὕδατος ἀπὸ τὴν γῆν καὶ κατασκευάζει τὰ φύλλα καὶ τοὺς καρπούς. Τὸ παλαιότερον ζωντανὸν ὄν εἶναι ἓνα δένδρον καὶ αὐτὸ καλύπτει ἓνα διάστημα πέντε χιλιάδων ἐτῶν-μῖαν στιγμὴν εἰς τὴν αἰωνιότητα. Τοιοντοτρόπως ἡ ἀτομικὴ ζωὴ εἶναι παροδική. Ἡ ζωὴ καταγράφει κάθε κίνησιν κάθε ζῶντος ὀργανισμοῦ καὶ ὅλη σχεδὸν ἡ ἐνεργεια αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὰς ἀκτίνας τοῦ ἡλίου.

Ἡ ζωὴ δὲν εἰμπορεῖ νὰ ἐπιζῆσῃ ἐντὸς ὕλης ἢ ὁποῖα εἶναι, εἰς πολὺ στενὰ ὄρια, ὑπερβολικὰ θερμῇ ἢ ὑπερβολικὰ ψυχρᾷ, διότι ἀμφότεραι αἱ καταστάσεις αὐταὶ κατα-

στρέφουν τὰς συνθήκας τῆς ὕλης ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐξαρτᾶται ἡ ζωὴ. Ἡ ζωὴ παρουσιάσθη ἐπὶ τῆς γῆς, αὐτῆς μόνον ὅταν αἱ συνθήκαι ἦσαν κατάλληλοι πρὸς τοῦτο, καὶ θὰ παύσῃ τὰς ἐνεργείας τῆς ὅταν λάβῃ χώραν οἰαδήποτε ἀλλαγῇ. Ἀλλὰ αἱ παρούσαι συνθήκαι ὑφίστανται ἐπὶ τριακόσια ἑκατομμύρια ἔτη τοιυλάχιστον. Ἡ φύσις δὲν ἐδημιούργησε ζωὴν οἱ φουσκωμένοι ἀπὸ τὴν θερμότητα βράχοι καὶ μία θάλασσα χωρὶς ἄλατι δὲν συνητήθησαν τυχαίως διὰ νὰ κάμουν τὰς ἀναγκαίας διὰ τὴν ζωὴν συνθήκας. Ἐξεχύθη ἡ Ζωὴ ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν γῆν, καὶ ἄλλοι πλανῆται περιμένουν τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν διὰ νὰ δοξασθοῦν καὶ οἱ κόσμοι ἐκεῖνοι μὲ τὴν παρουσίαν σκεπτομένων ὄντων; Ἡ βαρύτης εἶναι ἰδιότης τῆς ὕλης ὁ ἠλεκτρισμός, πιστεύομεν τώρα ὅτι εἶναι ὕλη, αὐτὸς καθ' ἑαυτόν αἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἀστέρων εἰμποροῦν νὰ ἐκτραποῦν τῆς εὐθείας ἀπὸ τὴν βαρύτητα καὶ φαίνονται νὰ τείνουν πρὸς αὐτό. Ὁ ἄνθρωπος μανθάνει τὰς διαστάσεις τοῦ ἀτόμου καὶ μετρεῖ τὴν κατάκλειστον δύναμίν του, ἀλλὰ ἡ ζωὴ εἶναι ἀπατηλή, ὅπως ὁ χῶρος. ΔΙΑΤΙ;

Ἡ ζωὴ δὲν παρεκκλίνει κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς προσπάθειάς της προκειμένου νὰ ζωογονήσῃ τὴν ὕλην δὲν γνωρίζει τὴν χαρὰν ἢ τὴν τραγωδίαν καὶ δὲν κάμνει διακρίσεις. Ἐν τούτοις ἡ ζωὴ εἶναι θεμελιώδης καὶ εἶναι τὸ μόνον μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ὕλη εἰμπορεῖ νὰ κατανοηθῇ. Ἡ ζωὴ εἶναι ἡ μόνη πηγὴ τῆς συνειδήσεως καὶ μόνη αὐτὴ καθιστᾷ δυνατὴν τὴν γνώσιν τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ τὰ ὁποῖα ἡμεῖς ἂν καὶ τυφλοὶ κατὰ τὸ ἥμισυ, ὅμως γνωρίζομεν ὅτι εἶναι καλά. Ἡ ζωὴ εἶναι μία ἐνὸργανος ὑπηρεσία τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπερτάτης Διανοίας.

A. C. MORRISON (*)

(*) Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Man Does Not Stand Alone. ἔκδοσις Fleming H. Revell Co New York (1944).

ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ

Είναι άρα γε ανάγκη νά τονισθῆ ἡ ἀξία τῆς γενικωτέρας φιλοσοφημένης θεωρήσεως τῶν ἱστορικῶν γεγονότων; Ἀσφαλῶς ὄχι. Ἐφόσον αὐτά ταῦτα τὰ γεγονότα καί ἡ πείρα τῶν τελευταίων δεκαετιῶν ἀποδεικνύουν καί ἐπιμαρτυροῦν ἐξαιρετικά σκόπιμον, ἐπωφελῆ καί ἀποδοτικὴν εἰς ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα, τὴν μέθοδον ταύτην.

Πρέπει ὁμως νά ἔχωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι ἤδη, καί τὰ προβλήματα τῆς θετικῆς ἐπιστήμης θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς εἰδικούς ὑπὸ τὸ πρίσμα καί ἐν συσχετισμῷ μετὰ τὴν φιλοσοφίαν καί τὴν θρησκείαν. Τὸ πρᾶγμα πιθανόν νά θεωρηθῆ παράδοξον εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἐνθυμοῦνται ὅτι τὸν περασμένον αἰῶνα ἦ καί κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ εἰκοστοῦ, αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι καί ἡ φιλοσοφία ἐθεωροῦντο καί ἦσαν ξένοι πρὸς ἀλλήλας, πολλάκις δὲ καί πραγματικῶς ἀνταγωνίστριαι. Ἀναπόδραστα ὁμως φαινόμενα καί γεγονότα, ἴδια κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας, ἔδειξαν ὅτι ἔπρεπε νά γίνῃ συνδιαλλαγὴ καί συνεργασία, διότι, ὅπως ἐτόνιζε πρὸ ἔτων ὁ καθηγητῆς Planck, «οἱ φυσιοδίφαι ἔμαθαν πλέον ὅτι ἡ ἀφετηρία τῶν ἐρευνῶν των δὲν ἐδρεύει μόνον εἰς τὰς ἀντιλήψεις πού προέρχονται ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις καί ὅτι ἡ Φυσικὴ Ἐπιστήμη δὲν ἔμπορεῖ νά ὑπάρξῃ χωρὶς νά ἔχη ὀρισμένην δόσιν Μεταφυσικῆς».

Εἶναι πόθος καί ἀπαιτήσις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἡ ἐπιστροφή τῆς εἰς τὰς λησμονηθείσας, ἴσως, ἀλλά πλουσίας πηγὰς πού ἔχουν τὴν προέλευσιν των εἰς τὴν ὀλοκληρωμένην καί ἐνιαίαν πραγματικότητα. Εἶναι φυσικὴ ἡ τάσις τοῦ ἀνθρώπου, προκειμένου νά διαμορφωθῆ πλήρως, εἰς προσωπικότητα ἀρτίαν, νά ἀσχολῆται μετὰ τὰς μεταφυσικὰς ἐκζητήσεις, διότι ἰσχύει τελείως ἐκεῖνο πού διεπίστωνε καί ὁ Kant, ὅτι δηλαδὴ «ἡ μεταφυσικὴ ἀναθλύζει ἐξ ἐσωτερικῆς ἀνάγκης καί εἶναι ἐκδήλωσις ἀνεξαντλήτου ὀρμῆς». Εἶναι λοιπὸν φυσικὴ ἡ ἀβίαστος αὐτὴ ἐκδήλωσις τῆς ἀνθρω-

πίνης ψυχῆς, ἡ ὅποια ποθεῖ νά εὐρῆ τὸν ἀληθινὸν προορισμὸν τῆς καί τὴν ἀποστολήν τῆς.

Καί ἰδοῦ ὅτι σήμερον συναντῶνται φιλικῶς καί συνεργάζονται ἀρμονικῶς ἡ θετικὴ ἐπιστήμη μετὰ τὴν φιλοσοφίαν καί τὴν ἀνωτέραν, ἀλλ' ἀνωτέραν ἐκδήλωσιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως, τὴν θρησκείαν. Καί διαφαίνεται σαφῶς πλέον ὁ πρωτεύων ρόλος τὸν ὅποιον παίζουν μέσα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπιστήμης, ὡς κατευθυντήριοι γραμμαῖ αἱ ἀνώτεροι καί εὐγενέστεροι καί πολυτιμώτατοι αὐταὶ τάσεις τοῦ πνευματικοῦ θησαυροῦ πού κρύπτει ὁ ἀνθρώπος εἰς τὸ ἐσωτερικόν του. Τὸ γεγονός αὐτό, τὸ τόσον οὐσιώδες καί θεμελιώδες καί πρωταρχικόν, τὸ παρουσιάζει μετὰ πολλὴν εὐκολίαν-διότι ὁμιλεῖ ἡ πραγματικότης-μετὰ σαφήνειαν καί πειστικότητα ὁ Ἄγγλος ἀκαδημαϊκὸς Sir William C. Dampier εἰς τὸ ἔργον του: «Ἱστορία τῆς Ἐπιστήμης καί αἱ σχέσεις τῆς μετὰ τὴν Φιλοσοφίαν καί τὴν Θρησκείαν»⁽¹⁾, ἔργον τὸ ὅποιον μέχρι τώρα ἐκυκλοφόρησεν εἰς 16 ἐκδόσεις (μετὰ τρεῖς ἀναθεωρήσεις καί συμπληρώσεις) καί περιλαμβάνει τὴν ἐξέλιξιν τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Βαβυλωνίων, τῶν Αἰγυπτίων καί τῶν Ἰνδῶν, μέχρι καί τοῦ ἔτους 1940. Μέσα εἰς τὰς 574 μεγάλας σελίδας τοῦ βιβλίου τούτου ἐμφανίζεται τὸ ἀνώτερον ἐκεῖνο πνεῦμα πού διέπει τὴν ἱστορίαν ἀτόμων καί λαῶν, τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἀνυψώνει καί ἐξευγενίζει ἔθνη, ἐξελίσσει ἐπιστήμας καί διαμορφώνει ἀνωτέρας τέχνας, ἀλλὰ καί κρημνίζει καί ἐξαφανίζει φυλάς ὀλοκληρούς, ὅταν τὸ περιφροῦν καί τὸ ἐγκαταλείπουν.

Ὁ Sir W. C. Dampier ἐδίδασκεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὸ Trinity College τοῦ Cambridge καί ἠσχολήθη ἰδιαιτέρως μετὰ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, εἶναι

(1) W. C. Dampier: A History of Science and its Relations with Philosophy and Religion 1946.

ἐπομένως εἰς θέσιν νὰ παρουσιάσῃ γενικὰς κρίσεις καὶ συμπεράσματα ἀπὸ τὴν μακρὰν καὶ λεπτομερῆ αὐτοῦ ἔρευναν. Καὶ συναίγει πράγματι ἐξαγόμενα ἐνδιαφέροντα, τὰ ὅποια παρουσιάζει εἰς ἀξιόλογα βιβλία του⁽²⁾ καὶ εἰς σχετικὰ ἐκτενῆ ἄρθρα του, ποὺ δημοσιεύονται εἰς ἔργα, ὡσάν: τὴν Cambridge Modern History (1910), τὴν Encyclopaedia Britannica (1911), τὸ Cambridge Readings in the Literature of Science (1924 καὶ 1928), τὴν Universal History (1928) τοῦ Harmsworth κ. ἄ.

Διατελέσας ἐξ ἄλλου φίλος τῶν ἀειμνήστων καὶ διαπρεπῶν σκαπανέων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας, τῶν Sir A. S. Eddington καὶ Sir J. H. Jeans, ὅπως καὶ τοῦ συγχρόνου μεγάλου μαθηματικοῦ καὶ φιλοσόφου A. N. Whitehead, εὕρισκεται καὶ αὐτὸς ὑπὸ τὸ πνεῦμα, τὸ ἐπιστημονικόν, τὸ φιλοσοφικόν καὶ τὸ μεταφυσικόν, τὸ ὁποῖον ἡ γενεὰ αὕτη τῶν ἐρευνητῶν τῆς φύσεως εἰσήγαγεν εἰς τὴν σύγχρονον σκέψιν καὶ διανόησιν. Τὸ γεγονός ἐπὶ πλέον ὅτι οἱ τρεῖς οὗτοι ἐρευνηταί, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ καθηγηταί D. S. Robertson, E. D. Adrian, H. F. Stewart καὶ Lord Rutherford ἐδιάθασαν καὶ ἔκριναν τὰ χειρόγραφα ἢ τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Dampier, ὁμιλεῖ εὐγλύττως περὶ τῆς ἀξίας τοῦ συγγραφέως καὶ περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ θέματος τὸ ὁποῖον διαπραγματεύεται.

Ἴσως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ, γράφει εἰς τὸν πρόλογον ὁ Dampier, ὅτι εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἦσαν ἠνωμένοι ἡ φιλοσοφία μὲ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀργότερα, κατὰ τὸν Μεσαίωνα, περιέλαβαν καὶ τὴν θεολογίαν καὶ εἶχαμεν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἓνα ἐνιαῖον κοσμοεἶδωλον. Ἄλλ' ἡ μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν ἐξελιχθεῖσα ἀποκλειστικῶς πειραματικὴ μέθοδος σπουδῆς τῆς φύσεως, ὠδήγησεν εἰς τὸν χωρισμὸν καὶ τὴν διαίρεσιν τοῦ κοσμοεἰδώλου τούτου. Ἄφ' ἑνὸς ἡ φυσικὴ φιλοσοφία ἐθασιζέτο

ἐπὶ τῆς δυναμικῆς τοῦ Νεύτωνος, καὶ ἀφ' ἑτέρου οἱ ὄπαδοι τῆς Ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας τῶν Kant καὶ Hegel, ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς μεταφυσικῆς ἢ ὅποια ἠγνόει καὶ ἦτο ξένη καὶ μακρὰν ἀπὸ τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη δὲν ἦτο φυσιολογικὴ καὶ δι' αὐτὸ δὲν διετηρήθη ἐπὶ πολὺ. Διότι, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἀληθῆς καὶ ὀρθὴ καὶ ἰκανὴ νὰ ἀντιστῆ εἰς τὴν αὐστηρὰν κριτικὴν, μεταφυσικὴ θεώρησις τῶν δυνάμεων καὶ τῶν πραγμάτων, ἂν δὲν ἦτο γνωστὴ καὶ ἀσφαλῆς ἡ ἀφετηρία καὶ στερεὸν τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἐθασιζέτο αὕτη; Ἡμπορεῖ νὰ προχωρήσῃ μὲ ἀσφάλειαν ἡ Μεταφυσικὴ, χωρὶς τὴν καλλιέργειαν καὶ γνώσιν τῆς Φυσικῆς; Ἀσφαλῶς ὄχι. Διότι ἐπιτυχῆς μεταφυσικὴ θεώρησις τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων καὶ τῶν γεγονότων εἶναι ἀδύνατος, ἄνευ τῆς συνεχοῦς καὶ πραγματικῆς ἐπαφῆς τοῦ φιλοσοφοῦντος ἀνθρώπου μὲ τὴν φυσικὴν πραγματικότητα.

Καὶ ἡ ἐπαφή αὕτη μὲ τὴν πραγματικότητα δίδει ζωὴν καὶ δύναμιν διαρκῆς πρὸς νέας ἀνυψώσεις τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως καὶ τοῦ μεταφυσικοῦ στοχασμοῦ. Αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς γίνεται σήμερον μέσα εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ἡ ἐξελικτικὴ Βιολογία, τὰ σύγχρονα Μαθηματικά καὶ ἡ Φυσικὴ ἔχουν εἰς τὴν βάσιν τῶν βαθεῖαν φιλοσοφικὴν σκέψιν, ἐνῶ ἐξ ἄλλου οἱ φιλόσοφοι ποὺ εὐρίσκονται εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν σύγχρονον ἐπιστημονικὴν σκέψιν, ἐνισχύονται προκειμένου νὰ ἐπιτύχουν ἐκθέσεις τῆς ἐπιστήμης αἱ ὁποῖαι θὰ εἶχαν περισσότεραν σημασίαν διὰ τὴν φιλοσοφίαν, τὴν θεολογίαν καὶ τὴν θρησκείαν. Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ Φυσικὴ ἢ ὅποια ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐζήτηι καὶ εὗρισκε μηχανικὰ ὑποδείγματα ἐπάνω εἰς τὰ ὁποῖα ἐποθεῖται τὰ παρατηρούμενα γεγονότα, φαίνεται ὅτι τὰς τελευταίας δεκαετίας εὕρισκεται εἰς ἐπαφὴν μὲ τάσεις πολὺ διαφορετικὰς. Εἰς αὐτὰς ἔλλείπουν ἐν πολλοῖς μηχανικὰ μοντέλλα καὶ διήκουσα σκέψεις τῶν νέων τούτων κατευθύνσεων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τῆς φύσεως εἶναι ἡ φράσις τοῦ Νεύτωνος ὅτι, ἀσφαλῶς δὲν ὑπάρχουν πάντοτε τοιαῦτα.

Ἄλλὰ διατί ἄρα γέ εἰς ὅλον σχεδὸν τὸ

(2) Π. χ. Science and the Human Mind (1912), The Recent Development of Physical Science (1924), A Shorter History of Science (1944). Τὸ τελευταῖον αὐτοῦ ἔργον του ἀνεβλήθη εἰς τὰς «Ἀκτίνας» 1947, 237—238.

Ἔργον τοῦ ὁ συγγραφεὺς τονίζει καὶ παρουσιάζει τόσο σαφῶς καὶ πειστικῶς αὐτὴν τὴν βασικὴν ἀρχήν, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἤμποροῦν νὰ ἐξηγηθοῦν ὄλα τὰ φαινόμενα ἐπὶ τῇ βάσει μόνον τῶν μηχανικῶν ὑποδειγμάτων; Διότι οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐπιστήμης, εἶδαν πλέον πολὺ καθαρά τὴν ἀληθινὴν φύσιν καὶ ἀποστολὴν τοῦ ἔργου των. Εἶδαν δηλαδὴ, ὅτι αἱ μέθοδοι τῆς ἐπιστήμης, αἱ ὁποῖαι ἀρχικῶς ἦσαν ἀναλυτικαὶ καὶ ὠδηγοῦσαν, καθ' ὅσον ἦτο δυνατόν, εἰς τὴν ἐρμησίαν ἢ τὴν διατύπωσιν καὶ περιγραφὴν τῶν φαινομένων, μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν μαθηματικῶν τύπων καὶ μετὰ ὅρους τῆς φυσικῆς ἀντιλήψεως τῆς πραγματικότητος, ἔπαυσαν ἤδη νὰ ἔχουν βασικὴν καὶ πρωταρχικὴν σημασίαν. «Αἱ θεμελιώδεις ἀντιλήψεις τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ὅπως ἐνοοῦνται τώρα, εἶναι νοητικαὶ ἀφαιρέσεις πλασιομέναι ὑπὸ τῆς διανοίας μας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ φέρουν τάξιν καὶ ἀπλότητα εἰς τὸ παρουσιαζόμενον χάος τῶν φαινομένων. "Ἐνεκα τούτου, ἢ διὰ τῆς ἐπιστήμης προσέγγισις τῆς πραγματικότητος, δίδει μόνον ἐξωτερικὰς ὄψεις τῆς πραγματικότητος, παρέχει εἰκόνας ζωγραφισμένας μετὰ ἀπλᾶς γραμμὰς, ὅχι ὅμως τὴν ἰδίαν τὴν πραγματικότητα. Οὐχ ἦττον ὅμως καὶ οἱ φιλόσοφοι ἐπέισθησαν ὅτι προκειμένου νὰ μελετήσουν ἀπὸ μεταφυσικῆς πλευρᾶς τὴν πραγματικότητα, πρέπει νὰ χρησιμοποιήσουν ἰδιαζόντως ὡς ἀποδείξεις καὶ μαρτυρίας τὰς μεθόδους καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀκόμη ὅτι, ἂν εἶναι δυνατὴ μία νέα πραγματοκρατία, ὀφείλει νὰ οἰκοδομηθῇ ἐπ' αὐτῇ εἰς τὰς ὡς ἄνω διατυπωμένας ἀρχὰς καὶ ἀντιλήψεις» (σ. VIII).

Τὰ συμπεράσματα αὐτὰ τῆς συγχρόνου ἱστορικῆς ἐρεύνης τῆς ἐξελιξέως τῆς θετικῆς ἐπιστήμης, εὐρίσκουν τὴν δικαίωσιν των ἐπάνω εἰς πλῆθος γεγονότων ποὺ μαρτυροῦνται διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ τὰ ὁποῖα παρουσιάζει μετὰ ζηλευτὴν πληρότητα καὶ ἀντικειμενικότητα ὁ συγγραφεὺς τοῦ μνημονευθέντος ἔργου. Ἰδίως παραθέτει περικοπὰς κειμένων σκαπονέων τῆς ἐπιστήμης τῶν τελευταίων αἰώνων, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ κυρίως ἀνάπτυξις καὶ

ἐξέλιξις τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν ἀρχίζει μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Νεύτωνος. Κατ' αὐτὴν, ἐνῶ ἀναπτύσσεται ἡ μηχανικὴ, καὶ τὸ φυσικὸν κοσμοεἶδωλον διευρύνεται ἐξαιρετικὰ καὶ περιλαμβάνει πλέον ὅχι μόνον τὸν κόσμον τῶν ἐπιγείων, ἀλλὰ καὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων, συναναπτύσσονται παραλλήλως καὶ διαμορφώνονται νέαι φιλοσοφικαὶ τάσεις καὶ ροπαί. Ὁ Νεύτων ἐκφράζει εἰς τὴν πληρότητά των τοὺς νόμους τῆς μηχανικῆς καὶ συγχρόνως διατυπώνει τὴν γνώμην ὅτι ἡ αἰτία τῆς ἀρμονικῆς κινήσεως τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος εἶναι ἡ παγκόσμιος ἔλξις. Δηλαδὴ μία δύναμις ἢ ὁποῖα, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παραμένει ἄγνωστος, ὅπως πολὺ ἐπιτυχῶς ἐτόνιζεν ἀπὸ τότε ὁ εἰσηγητὴς τῆς. Ἐν τούτοις, διάφοροι φιλόσοφοι καὶ ἴδια Γάλλοι, ἤρχισαν νὰ ἀπογυμνῶνουν τὴν φύσιν κάθε πνευματικοῦ στοιχείου, καὶ ὅπως ὀρθῶς λέγει ὁ Dampier, ἀγνοοῦντες τὸ βαθύτερον πνεῦμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Νεύτωνος, προσήρμωσαν τὴν ἐπιστήμην εἰς μίαν μηχανιστικὴν φιλοσοφίαν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ὄλον τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος θὰ ἠδύνατο θεωρητικῶς νὰ ὑπολογισθῇ καὶ ἔτσι ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο μηχανή.

Ὅτι ἡ τάσις αὐτὴ καὶ κατεύθυνσις τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως ἦτο ἐσφαλμένη καὶ ἀπόβλητος, τὸ μαρτυρεῖ περιτράνωσ αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης. Διότι μᾶς λέγει τὰ ἐξῆς: Ἐνῶ εἰς τὴν Γαλίαν ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις ἔπαιρνε τὴν μνημονευθεῖσαν κατεύθυνσιν, ἀρκετοὶ ἐπιστήμονες καὶ διανοοῦμενοι ποὺ διεκρίνοντο διὰ τὴν διαύγειαν τῶν σκέψεων των ὑπεστήριξαν ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔμπορει ἀναγκαίως νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν πραγματικότητα. Ἄλλοι πάλιν, σκεπτόμενοι μόνον πρακτικῶς, ἐδέχθησαν τὸν ὑπερμισθισμὸν ὡς μίαν ἀναγκαίαν «ὑπόθεσιν ἐργασίας» (Working Hypothesis) διὰ τὴν ἐπιστήμην-εἰς τὴν πραγματικότητα δὲ ὡς τὴν μόνην δυνατὴν ὑπόθεσιν-ἄφησάν ὅμως τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον νὰ συνεχίσῃ τὴν ζωὴν του ἐφαρμοζών εἰς τὴν πράξιν τὴν θρησκείαν του καὶ νὰ μένῃ ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν. Τρίτη

δὲ κατηγορία διανοουμένων, ὅπως ὁ Kant, ὁ Hegel καὶ οἱ ἄλλοι Γερμανοὶ Ἰδαιολογοὶ, ἐγκαταλείψαντες τὴν σύγχρονον δι' αὐτοὺς θετικὴν ἐπιστήμην, ἐδημιούργησαν μίαν φιλοσοφίαν χωρισμένην ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἐπομένως ξένην πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἀκολουθεῖ μετὰ ταῦτα ἡ περίοδος τοῦ Δαρθινισμοῦ καὶ τοῦ γερμανικοῦ ὕλισμοῦ, ἡ ἐποχὴ τοῦ E. Mach καὶ ἡ ἀναγέννησις τοῦ λησιμονηθέντος Μενδελισμοῦ· ἀναπτύσσεται ἐξαιρετικὰ ἡ ἐπιστήμη τῆς κληρονομικότητος, ἡ νεωτέρα Φυσικὴ καὶ Χημεία, καὶ ἔρχονται εἰς τὸ προσκήνιον τῆς ζωῆς οἱ Thomson (πατὴρ καὶ υἱός), Rutherford, Bohr, Curie, De Broglie, Millikan, Compton, Planck, Mie, Heisenberg καὶ οἱ λοιποὶ σκαπανεῖς τῆς ἐπιστήμης, ποὺ ἀνοίγουν νέους δρόμους καὶ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν.

Εἰς τὴν πλειονότητά των οἱ νεώτεροι ἐρευνηταὶ ἐμβαθύνουν ὅσον ἤμπορουν εἰς τὴν εἰδικὴν του ἕκαστος ἐπιστήμην, ἀλλὰ συγχρόνως στοχάζονται καὶ ἐπὶ τῶν γενικῶν προβλημάτων ὡς ὀλοκληρωμένοι ἄνθρωποι καὶ ζητοῦν νὰ ἐπαναφέρουν τὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν εἰς τὸν σωστὸν δρόμον.

Ἐχρειάζετο ὁ ἄνθρωπος νὰ κάμῃ τὴν ποθητὴν σύνθεσιν ἐπιστήμης-φιλοσοφίας-θρησκείας διὰ νὰ εἶναι εἰς θέαν νὰ δημιουργήσῃ ὀλοκληρωμένην καὶ τελείαν προσωπικότητα. Καὶ τὰ γεγονότα μαρτυροῦν ὅτι γίνεται κατὰ τρόπον πολὺ ταχύν ἡ σύνθεσις αὐτή, χάρις εἰς τὰς νέας ἐξελίξεις τῶν Μαθηματικῶν καὶ τῆς Φυσικῆς, ἰδίᾳ δὲ χάρις εἰς προσφάτους μελέτας τῶν ἀρχῶν τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς λογικῆς, αἱ ὁποῖαι ἔρριψαν νέον φῶς εἰς τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως καὶ ὠδήγησαν εἰς μίαν νέαν πραγματοκρατίαν.

«Αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι, καταλήγει (σ. XXIII) εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ὁ Dampier, ἀντιπροσωπεύουν μίαν ἀναλυτικὴν ὄψιν τῆς πραγματικότητος. Ζωγραφίζουν ἕνα χάρτην ὁ ὁποῖος, ὅπως δεικνύει ἡ πείρα, μᾶς βοηθεῖ νὰ προϊδῶμεν καὶ ἐν μέρει νὰ ἐλέγξωμεν τὰς λειτουργίας τῆς φύσεως. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν γίνονται μεγάλαι συνθέσεις τῆς γνώσεως. Αἰφνης παρουσιάζονται αἰνίγματα καὶ πολυπλοκότητες αἱ

ὁποῖα περιπλέκονται μεταξύ των' διαφορετικαὶ καὶ μεμονωμέναι ἀντιλήψεις ἔρχονται εἰς ἄρμονίαν ὑπὸ μερικῶν ἐξαιρετικῶν διανοιῶν καὶ ἰσχυραὶ ὀπτασίαι ἀναλαμβάνουν εἰς τὸν ὀρίζοντα-εἰς τὴν κοσμογονίαν τοῦ Νεύτωνος, εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ τοῦ Maxwell ἢ εἰς τὴν ἀναγωγὴν τῆς βαρύτητος τοῦ Einstein εἰς μίαν κοινὴν ἰδιότητα τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Ἡ σχετικότης, ἡ θεωρία τῶν Quanta καὶ ἡ κυματομηχανικὴ, ὅλα αὐτὰ διακριτικὰ σημεῖα μιᾶς ἄλλης συνθέσεως, συγχωνεύονται εἰς μίαν ἀδελφικὴν ἐνότητα κάποιας θεμελιώδους ἀντιλήψεως.

»Εἰς τὴν τοιαύτην ἱστορικὴν στιγμήν αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι παρουσιάζονται ὑπέροχοι. Ἄλλ' ἡ σαφὴς βαθεῖα γνώσις ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὑπὸ τὴν ὁποῖαν διδεται ἀπὸ τὴν σύγχρονον ἐπιστημονικὴν φιλοσοφίαν δεικνύει ὅτι κατὰ τὴν συμφορὴν τῆς φύσεως καὶ τοὺς θεμελιώδεις ὀρισμούς της δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρά ἀφαίρέσεις καὶ ὅτι μὲ ὄλην τὴν τὴν μεγάλην καὶ πάντοτε αὐξανομένην δύναμιν, δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀντιπροσωπεύσῃ τὸ σύνολον τῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἐπιστήμη δύναται νὰ ὑπερβῇ τὴν ἴδιαν τῆς φυσικῆς σφαῖραν καὶ νὰ κρίνῃ ἐπωφελῶς μερικοὺς ἄλλους τρόπους τῆς συγχρόνου σκέψεως καὶ μερικά δόγματα εἰς τὰ ὁποῖα οἱ θεολόγοι ἐκφράζουν τὴν πίστιν των. Διὰ νὰ ἴδωμεν ὁμῶς τὴν ζωὴν μὲ σταθερότητα καὶ κανονικότητα καὶ διὰ νὰ θεωρήσωμεν αὐτὴν ἐν τῷ συνόλῳ της, δὲν χρειαζόμεθα μόνον ἐπιστήμην, ἀλλὰ ἠθικὴν, τέχνην, φιλοσοφίαν· ἔχομεν ἀνάγκην νὰ συλλάβωμεν καὶ νὰ κατανοήσωμεν ἕνα ἱερὸν καὶ ἅγιον μυστήριον, τὴν ἔννοιαν καὶ τὸ νόημα τῆς κοινωνίας μὲ τὴν θεῖαν Δύναμιν, ἢ ὁποῖα τίθεται καὶ εἶναι ἡ ἐσχάτη βᾶσις τῆς θρησκείας».

Καὶ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν βαθύτεραν καὶ οὐσιαστικώτεραν σύλληψιν τοῦ πραγματικοῦ νόηματος τῆς ἐξελίξεως τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τῆς ἐπιστήμης ἐπιτυγχάνει μὲ τὸ μνημονευθὲν ἔργον τοῦ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Dampier καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ κύριον γνώρισμα τῆς πλειονότητος τῶν συγχρόνων ἐπιστημόνων.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΝΟΤΑΡΑΣ

Ι. Η ΓΕΝΙΑ ΤΟΥ—ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΙΑ

Αίτημα κάθε εποχής είναι. Κάθε εποχής, όταν κύματα άγριας, βροχής δυνατός, δρολάπι, κτυπάνε τὸ λαό. Τὸ βαθὺ αἶτημα τοῦ λαοῦ: «Πνευματικοὶ ἡγέτες». Ἀστέρια πού θά λαμποκοποῦν μέσ' στήν ἀσέληνη νύκτα. Ἀστέρια γιά τὰ χρόνια τὰ μαῦρα. Φάροι γιά τίς καταιγίδες καί τίς μπόρες τίς ἐθνικές.

Καί τέτοια χρόνια, πού ἦταν «πληχτή σκλαβιά, χειροπιαστό σκοτάδι», ἔζησε πολλὰ ὁ ἑλληνικός λαός. «Ἐπὶ πάσαν τήν γῆν εὐρίσκεται ξηρασία, καί ρανίς ἀγιότητος καί ἀρετῆς οὐδαμοῦ δέν φαίνεται, ἀλλά πανταχοῦ κυριεῖ μιά κοινὴ διαστροφή, πανταχοῦ ψεῦδος καί δόλος, πανταχοῦ ἀνευλάβεια καί ἀφοβοθεΐα καί ἡ θεοσυγῆς ἀδιαφορία» (1). Νά ἡ κατάστασις πού ἐπικρατοῦσε στά μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος.

Κι' ὁμως, ὅπως πολὺ χαρακτηριστικά ἀναφέρεται καί στό ἄρθρο «Τὸ ἀναμορφωτικὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων καί οἱ δυὸ Ἀλέξανδροι τῆς Σικιάθου» (2), τρεῖς μεγάλες μορφές τοῦ νεοελληνικοῦ Χριστιανισμοῦ συναντῶνται γύρω στά 1750. Ἀρχηγοὶ κινήματος πού ἄφισαν ἀποτελέσματα καί γενικές ἐπιδράσεις πολὺ σημαντικές γιά τὴν ἀνάπτυξι τοῦ ζωντανοῦ Χριστιανισμοῦ στήν Ἑλλάδα καί τὴν πολιτιστικὴ ἀνύψωσι τῆς χώρας. Εἶναι ὁ Μακάριος ὁ Νοταρᾶς, ὁ Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, μεγάλος σοφός, καί διδάσκαλος τοῦ γένους, κι' ὁ Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, ὁ πολυγραφώτατος αὐτός Ἕλλην ἠρησακευτικὸς συγγραφεὺς τοῦ 18ου αἰῶνος.

Ἡ ἐμφάνισί τους ἢ σωστότερα ἢ ἐμφά-

νισί τῆς σχολῆς τους, ποῦχει τ' ὄνομα «Σχολὴ τῶν Κολλυβάδων», συνετέλεσε ὀχι λίγο στήν ἀφύπνισι τῶν πνευμάτων. Ἐδῶσε πνευματικὴ ζωὴ στά τελευταῖα χρόνια τῆς σκλαβιάς. Ἡ δρᾶσι τους ὑπῆρξε ἀληθινὴ πνευματικὴ ἐπανάστασι, πού πότισε τὸ δέντρο τῆς ἐλευθερίας.

Πολλοὶ μίλησαν μὲ σεβασμὸ γιά τὸ ἀναμορφωτικὸ ἔργο τῶν τριῶν αὐτῶν διανοητῶν, ἐνῶ μερικοὶ βρέθηκαν νά τὸ κυττάξουν μὲ εἰρωνεία ἢ μ' ἀδιαφορία, ἢ λίγο, πολὺ, γιά λόγους καθαρὰ κοσμοθεωριακούς, καί νά τὸ χτυπήσουν (3). Τὸ σημεῖωμα ὁμως αὐτὸ δέν ἔχει σκοπὸ ν' ἀνασκευάσῃ πλάνες. Μόνος τοῦ σκοποῦ εἶναι νά ἐπιχειρήσῃ μιά γνωριμία πὸ στενὴ μ' ἕναν ἀπ' τοὺς ἀρχηγούς αὐτοῦς-ἀφίνοντας γιά ἄλλη εὐκαιρία τοὺς συνεργάτες του.

«Πηγὴ νοητῆ, πηγὴ ὕδατος ζῶντος, πηγὴ ἀναβλύζουσα νάματα θεῶν χαρίτων», χαρακτηρίζεται πολὺ ψυχολογημένα ὁ Μακάριος ὁ Νοταρᾶς. Βιογράφος τοῦ πιστοῦ, εὐλικρινῆς στάθηκε ὁ φίλος του καί συνεργάτης του, ὁ Ἀθανάσιος ὁ Πάριος. Καί εἶναι ἡ ἀπέριττη αὐτὴ βιογραφία μνημεῖο ἱστορικὸ πολὺτιμο γιά κάθε μελετητὴ τῆς ἀγνωστῆς αὐτῆς προσωπικότητος. Σ' αὐτὴ στηρίζεται καί ἡ πολὺτιμη δουλειά πού μᾶς ἔφηκε ὁ Louis Petit πάνω στὸν Μακάριο (4).

(3) Χτυπητὸ παρδείγμα τέτοιας a priori κριτικῆς εἶναι ἡ μονογραφία τοῦ κ. Μ. Μ. Πηλιωνίου, πού κυκλοφόρησε τώρα τελευταῖα. Ἡ προκατλήσι χωρὶς κανένα σεβασμὸ καί ἡ ἀρνητικὴ διάθεσι εἶναι τὸ φόντο τῆς μελέτης αὐτῆς γιά τὴ «θηρησακευτικότητι τοῦ Παπαδιαμάντη», Ἀθήνα 1948.

(4) Louis Petit: «Macarie de Corinthe» στὸ Dictionnaire de Theologie Catholique, Vacant et Mangenet τόμος IV μέρος: III, 1907, σελ. 1450. Ἡ βιογραφία τοῦ Μακαρίου, γραμμένη ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Πάριο, βρι-

(1) «Νέον Χιακόν Λεωμῶνάριον» Ἀθήναι 1930 σελ. 194.

(2) «Ἀκτινες», στὸ Πασαλινὸ πανηγυρικὸ τεῦχος τοῦ 1943 σελ. 99—110.

Ὁ Μακάριος γεννήθηκε στὴν Ἰκρίνθο τὸ 1731 κατὰ τὸν Petit, καὶ ὄχι τὸ 1708 ὅπως θέλει ὁ Ζαβίρας ἢ τὸ 1759 ὅπως λέει ὁ Σάθας⁽⁵⁾. Ἡ καταγωγή του ἦταν ἀπὸ οἰκογένεια «εὐγενῶν, τῶν περιφήμων Νοταράδων, γένος τοῦτο ἀρχαῖον καὶ λαμπρὸν, καταγόμενον ἐκ τῆς Συγκλήτου Βουλῆς» ὅπως λέει ὁ Πάριος⁽⁶⁾. Καὶ ὁ Α. Γούδας⁽⁷⁾ τονίζει ὅτι «μία τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων οἰκογενειῶν τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως, πρὸ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ἡ τῶν Νοταράδων, καταγομένη μάλιστα κατὰ τὰς μαρτυρίας πολλῶν Βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων συγγραφέων ἐκ τῆς βασιλευσῆς οἰκογενείας τῶν Παλαιολόγων». Κι' ὁ θαυμασμός γιὰ τὴ μεγάλη καὶ ἐνδοξη αὐτὴ οἰκογένεια δὲν μᾶς ἔρχεται μόνο ἀπὸ «Ἑλληνας συγγραφεῖς. Καὶ ξένοι μελετῆται ὑποκλίνονται μπρὸς στὴ γενιά τῶν Νοταράδων. Ὁ Louis Petit σημειώνει χαρακτηριστικὰ ὅτι «ἦταν γενιά ποδῶσε στὴν ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων δυὸ Πατριάρχας (τὸν Δοσίθεο καὶ τὸν Χρῦσανθο) καὶ στὴν Κεφαλληνία τὸν τόσο ἀγαπητὸ πολιοῦχο, τὸν Ἅγιο Γεράσιμο.

Ὁ Μακάριος, λοιπὸν, κρατοῦσε ἀπ' τὴν περίφημη αὐτὴ γενιά τῶν Νοταράδων, ὅπως λέει κι' ὁ Βερίτης, «ποδῶσε στὴν Ἐκκλησία Ἁγίους, στὴν Ἐπιστῆμη σοφούς, στὸ ἔθνος ἥρωες. Γενεὰ ποὺ μπαίνει στὸ προσκήνιο τῆς Ἱστορίας μὲ ἓνα ὄλοκαύτωμα. Μὲ τὴ θυσία στὸ βωμὸ τῆς Πίστews καὶ τῆς Πατρίδος τῆς οἰκογενείας τοῦ Λου-

οκταὶ σὲ διάφορες ἐκδόσεις. Χίος 1863, Ἑρμοῦπολις 1885, Δουκῆκη, Μέγας συναξαριστής, Ἄπρ. σ. 166-206, «Νέον Λεσιμωνάριον» Χίος 1913 σ. 28. Βλέπε καί: Π. Μ. Κοντογιάννη: «Οἱ Ἑλληνες κατὰ τὸν πρῶτον τῆς Αἰκατερίνης Β' Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον (1768-1774)» Ἀθῆναι 1908 σελίς 409, ἄρθρο ἀναιτιωμένο ἐπ' τὴν ἐπιθεώρησι «Χιακὸν Μουσέον» Χίος 1911, σ. 1-5, Α. Εἰλιὰς στὰ «Χιακὰ Χρονικά» τόμ. II, Ἀθῆναι 1914 σ. 81-83.

(5) Ζαβίρα: «Ἑλληνικὸν θέατρον» καὶ Κ. Σάθας «Νεοελληνικὴ Φιλολογία».

(6) «Νέον Χιακὸν Λεσιμωνάριον» Ἀθῆναι 1930. Οἱ παραπομπὲς θᾶναι ἀπ' αὐτὴ τὴν τελευταία ἐκδοσι ποδῆς τὴν καλωσὴν σεβαστὸς φίλος τῶν «Ἀκτινῶν» νὰ θέσῃ στὴ διάθεσί μας.

(7) Α. Γούδας: «Βίαι παράλληλοι» Ἀθῆναι 1875 τόμος Ζ' σελ. 245.

κᾶ Νοταρᾶ, ποδταν παιδί τῆς πριγκιπίσσης Παλαιολογίνας». Ὁ Λουκάς Νοταρᾶς ἐχρημάτισε, στὰ μέσα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, μέγας δούξ καὶ ἀρχιναύαρχος στὴν ἄλωσι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πολέμησε μὲ ἀνδρεία ἐξαιρετικὴ, ἀλλὰ, ὅτὸ τέλος, πιᾶσθηκε αἰχμάλωτος. Σὲ λίγο καιρὸ «ὁ κατακτητῆς διέταξε νὰ φέρωσιν ἐνώπιόν του σύμπασαν τὴν οἰκογένειαν τοῦ Λουκά. Ἀπαγαγῶν δὲ τὴν κόρην του, ἀποκεφαλίζει πρῶτον τὰ δύο τέκνα ἐνώπιον τῶν γονέων, ἔπειτα τὴν σύζυγον καὶ τέλος αὐτὸν τὸν ἀτυχῆ Νοταρᾶ. Οὗτος, πρὸ τῆς ἀποκεφαλίσσεως, δεῖξας πολλὴν γενναιότητα, ἐζήτησε μόνον νὰ προσευχηθῆ»⁽⁸⁾.

Ἀπόγονοι τῆς ἡρωϊκῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ποὺ πρῶτη πῆρε θέσι στὴν παράταξι τῶν στεφανωμένων νεομαρτύρων, στάθηκαν κι' οἱ δυὸ ἅγιοι-σοφοί.

Ὁ Δοσίθεος Νοταρᾶς, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἀνέπτυξε κατὰ τὸν ἱστορικὸ Χρυσ. Παπαδόπουλο⁽⁹⁾ «μεγάλην καὶ ἐνδοξον δρᾶσιν κατὰ τὸν ΙΖ' αἰ.». Δρᾶσι ποὺ τὴν κινουσε καρδιά «πλήρης ζωῆς καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν χειμαζομένην ἐκκλησίαν Ἱεροσολύμων». Ἐπὶ 37 χρόνια, μὲ σχολεῖα, βιβλιοθήκες, μορφωμένους κληρικούς, πάλαιψε ἐναντίον τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν Δυτικῶν. Ὁ ἀγώνας του ἐνισχύθηκε ἀκόμα περισσότερο μὲ τὰ πολύτομα καὶ πολύτιμα συγγράμματα ποὺ δημοσίευσε. Ἡ δρᾶσι του ὁμως φθάνει καὶ πολὺ ἔξω ἀπ' τὰ ὅρια τῆς ἐπαρχίας του: «Ἀνέλαθεν μακρὰς περιόδους ἀνά τας Ἑλληνικὰς καὶ λοιπὰς ὀρθοδόξους χώρας ἐκτελῶν ταυτοχρόνως ἔργον εὐαγγελιστοῦ καὶ διδασκάλου». Ἀπ' τὸν Δοσίθεο «τὸν ἐκ μητρὸς θεῖόν του» ἐδιδάχθη τὰ πρῶτα γράμματα, ὁ Χρῦσανθος Νοταρᾶς⁽¹⁰⁾, γιὰ

(8) Α. Γούδας... ἐνθ. ἀν. σελ. 246.

(9) Χρυσ. Παπαδόπουλος: «Δοσίθεος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων», Ἱεροσόλυμα 1907. Τοῦ αὐτοῦ «Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων» 1910 σελ. 532-605. Τοῦ αὐτοῦ «Δοσίθεος Ἱεροσολύμων» ἄρθρον Μ. Ε. Ε. τόμος Θ' σελ. 501-502.

(10) Γιὰ τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τοῦ Χρῦσανθου βλέπε τὴν πολύτιμη μονογραφία τοῦ κ. Δ. Κοτσάκη, Ὑψιγγητοῦ τῆς Ἀστρονομίας «Ἡ οπουδὴ τῆς Ἀστρονομίας ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν 18ον

νά συνεχίση κατόπιν τις σπουδές του σέ διάφορα Πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης. Στήν Πάδουα σπούδασε τις θετικές ἐπιστήμες. Στό Παρίσι ἔμεινε ἀρκετόν καιρό, σπουδάζοντας τά Μαθηματικά καί τήν Ἀστρονομία. Στό Ἀστεροσκοπεῖο τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά παρατηρήσῃ «διά τῶν μεγίστων τηλεσκοπίων τήν τε Σελήνην, τόν Δία καί τοὺς περί αὐτὸν λεγομένους δορυφόρους αὐτοῦ ἀστέρας, τὸν Γαλαξίαν καί ἄλλα τινά».

Ὁ Χρῦσανθος φαίνεται ὅτι ἔδειχνε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον «διά τὰ ἐν χρήσει τότε ὑπάρχοντα ἀστρονομικά ὄργανα, μερικά τῶν ὁποίων κατασκεύασεν ὁ ἴδιος, ἄλλα δὲ ἐπρωμηθεύθη ἀπὸ τὰς διαφόρους εὐρωπαϊκὰς πόλεις καί τὰ ὁποῖα μετέφερεν ἐν Ἑλλάδι». Ὅταν ἐπέστρεψε στήν ὑπόδουλη τότε πατρίδα του, πατριάρχης πλέον Ἱεροσολύμων, ἐφρόντισε ὄχι μονάχα γιά τήν Ἱδρυσι σχολῶν ἀλλά καί παρῶτρυνε πολλοὺς νά ἀσχοληθοῦν μέ εὐρύτερες σπουδές. Ἀνάμεσα στοὺς νέους αὐτοὺς, ἦταν κι' ὁ συγγενὴς του Μακάριος Νοταρᾶς. Ἔργα ἀφῆκε πολλά ὁ Χρῦσανθος Νοταρᾶς. Τά θέματά του εἶναι παρμένα ἀπ' τῆ Θεολογία, τὴν Φιλοσοφία, τὴν Ἱστορία, τὰ Μαθηματικά. Ἀνάμεσα σ' αὐτά, εἶναι καί ἡ Μαθηματικὴ του Γεωγραφία. Τὸ σύγγραμμα αὐτὸ διαιρεῖται σὲ πέντε μέρη: «Τὸ σχῆμα τῆς Γῆς», «θέσις τῆς ἐν τῷ κόσμῳ», «Ἱστορία τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς» κλπ. «Ἡ εὐμέθοδος διάταξις τῆς ὕλης, τὸ ἐπαγωγὸν καί ἔλκυστικὸν ὕφος, ἡ σαφήνεια καί ἡ παραστατικότης αὐτοῦ, ἡ ἀπλότης καί ἀντικειμενικότης μεθ' ἧς πραγματεύεται τὰ διάφορα θέματα, κατατάσσουν ἀναντιρρήτως τὸ ἔργον αὐτὸ μεταξύ τῶν αὐστηρῶς ἐπιστημονικῶν τῆς ἐποχῆς του». «Τὸ ὄνομα τοῦ Χρῦσανθου Νοταρᾶ-παρατηρεῖ τὸ 1875 ὁ Γουδάς-μνημονεύεται καί σήμερον μετὰ πολλῆς εὐλαθείας».

Οἱ γονεῖς τοῦ Μακαρίου, πού ἐστὸν πλοῦτο καί στήν εὐσέθεια εἶχαν τὰ πρω-

τεῖα στήν Ἱκὸρινθο», στάθηκαν δίπλα σὸ σφό Χρῦσανθο, οἱ καλοὶ φίλοι στά πρώτα βήματα τοῦ Μιχάλη, ἔτσι τὸν ἔλεγον πρὶν ἱερῶθῃ. Τοῦδωσαν διπλῆ μόρφωσι: Γράμματα καί χαρακτήρα. Μ' αὐτὰ τὰ ἐφόδια καί «ἐπειδὴ ἔλειπεν ἀπὸ τὸ σχολεῖον τῶν ὁ διδάσκαλος, ἔκουσά βουλῆ καί γνώμη, διά νά μὴ μείνωσιν ἀργά καί τυφλά τὰ παιδιά τῶν χριστιανῶν, ἀνεδέχθη αὐτὸς τὸν ἀγῶνα τοῦ σχολεῖου καί παρέδιδεν ἀμισθὶ τὰ μαθήματα χρόνους ἕξ», σημειώνει χαρακτηριστικὰ ὁ βιογράφος του, σάν προανάκρουσμα τῆς μεγάλης του δράσεως⁽¹¹⁾. Προανάκρουσμα ὁμως πού δείχνει καί τὸν χαρακτήρα του, χαρακτήρα σμιλευμένο πάνω σὸ πιδ στερεὸ θεμέλιο, τὴν ταπεινωσύνῃ, πού τὸν συντρόφευσε σ' ὅλη του τὴ ζωῆ. Λαοπρόβλητος δάσκαλος ἔμεινε ἕξη χρόνια, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ βιογράφος του. «Ἐξη χρόνια δίπλα στήν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, εἶναι μιά πείρα ἀξιόπρόσεκτη, πείρα πού θά τοῦ εἶναι σ' ὅλη του τὴ ζωῆ χρήσιμη. Καί, στά χρόνια αὐτά, ὄχι μόνο πεντάρα δὲν ἐπῆρε, ἀλλά ἔδωσε ἀπ' τὴν περιουσία του «καὶ ζῆμιαν ἐπροξένησεν εἰς τὸν πατέρα του».

Ὅπως ὁ λαὸς τὸν κάλεσε γιά δάσκαλο τῶν παιδιῶν του, ἔτσι σὲ λίγο ὁ ἴδιος σκλαβωμένος λαὸς τὸν καλεῖ σὸ πιδ μεγάλο γιά τὸ Γένος ἀξίωμα: «Ὁ χριστιανικός λαὸς τῆς ὅλης ἐπαρχίας, καί ἱερεῖς καί λαϊκοί, ὄλοι ὁμοῦ μέ μίαν ψῆφον καί μέ μίαν φωνὴν καί γνώμην, τὸν Μακάριον ἐζήτησαν καί τοῦτον ἀξίον ἔκριναν ν' ἀναδεχθῆ τὴν ποιμαντικὴν φροντίδα τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Ἱκὸρινθιακῆς ἐπαρχίας».

II. ΑΛΗΘΙΝΟΣ ΑΝΑΜΟΡΦΩΤΗΣ

Ἡ ὑποδοχὴ, πού τοῦγινε ἀπ' τὸν λαό, ὅταν ἐγύριζε ἀπ' τὴν Πόλι ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου⁽¹²⁾, ἦταν ἀληθινὰ ἀσυνήθιστη.

(11) Βλέπε καί Τρ. Εὐαγγελίου «Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας» τόμ. I 1936 σ. 334.

(12) Ἡ Μητρόπολις Κορίνθου εἶχε τότε τὰς ἐπισκοπὰς τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς Παλοποννήσου, τῆς Εὐβοίας, τῶν Κυκλάδων καί τῶν Ἰονίων νήσων, Χρυσ. Παπαδοπούλου, «Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» 1920 σελ. 2.

αί., Ἀθῆναι, 1940. Πρβλ. καί Γ. Ἀθανασιάδου «Ὁ Χρῦσανθος Νοταρᾶς» «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» ἔτος Δ' 1883 71, Χ. Α. Παπαδοπούλου «Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων» 1910 κ. ἀ.

Ὁ κόσμος-πού ξέρει τόσο νά δείχνη τήν χαρά του, όταν βρῆ τόν ἀληθινό ἡγέτη του-άνδρες, γυναῖκες, παιδιά, γέροι καί νέοι, ὄλοι συνέβαλαν ὀλόψυχα σ' ἕνα θερμό «καλῶς ὄρισες». Κι' ἡ χαρά τοῦ λαοῦ δείχτηκε σ' ἕνα ξέσπασμα εὐχαριστίας, στόν «ἅγιον Θεόν», ὅστις εἰσήκουσε τὰς δεήσεις τους καί τοὺς ἐχάρισε ἕναν τέτοιον ποιμένα.

Οἱ προσδοκίες τοῦ λαοῦ δὲν ἔμειναν προσδοκίες μόνο. Ὁ νεαρός πνευματικός ἡγέτης τῆς Κορίνθου-τριαντατριῶν ἐτῶν ἔγινε ἀρχιεπίσκοπος-μέ ὄρεξι καί παλμὸ θεϊκὸ μπαίνει στὴ δουλειά. Ἀναμορφωτές, τοὺς εἶπαν τοὺς Κολουβάδες. Κι' ἂν αὐτὸ ταιριαζῆ γιὰ ὄλους, ἰδιαίτερα στέκεται γιὰ τὸν Μακάριο-κι' ἄς λένε ὅ,τι θέλουν μερικοὶ ρηχοὶ μελετητές του.

«Ἐρχισεν εὐθύς, ὡς πιστὸς καί φρόνιμος οἰκονόμος, νά διδῆ τὴν τροφήν τοῦ Θεοῦ λόγου εἰς τὰς πεινώσας ψυχάς». Ἐτοίωσε βαθεῖα τὴν πολυτίμη ἀποστολὴν ποῦ ἔχει τὸ κήρυγμα. Καινοτόμος κι' ἐδῶ στάθηκε ὁ Μακάριος. Τὸ κήρυγμα, ποῦ μερικοὶ τόσο ἀργά κατάλαβαν τὴν ἀξία του, ὁ πνευματικός ἡγέτης τῆς Κορίνθου τὸ καταλάβαινε σάν τροφή. Σκλαβωμένοι, πνευματικὰ πεινασμένοι λαός, ἀπὸ «καιροὺς καί χρόνους ἀμνημονεύτους», ὁ ἑλληνικὸς λαός, στὸ πρόσωπό του, εὗρισκε τὸν ἡγέτην ποῦ τόσο ἀποζητοῦσε. Τὸν ἡγέτην ποῦ με πολλή χρηστότητα-ὅπως καί στὴ συνέχεια θά ἰδοῦμε-καί ταπεινῶς «ἐδίδασκε τὰ πρὸς σωτηρίαν συντείνοντα εἰς κάθε τάξιν καί ἡλικίαν ἀνθρώπων».

Δὲν εἶχε ὅμως τὸ τόσο ἀπαραίτητο σ' ἐκείνη τὴν ἐποχὴ κήρυγμα, γιὰ μοναδικὸ του τομέα ὁ νέος αὐτὸς ἀναμορφωτής. Ἀναμορφωτής στάθηκε τὰ λίγα χρόνια ποῦ-μεινε ἐκεῖ-καί σ' ἄλλους τομείς τοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ φωτισμένο του μυαλὸ ἔνοιωθε ὅτι κάθε δουλειὰ πρέπει ν' ἀρχίζῃ ἀπ' τὴν ἀρχή. Ζητᾶμε ἀληθινὴν πνευματικὴν ζωὴν, θά πῃ: Ζητᾶμε παιδεία με ἱερά ἰδανικά. Ἡ ἐκπαίδευσις ὅμως τότε ἦταν στὰ χέρια τῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὐτὸ ὁ Μακάριος ὅλη του τὴ δραστηριότητα τὴν ἔρριξε στὴ διόρθωσι καί τὸ ξεκαινούργιασμα τῆς Ἐκκλησίας. Μ' ἕνα πρωτότυπο σχέδιο ἐπιχειρεῖ καί

πετυχαίνει νά λύσῃ τὸ δύσλυτο πρόβλημα τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου. Σχέδιο βασιμαμένο ὅμως πάνω στὴ στοργή. «Ὅσοι δὲν ἤξαιραν καλὰ τὰ κοινὰ γράμματα τοὺς ἔστειλεν στὰ Μοναστήρια γιὰ νά μορφώθωσιν».

Ἄλλὰ δὲν ἀρκεῖται σ' αὐτὸ. Γιὰ νά γίνουν πετυχημένοι διδάσκαλοι οἱ κληρικοὶ, τοὺς παίρνει ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα κοντὰ του, «εἰδασκόντάς τους καί με τὸν λόγον καί τὸ παράδειγμά του». Ἐχει Σχολὴ ὁ Μακάριος. Σχολὴ ποῦ τὸ πρόγραμμά της εἶναι ἀληθινὰ πρωτοποριακὸ, γιὰ τὰ χρόνια κείνα. Μόρφωσι, κήρυγμα, ἐκπολιτιστικὴ δράσι, εἶναι ἀπ' τὰ συνθήματα τῆς Σχολῆς του. «Ἦθελε, γράφει ὁ βιογράφος του, νά καταπυκνώσῃ τὴν ἐπαρχίαν με σχολεῖα κοινὰ καί ἑλληνικά», ὅπου θά δίδασκαν οἱ κληρικοὶ ποῦχε με τόσοὺς κόπους καταρτίσει (13). Ἐνας καινούργιος ἀνεμὸς ἄρχισε νά φυσᾷ τώρα στὴν περιοχὴ τῆς Κορίνθου.

Δὲν ἐχάρηκεν ὅμως πολὺ ὁ λαὸς τὴν «θαυμασίαν ταύτην ἀλλοίωσιν, καί τὸ 1768 κηρύσσεται ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος». Ὁ πόλεμος αὐτὸς ἐπληξε ἰδιαίτερα τίς παραθαλάσσιες ἐπαρχίες τῆς Πελοποννήσου. Ἀνάμεσα σ' αὐτές, τίς περισσότερες καταστροφές ἔπαθε ἡ Κορίνθος. Τὸ πολιτιστικὸ ἔργο τοῦ Μακαρίου σταματᾷ. Ὁ ἴδιος, μαζί με πολλοὺς συνεργάτας του, ἀναγκάζεται νά ἐγκαταλείψῃ τὴν ἀγαπημένην του ἐπαρχίαν. Ὑστερα ἀπὸ πολλές περιπέτειες καί κινδύνους βρέθηκε φιλοξενούμενος στὴ Ζάκυνθο.

(Συνεχίζεται)

Ι. ΕΡΜΩΝΙΚΟΣ

(13) «Οἱ ἐπὶ Τουρκοκρατίας διδάσκαλοι ἦσαν κληρικοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ... Ὁ Rudolph Nicolai, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νεοελληνικῆς Φιλολογίας, θαυμάζει τοὺς λογίους ἱεροδιδασκάλους, ὧν ἡ ἐπιβολὴ ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ δουλεύοντος Γένους ἦτο μαγιστήν... Καί ἡ διδασκαλία του, ὡς διδασκάλου, καί ἡ τέλεισις τῆς θείας λειτουργίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς ἱερέως εἶχε ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ Χριστιανοῦ ὑπερφυσικὴν τινα ἐπίδρασιν, ἣτις ἐχαλύθλωνε τοὺς χαρακτῆρας καί καθίστα προθύμους αὐτοὺς εἰς πάσαν υσιάν». Βλέπε: Τρ. Εὐαγγελίου, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, σ. LXXXVII.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

(Δ Ι Η Γ Η Μ Α)

Στό μοντέρνο γραφείο, βουνό τὰ «πρὸς ὑπογραφήν» δεξιά, κι' ἀριστερὰ τὰ «πρὸς μελέτην» ξεχειλίζουν στὸ φάκελλο. Ὁ κ. διευθυντῆς ὅμως δὲν ἄρχισε ἀκόμα σήμερα νὰ δουλεύη.

Τὸ χρυστάλλινο σταχτοδοχείο εἶναι γεμάτο τοιγάρὰ σβυσμένα μισά· κι' αὐτὸ σημαίνει πὼς κάποια ἐξαιρετικὴ στενοχώρια ἀπασχολεῖ σήμερα τὸν κ. Διευθυντῆ πού τούτη τῆ στιγμῇ σβύνει, μισὸ πάλι τὸ τοιγάρου του πιζόντάς το νευρικὰ στὸ κρύσταλλο ἐνῶ σκέπτεται.

«—Θάχε γούστο... ἀπόψε κι' ὅλα πού μ' ἔχουν καλέσει γιὰ φαῖ νὰ μοῦ τὸ σκάσουν τὸ μυστικὸ... Θάχε γούστο...».

Οἱ ρυτίδες πού αὐλακῶνουν τὸ μέτωπό του γίνονται βαθύτερες κι' ἡ δυσφορία του πὺ ἐντονη. Φυσικά, δὲν εἶναι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πού μένουν γιὰ ὦρα σ' αὐτὴ τὴν παθητικὴ κατάστασι.

Γιὰ ν' ἀντιδράσῃ, τράβηξε τὴν πολυθρόνα του κοντὰ στὸ γραφεῖο, ξερόβηξε κάνα δυὸ φορές, ἐτοίμασε τὸ στυλό του καὶ μὲ κινήσεις πού ἡ καθημερινὴ ἐπανάληψι, εἶχε τυποποιήσῃ πιά, ἄρχισε γρήγορα γρήγορα νὰ ὑπογράφη τῶνα ὕστερα ἀπ' τ' ἄλλο τὰ ἔγγραφα. Ὅμως, οἱ βαθεῖς ρυτίδες ἔμειναν ἐκεῖ...

Ἐξῶ φιλοχόνηζε. Καὶ μέσα στὸ γραφεῖο ἦταν τόσο ὁμορφα. Τὰ ἐπιπλα σὲ ἀπλὴ μοντέρνα γραμμῇ, ὀλοκαίνουρα. Τὰ ταπιτῶ ἐξαιρετικοῦ γούστου, ξεκούραζαν τὸ μάτι. Ἀκόμα καὶ τὸ χρῶμα τοῦ τοίχου, τὸ σχέδιο τοῦ χαλιοῦ, ἴσαμε τὸ ἀγαματάκι πού χρησίμευε γιὰ πρὲς-πατιὲ ὅλα σὲ ἀρμονία, πρὸδιναν λεπτὸ γούστο καὶ καλαισθησία. Κι' ἐκεῖνη ἡ γλιερὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ καλοριφέρου!

Τί ἄλλο θὰ μπορούσε νὰ ὄνειρευτῆ ὁ κ. Δημοσθένης-πρώην Δῆμος καὶ νῦν Τένης-

Ἀποστολίδης, ὁ κ. Διευθυντῆς, αὐτὸς πού ἐδῶ καὶ δέκα ὄχτῳ χρόνια εἶχε ρθῆ ἀπ' τὸ χωριό του, ἀμιούστακο παιδί μὲ μπαλωμένο πανταλόνι κι' ἓνα πεντακοσάρικο ὄλο, κι' ὄλο στὴν τσέπη;

Βέβαια στάθηκε καπάτσος, γιατί δὲν ἔφτανε μονάχα νάχη τὸ γράμμα γιὰ τὸν πλούσιο θεῖο-τριτοξάδερος τῆς μητέρας του ἦταν κι' ἄκληρος. Ἐπρεπε νὰ ξέρη νὰ τὸν κολακῆψῃ. Στ' ἀλήθεια, τὸν πῆρε μὲ τὸ πρῶτο ἀπὸ καλὸ. Ἔτσι καθὼς ἦταν σὰν τῆ διψασμένη γῆ γιὰ παιδί, μόλις πρωταντίρρυσε τὸ γεροφτειαγμένο χωριατὸ-ποῦλο τ' ὄλο ζωῆ μὲ κείνο τὸ γεμάτο αὐτοπεποιθήσι ἀνακατεμένη μὲ κάποια ἀναίδεια ὕφος του, ἐνθουσιάζηκε. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἀφοῦ τὸν βάφτισε ἀπὸ Δῆμο-Τένη ὄλο «Τένη μου, παιδί μου», τὸ πῆγαινε.

Ἦτανε ὅμως ζόρικος γιὰ τὰ καλὰ ὁ γέρος. Θὲς ἀπὸ τῆ μοναξιά, θὲς ἀπὸ φυσικοῦ του ὄλο ἰδιοτροπίες ἦτανε. Ὅμως ὁ Τένης πούχε «πρόγραμμα» τῶχε βιάει καλὰ μὲς στὸ μυαλό του πὼς γιὰ νὰ πετύχῃ καὶ νὰ καλοπεράσῃς πρέπει νὰ κἀνῃ στραβά μάτια σὲ πολλὰ. Ἔτσι, τὰ πῆγαινε μέλι γάλα μὲ τὸ θεῖο καὶ δὲ θὰ χρειαζόταν ἄλλο-σ' ἔξη μῆνες εἶχε γίνει κι' ὄλα ἡ διαθήκη πού τὸν ὠρίζε γενικό κληρονόμο-δὲ θὰ χρειαζόταν ἄλλο ἂν ἐκείνο τὸ καταραμένο κοράχ τοῦ χρηματιστηρίου δὲν ἄφηνε τὸ θεῖο ἀπένταρο μὲ μόνη περιοσοῖα τὸ δῶροφο πού καθόταν-προῖκα τῆς γυναίκας του. Εὐτύχημα πού εἶχε προλάβει νὰ τὸν διορίσῃ στὴν Τράπεζα. Βέβαια, ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἡ ὑπόθεσι θάταν εἰς βάρος του κι' εἶχε ἀρχίσει νὰ τὸ καλοσκέπτεται. Ὅμως μέσα σ' ἓνα χρόνον πέθανε ἀπ' τῆ στενοχώρια του ὁ θεῖος. Ἡ θεῖα πῆγε καὶ κάθησε σὲ μιὰν ἀδελφῆ τῆς κι' ὁ Τένης βιάθηκε μὲ τὰ σωστά του νὰ δημιουργήσῃ τὴν

καριέρα του. Μεγάλη βοήθεια οι γνωριμίες που είχε από το θείο σαν ήταν ακόμα στα πλούτη του.

Έτσι σιγά-σιγά, έφτασε εκεί που βρίσκεται σήμερα. Διευθυντής στο πιο κεντρικό Ύποκατάστημα. Κι' ή Τράπεζα είναι απ' τις πρώτες.

Ο σημερινός κ. Διευθυντής μοιάζει πολύ με το χωριατόπουλο. Είναι πάντα ένας γεροφτιαγμένος άντρας γεμάτος αυτοπεποίθησι. Μόνο το γέλιο έφτυγε από τα μάτια και στη θέσι του άφισε μιιά κρύα σκληρόαδα. Το μέτωπο πάλι τ' αδιάκωσαν πρόωρα δυο βαθιές ρυτίδες...

Κάποιος χτύπησε στην πόρτα. 'Ακούστηκε το τυπικό «έμπρός» και ή πόρτα έτριξε άλαφριά. Τα θήματα πνίγησαν στο παχύ χαλί κι' ό επισκέπτης όρθιος μπροστά στο γραφείο περιμένε. 'Ο κ. Διευθυντής δέ βιάστηκε να σηκώσει τα μάτια του. 'Ήταν κι' αυτό μέσ' στο «πρόγραμμα».

—Μπά!! ό Φώτης! Έκανε με τη μεγαλύτερη έκκληξι σαν αντίκρουσε σε λίγο το φωτεινό πρόσωπο με το πλατύ χαμόγελο του Ξαδέλφου, του γεωπόνου.

Φυσικά, δέν σηκώθηκε. Τούσφιξε μονάχα το χέρι και τούδειξε την πολυθρόνα δεξιά του. 'Ο άλλος κάθησε με άνεσι.

—Πώς αυτό; πώς βρέθηκες στην 'Αθήνα; βιάστηκε να ρωτήσει ό κ. Διευθυντής.

—Περαστικός, για δυο μέρες ήρθα για ψώνια και κάτι δουλειές στο Ύπουργείο.

—Βρίσκεσαι πάντα στο... ερημητήριό σου. Έτσι δέν είναι; ρώτησε μ' άλαφριά ειρωνικό τόνο πάλι ό Τένης.

'Ο άλλος χαμογέλασε.

—Σέ βεβαιώ, Τένη, δέν θα τ' άλλαξα με παλάτι. Πρδ πάντων σε τούτη την περίπτωση. 'Αλλωστε, απ' τον καιρό που χτίστηκε ό συνοικισμός-στώχα γράφει νομίζω-κάθε άλλο παρά ερημητήριο μπορείς να το πής. Είμαστε κάπου χίλιες ψυχές.

—Σέ φαντάζομαι πατριάρχη, ειπε πάλι ό Τένης ειρωνικά.

Κι' ό Φώτης-παράξενο, λές και δέν τον άγγιζε καθόλου ή ειρωνία του-άρχισε να του έξηγη. Κι' όσο μιλούσε τόσο το φως

στά μάτια του μεγάλωνε και το χαμόγελο γινόταν πιο πλατύ.

—Πραγματικά Τένη, όλοι μαζί άποτελούμε μιιά πατριαρχική οικογένεια. Κι' αυτό είναι μεγάλη εύτυχία. Δόξα τω Θεώ... Χρειάστηκε φυσικά άγώνας, σκληρός άγώνας. Καταλαβαίνεις..., πάντα οι μικρογεωϊσμοί, τα συμφέροντα...

—Στάθηκες τυχερός που ή περιοχή σας δέν είναι στη φωτιά.

Διάκοψε σχεδόν ό Τένης, έλπίζοντας πως τούτη τη φορά τάχε πετύχει το «άσθενές σημείο» γιατί, μι την άλήθεια σαν να φουγκίζεται που ό Φώτης είναι σε τόσο καλή φόρμα ενώ αυτός είναι τόσο στις κακές του σήμερα.

—'Όχι, κάθε άλλο. Πολύ συχνά έρχεται και σε μās ή κοσμογαλασιά.

—'Ισως μονόπλευρα κι' έτσι τα βλέψατε.

—'Όχι, όχι.

—Μά τότε πώς; αδύνατον...

'Ο άλλος σοβαρεύτηκε. Το βλέμμα του πλανήθηκε άντικρυ, ψηλά. 'Απ' το φεγγίτη του παράθυρου πούβλεπε στην πλατεία ξεπρόβαλλε ένα κομμάτι γαλάζιο, ούρανοϋ, μισοσκεπασμένο απ' το σταυρό του τρούλου της εκκλησίας που ήταν χτισμένη εκεί.

—Τό πώς, δέν το ξεύρω ούτε γώ Τένη, ειπε σιγά.

—'Αδύνατον, δέν είναι δυνατόν-βιάστηκε να πη ό Τένης-άπο παντού άκούμε πώς...

—'Ισως, ίσως ή δλοκάθαρη, χωρίς προκατάληψη καρδιά κι' ή πίστι ή χριστιανική κάτι να ξέρονε γι' αυτό το μυστικό... ειπε ό Φώτης άργά στηρίζοντας τη ματιά του στον Τένη.

Κι' είχε τόση άλήθεια εκείνο το βλέμμα που ό Τένης χαμήλωσε το δικό του...

«Υστερα ξαναβρίσκοντας τον εϋθυμο τόνο του ό Φώτης πρόσθεσε.

—'Αλήθεια, Τένη, παρέλειψα και να σε συγχαρώ. 'Αρραβωνιάστηκες έμαθα, έ;

—Ναι.

—Σου εύχομαι κάθε εύτυχία. Είναι τόσο σπουδαίο πράγμα στη ζωή μας ό εύτυχησιμένος γάμος. Φαντάζομαι κάτι ταιριαχτό, έ;

—Ναι, ναι, ξανάτε άχρωμα με φωνή που

μόλις άκουόταν, ό Τένης και βάλθηκε να ταχτοποιή τό σωρό με τά «επρός ύπογραφήν». Τό έρωτηματικό πού τόν βασάνιζε άπ' τό πρωτό ξαναπρόβαλλε άπαιτητικό. Ξαφνικά μιá ιδέα πέρασε άπ' τό μυαλό του.

—Στ' άλήθεια, Φώτη, καθώς είσαι περαστικώς για τόσο λίγο, μπορώ να παραβώ τους τύπους και να τους είδοποιήσω μ' ένα τηλεφώνημα νάρθης και σού τό βράδυ πού μ' έχουν καλέσει να τή γνωρίσης. Ξέρεις... είναι πρώτης τάξεως σπίτι.

Φυσικά-φαντάστηκε-ό Φώτης θά δεχόταν μ' εύγνωμοσύνη αυτή τήν τόσο τιμητική πρόσκληση.

—Λυπάμαι πολύ, σέ βεβαιώ, Τένη-είτε εκείνος με τόν πιό ειλκρινή τόνο-άλλά...

—Πάντα άσηχτής και άποτραβηγμένος, τόν διέκοψε ό Τένης για να έμποδίση τόν έαυτό του να δυσαρεστηθί άπό τήν άρνηση.

—Νομίζω, ούτε τόνα ούτε τ' άλλο ειπε ό Φώτης απλά-άλλά ύποσχέθηκα στους φίλους μου-ξέρεις-να περάσω τό βράδυ...

—Άκόμα, άκόμα είσαι με κείνους; Χριστιανική ένωσι-κίνησι πώς τό λέξ; Ρώτησε ό Τένης προσλαβώντας ν' άδραχτή πάλι άπό τήν ειρωνεία.

Δέν ήταν εύκολο. Ό άλλος έπαιζε όλότελα μ' άνοιχτά χαρτιά· κι' ήτανε τόσο φωτεινό τό βλέμμα του σάν άπάντησε.

—Ρωτάς, άκόμα, Τένη; Τώρα πού είναι για μένα ή ώρα τής συγκομιδής; Τής πλούσιας συγκομιδής...

Κι' ή ματιά του πλανήθηκε πάλι μακριά.

Ό Τένης ένοιωσε δυσάρεστα. Τή συγκομιδή τήν έβλεπε στο είναι όλόκληρο του ξαδέλφου του. Στην ολοκάθαρη ματιά του, στ' άβίαστο γέλιο του, στόν τόνο τής φωνής του και πριν άπ' όλα στην ήρεμη γαλήνη πού σκόρπιζε γύρω του. Ναί τάβλεπε άλ' αυτά. Όσο για ξύπνιος ήταν δά οσο παίρνει.

Μά... τότε;

Κάτι σάν ζήλεια του δάγκωσε τήν καρδιά.

Σέ λίγο, ό Φώτης ειπε σέ παιγνιδιάρικο τόνο.

—Κι' εσύ, Άλωστε, Τένη, καθώς βλέπω, στάθηκες πιστός στο «προγράμμα σου», έτσι δέν είναι;

—Μά...

—Θυμάσαι στ' άλήθεια τό στοίχημά μας πάντα στα... «προγράμματα»; διέκοψε ό Φώτης και γέλασε με τό πλατύ του γέλιο πού ξεχύθηκε, γέμισε όλο τό γραφείο κι' άλάφρωσε θαρρείς τή βαρεία άτμόσφαιρα πού πλανιόταν εκεί πριν έρθη.

Ό Τένης... γέλασε κι' αυτός. Ήταν μεταδοτικό.

—Για θυμήσου! ειπε. Ή, παιδικασία καμώματα.

—Όχι και τόσο ειπε ό Φώτης. Άπόδειξη πώς και σού κι' εγώ, σταθήκαμε πιστοί σ' εκείνα τά παιδικασία μας προγραμμάτων.

—Μονάχα άκόμα πού δέν άναδείχτηκε ό νικητής πού θά κερδίση τό στοίχημα διέκοψε ό Τένης.

—Σ' αυτό, άλήθεια, πέσαμε λίγο έξω-ειπε ό Φώτης. Γιατί σύμφωνα με τό πνεύμα πού ειχε τό στοίχημα τόν νικητή θά τόν άναδείξη ή ίδια ή ζωή. Έτσι λοιπόν ή τελευταία λέξη, πρέπει να ειπωθή άφού πέση ή αύλαία...

—Θέλεις να πής πός πρέπει πρώτα να πεθάνουμε...

—Χι! κάτι τέτοιο.

—Σωστά, έτσι είναι.

—Γιατί τότε μονάχα θά μπορέση να βγή τελειοδικη άπόφρασι.

Γελίασε με τήν καρδιά τους κι' οι δύο. Ή ζήλεια δέν δάγκωνε πιά τήν καρδιά του Τένη.

Σέ λίγο ό Φώτης κύτταξε τό ρολόι του.

—Άργησα πολύ, ειπε. Κι' έχω ένα σωρό δουλειές... Ν' άρίσω κι' εμένα στη δουλειά σου.

—Α, μπά, ά, μπά, βιάστηκε να πη ό Τένης.

Πραγματικά λυπόταν πού θάφευγε ό Φώτης.

—Όποσδήποτε θά ξαναπεράσω σουχω φέρει και λίγες έληές διαλεγτές συμπλήρωσε ό Φώτης δίνοντας τό χέρι στόν Τένη. Εκείνος σηκώθηκε βγήκε άπ' τό γραφείο και τόν πήγε ως τήν πόρτα. Όστερα του-

οριξε τὸ χέρι μ' ὄση ἐγκαρδιότητα κι' ἐκείνος. Παρὰ λίγο θὰ τοῦλεγε κι' εὐχαριστῶ.

—Λυτῆμα πού δὲν θάρθης τὸ βράδυ, τοῦ εἶπε στὸ τέλος μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐλοκρίνεια τούτη τὴ φορά.

Σὰν ἔφυγε ὁ Φώτης, ὁ Τένης στρώθηκε στὴ δουλειά. Δὲν εἶναι πιά ἡ τυποποιημένη κίνησι πού φέρνει τῶνα πίσω ἀπ' τ' ἄλλο τὰ ἔγγραφα πρὸς ὑπογραφήν. Κάτι καινούργιο, ἀπιαστο, κι' ὁμοῦ πιδ ἀληθινὸ ἀπ' ὅλα τούτα τὰ χειροπιαστὰ πού τὸν τριγυροῦν ἔχει ἀφίσει τὸ πέρασμα τοῦ Φώτη.

Ὁ Τένης δουλεύει τώρα μ' ὄρεξι. Οἱ ρυτίδες ἔχουν φύγει ἀπ' τὸ μέτωπο· κι' ἐκείνο τὸ ἐρωτηματικὸ, τοῦ παίξει τὸ κρυφτούλι, μὰ δὲν τὸ φοβάται πιά...

*

—Κοντέψαμε νὰ σοῦ κρεμάσουμε τὸ κουτάλι, τοῦ εἶπε τὸ βράδυ ἡ Λόλη, ἡ ἀρραβωνιαστικιά του, ξεπροβάλλοντας ἀπ' τὴ συρτὴ πόρτα μόλις μπῆκε στὴν πολυκατοικία τοῦ πεθεροῦ του.

Τῆς πρόσφερε τὰ ἐκλεκτὰ ἄνθη πού εἶχε φέρε.

—Merci, τοῦπε, ἀδιάφορα μᾶλλον.

Μπῆκαν μαζί στὴν τραπεζαρία. Ἐκτὸς ἀπ' τὰ πεθερικά του ἦσαν καὶ δυὸ ξένοι τοῦ καλοῦ κόσμου φυσικά.

Δικηγόρος ὁ ἕνας, καθὼς σύστησε ὁ πεθερὸς του, λίγο περασμένος στὰ χρόνια, καὶ μηχανικός ὁ ἄλλος ὁ πιδ νέος. Κάθισαν γρήγορα στὸ τραπέζι. Ἀπ' τὰ κρυσταλίνα ποτήρια, ὡς τὰ φημισμένης μάρκας πιαιτικά, ὅλα πρὸδιναν πλοῦτο κι' ἀρχοντιά.

—Ἐ, μὰ δὲν ἦταν καὶ τυχαῖο σπιτικό. Ὁ πεθερὸς του ὁ Παρίνης εἶχε ρθῆ ξένος κείνα τὰ χρόνια μὲ παρὰ μετόλιχο-ἡ ἀλήθεια κανεῖς δὲν ξέρει ἀπὸ πού καὶ πῶς-καὶ ὁ γάμος του μὲ τὴν πεθερά του πού ἦταν ἀπὸ παλιὰ οἰκογένεια τῆς Ἀθήνας μ' ὄνομα καὶ γνωριμίες ἔδωσε στὰ πλούτη του τὸν ἀριστοκρατικὸ μανδύα πού τοὺς χροιάζονταν. Ἀπὸ τότε ὅπου καλὸ σὲ θέλω. Βέβαια, οἱ κακὲς γλώσσες βρῖσκανε πάντα κάτι νὰ ποῦν· πῶς καὶ στὴν κατοχὴ δηλα-

δή... μ' ἂν κάτοψε καὶ τὰ φιλοκοστανίσης ὅλα δὲν βρῖσκεις ἄκρη πουθενά.

Ὁ Τένης ἀσθανόταν ἀληθινὴ ἀπόλαυσι κάθε φορά πού τὸν καλοῦσαν στοῦ πεθεροῦ του γιὰ φαί. Γιατί σὲ κάτι τέτοιες περιστάσεις ἔπαιρνε τὴν πιδ χειροπιαστὴ ἀπόδειξι πῶς τὸ «πρόγραμμα» εἶχε ἀπόλυτα πετύχει.

Ἡ πεθερά του μὲ τὸ ἀριστοκρατικὸ της φέρομο, τὸ ὅλο σεοβίρισμα τοῦ φαγητοῦ, οἱ ὑπηρετές ἀμεμπτοὶ κι' αὐτοί, ὅλα τὸν ἔκαναν νὰ νομῆζε πῶς ὄνειρευέται. Στ' ἀλήθεια, ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ προβλέψη πῶς θ' ἀνέβαινε τόσο! Κάθε φορά καὶ καινούργιες γνωριμίες· ὅλες ἐκλεκτές. Τῆς προῶλες ὡς κι' ἕνας πρέσβυς ἦταν καλεσμένος τους. Κι' ἡ Λόλη εἶναι πάντα τόσο ἄμορφη!

—Ἐταί κι' ἀπόψε. Μονάχα ἐκείνο τὸ ἐρωτηματικὸ σοο περνάει ἡ ὥρα, τόσο πιδ ἐπιμόνα ξεπροβάλλει...

Σὲ λίγο, χωμένος στὴ βαθειά, στὴν *Anglais*-πολυθρόνα τοῦ σαλονιοῦ πού πέρασαν νὰ πάρουν τὸν καφέ, συζητοῦσε μὲ τὸν πεθερὸ του καὶ τοὺς δυὸ ξένους.

Στὸ σταχυοδοχεῖο πέντε-ἕξι ἀποτοίγια. Τὰ δυὸ, μυσά.

—Βρίσκω ἐντελῶς ἀστηρικτοὺς τοὺς ἐνδοιασμοὺς σας, λέει καὶ ξαναλέει ὁ πιδ ἡλειωμένος, ὁ δικηγόρος.

—Φυσικά, φυσικά, συμπληρώνει σὰν ἡχώ ὁ μηχανικός.

Κι' ὁ πεθερὸς του ἐπιστρατεύοντας ὅλη του τὴ στοργὴ ἐξηγεῖ.

—Τένη, παιδί μου, φαντάζεσαι πῶς θὰ σάφρινα νὰ ρισκάρης ἂν δὲν ἐπρόκειτο περὶ περιπτώσεως ἀπολύτως ἐξοφλισμένης;

—Μά, πατέρα...

—Δὲν ἔχεις δικηο παιδί μου. Φυσικά ἔχεις τὸ ἐλαφρυντικὸ ὅτι εἶσαι ἀκόμη πολὺ νέος καὶ δὲν ξέρεις καλά ἀπὸ ἐπιχειρήσεις. Ὅμως ἐδῶ εἶναι φῶς φανάρι.

—Ἄλλωστε-διέκοψε ὁ δικηγόρος-δὲν ζητοῦμε παρὰ νὰ παρακαμφθῆ ἀπλῶς, τὸ τυπικὸν μόνον μέρος τῆς ὑποθέσεως. Καὶ σεῖς ὡς διευθυντῆς ἔχετε ἀπόλυτα αὐτὴν τὴν δυνατότητα.

—Ἡ ὅλη ὑπόθεσις ὁμοῦ... ἔκανε νὰ πῆ ὁ Τένης.

—“Οχου! παιδί μου! πνίγεται, πνίγεται, τόν διέκοψε ο πεθερός του.

—Πραγματικά, επιτρέψτε μου-σημλήρωσε κι' ο μηχανικός-ό κ. Παρίνης έχει δικη, πνίγεται.

—Και τί; σέ ρηγά νερά, ελτε κι' ο δικηγόρος. Ο Τένης έσβυσε μισό πάλι το τσιγάρο του, κι' εξακολουθούσε να τὸ πιέζει στο σταχτοδοχείο σά να περιμενε από κει κάποια λύσι. Στ' αλήθεια, άρχισε να αισθάνεται ένα αισθημα πνιγμού. Κάτι τὸν πίεζε εκεί... στο λαιμό.

—Νά τὸ σκεφθῶ, ελτε σέ λίγο άχρωμα.

—Μά, παιδί μου, τὸ ζήτημα έπείγει. Έπείγει πολύ, ελτε ο πεθερός του, δίνοντας του με τὸ ύφος του να καταλάβη πῶς δὲ χωρούσε μήτε αναβολή μήτε άρνησι.

—Δηλαδή; ρώτησε ο Τένης και θέλησε ν' αντικριύση τὸ βλέμμα του πεθερού του.

Έκεινος όμως εξακολουθούσε να περιεργάζεται με μεγάλη προσοχή ένα από τὰ μιμιτελό που στόλιζαν τὸ πιάνο.

—Τί θέλετε να πητε; ξαναρώτησε πάλι σέ λίγο ο Τένης; τὸ σφίξιμο στο λαιμό πίεζε ὅλο και πιο έντονα.

Ο μηχανικός έσκυψε και κάτι ελτε χαμηλόφωνα στο δικηγόρο. Έκεινος κούνησε καταφατικά τὸ κεφάλι και ελτε στον Παρίνη μ' έντονο ύφος.

—Έξηγηστε του λοιπόν άγαπητέ μου, έξηγηστε του.

—Θέλω να πῶ-ελτε ἐπι τέλους σέ λίγο ο Παρίνης στον Τένη-πῶς ή υπόθεσι αυτή, ένδιαφέρει και μένα προσωπικά. “Ετσι... καταλαβαίνεις...

Και στήλωσε επίμονα τή ματιά του στον Τένη. Η λάμψη της θύμιζε τὸ νόμο τῆς ζούγκλας.

—Κατάλαβα, ελτε ο Τένης άργά.

Βέβαια, κατάλαβε και πολύ. Είχε κι' ο πεθερός τὸ «πρόγραμμα» του, κι' ή εξααιρετική του τύχη να τὸν διαλέξη για γαμπρό, δὲν σήμαινε τίποτ' άλλο παρά μονάχα πῶς τὸυ ήταν χρειάζομενος στο πρόγραμμα.

Και τὸ δικὸ του τὸ «πρόγραμμα» πούλεγε πῶς πάντα αυτός πρέπει νάναι ο κερδοσιμένος; Είναι φανερό πῶς τὴν έπαθε. Και τώρα;

“Αναψε μηχανικά ένα τσιγάρο. Ο δικη-

γός ελχε στήσει ψηλή κουβέντα με τὸν μηχανικό. Ο πεθερός του πηγαινοερχόταν με μεγάλα βήματα.

Κι' ή Δόλη, στο ξεστρωμένο και στολισμένο με τὰ σπάνια λουλούδια του, τραπέζι τῆς συνεχόμενης τραπεζαρίας, ξεφυλλίζει τὸ τελευταίο παρισινὸ φιγουρίνι.

Από καιρό σέ καιρό σηκώνει τὸ κεφάλι της και τὸυ χαμογελαί ένῶ-για πρώτη φορά σήμερα-μιά φευγαλέα άπορία γεννιέται στο μυαλό του Τένη: Αυτό τὸ πρόσωπο τὸ ὁμορφο-ῶ! ναί, τὸ πολὺ ὁμορφῶγει τάχα ποτέ δὴ μ' άλλη έκφρασι;

Καλοσιάχησε στη βαθειά πολυθρόνα. Οι ἄλλοι τὸν έβλεπαν να παρακολουθῆ άφηρημένα τὰ δαχτυλίδια του καπνῶ.

—“Ετσι, λοιπόν-σκέπτεται-πρέπει να τ' ὁμολογήσω στον έαυτό μου τούτη τή φορά τὸ «πρόγραμμα» απέτυχε.

Γιατί, για να υποχωρήσω στις άξιώσεις τους μήτε σκέψι μπορεί να γίνη. “Ασε στην μπάντα τὸ ήθικό μέρος. Μά ὅσο και λίγες να τίς υπολογίσης τίς πιθανότητες να βγοῦν ὅλα στη φάρα, πάντα δὲν μπορείς να ξέρης πῶς έρχονται τὰ πράγματα. Και τότε; πάνε χαμένα ὅλα· ή καριέρα του που με τόσο κόπο μπόρεσε να δημιουργήση, ὅλα...

Θά πῆς θάναι όμως ο γαμπρός του Παρίνη. Χμ! συζητήσιμο κι' αυτό. “Επειτα ἐδῶ που τὰ λέμε και πάνω στο ζήτημα τῆς προίκας τὰ πράγματα είναι άρκετά θολά. “Ενα σημαντικό ποσόν» ελχε πῆ ο πεθερός του σαν πρωτομίλησαν κι' από τότε τσιμουδιά. Λοιπόν;

Οι σκέψεις του διακόπηκαν από τὴν πεθερά του που ήρθε να προσφέρει έκλεκτές σοκολάτες.

—Merci, τῆς ελτε χωρίς να πάρη.

—Πῶς αυτό; ρώτησ' εκείνη, ήσουν πάντα ο καλύτερος πελάτης.

Ο πεθερός του εξακολουθούσε να πηγαινοερχεται· που και που πετούσε από καμμά κουβέντα στη συζήτησι του μηχανικού με τὸ δικηγόρο.

Οι ρυτίδες στο μέτωπο του Τένη έχουν βαθύνει ὅσο παίρνει.

—Ποιός να τῶλεγε πῶς τὰ πράγματα θά γύριζαν έτσι, σκέπτεται.

Σὲ λίγο ὅλα τὰ ὄνειρά του θὰ σωριάζονταν συντρίμμα. Ὅμως δὲν ἔμενε ἄλλη λύσις. Γιὰ κανένα λόγο δὲν θὰ δεχόταν νὰ γίνῃ ἀπὸ καταγκοζάκι στὰ χέρια τοῦ πεθεροῦ του. Θ' ἀντιμετώπιζε παλληκαρίσια τὴν κατάστασι.

Κύτταξε τὴ Λόλη. Ἐξακολουθοῦσε νὰ ξεφυλλίζῃ τὸ φυγουρίνι. Ἡ καρδιά του ἔκανε νὰ χτυπήσῃ. Τυχαῖα ἐκεῖνη σήκωσε τὸ κεφάλι της καὶ τοῦ χαμογέλασε...

Ἐκεῖνη ἡ φευγαλέα ἀπορία τοῦ Ξανᾶρθε στὸ νοῦ. Μήπως... Μὰ ναί! πῶς δὲν τῶχε προσέξει τόσον καιρὸ. Τούτῃ τῇ στιγμῇ ἡ Λόλη δὲν εἶναι πιά στὰ μάτια του ἡ μία ἢ ἀναντικατάστατη, ὅπως νόμιζε ὡς τὰ σήμερα. Ναί, εἶναι σίγουρος γι' αὐτὸ τώρα. Στὸ δρόμο συναντᾷ κάθε μέρα πολλές, πολλές. Δὲν εἶναι κι' αὐτὴ παρὰ μιὰ ἀπ' τὶς ἀψυχρὲς κοῦκλες ποῦχουν στὶς βιτρίνες τοὺς τὰ μεγάλα καταστήματα... Ἔτσι κι' ἐκείνες χαμογελοῦν, πάντα, μὲ τὸ ἴδιο ἀναλλοίωτο χαμόγελο...

—Λοιπὸν παιδί μου; ρώτησε ὁ πεθερὸς του σὲ μελιστάλαχο τόνο καὶ καλοσιάχητῃκε στὴν ἄλλη πολυθρόνα.

Ὁ Τένης σκεπτόταν:

—«Μοῦ μένει πάντα ἡ μεγάλη ἱκανοποίησι πῶς μαζί μὲ τὸ δικό μου θὰ βουλιάξῃ καὶ τὸ δικό του τὸ πρόγραμμα».

—Λοιπὸν; Ξαναρώτησε ὁ πεθερὸς του.

—Δυστυχῶς, λυποῦμαι πολὺ, ἀλλὰ δὲν θὰ μπορέσω νὰ σᾶς ἐξυπηρετήσω σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεσι.

Τὸ τοιγάρου πού κρατοῦσε ὁ δικηγόρος κι' ἦταν ἔτοιμος νὰ τ' ἀνάψῃ, ἔπεσε ἀπ' τὰ χέρια του ὁ μηχανικὸς σκύβοντας νὰ τὸ πάρῃ χτύπησε τὸ κούτελό του στὴν ἄκρη τῆς πολυθρόνας, κι' ὁ πεθερὸς του ξερόδηξε ἠχηρὰ δυὸ φορές.

Τοῦ Τένη τοῦρθαν γέλοια. Τὰ συγκράτησε μὲ κόπο· κι' ἀπὸ εὐκολοεξήγητο συνειρμὸ σ' αὐτὰ ξανατήχησε κάποιο πλατὺ γέλοιο ποῦχε ἀκούσει σήμερα τὸ πρωί, ἐνῶ στὰ μάτια του ξεπρόβαλλε ὀλοζώντανο τὸ φωτεινὸ πρόσωπο τοῦ ξαδέφρου του. Ἄ! πῶς τὸν ξεκούρασε αὐτό! Σὰν νὰ μὴν εἶναι πιά μόνος. Σὰν νὰ μεταδόθηκε καὶ σ' αὐτὸν κάτι ἀπ' τὴ γαλήνια δύναμι πού ἀνάδινε ὅλο τὸ εἶναι τοῦ Φώτη.

—Τὸ σκέφτηκες καλὰ παιδί μου, ρώτησε ὁ πεθερὸς του ἡ φωνὴ του ἔτρεμε ἀλαφρῶτα.

—Ναί, πολὺ καλὰ, εἶπε ὁ Τένης.

—Καί... τίς συνέπειες;

—Φυσικὰ κ. Παρίνη Ξανᾶπε ἦσθα ὁ Τένης κυττάζοντας κατάματα τὸν πεθερὸ του.

—Ἀκατανόητον σιγομουρμούρισε ἐκεῖνος καὶ στὸ πρόσωπό του ἀπλώθηκε μιὰ θανατερὴ ὠχρότητα.

—Ἀνοησία, ἀνοησία, καθαρὴ ἀνοησία, ἔλεγε καὶ Ξανάλεγε ὁ δικηγόρος πού εἶχε σηκωθῆ καὶ μὲ τὰ χέρια στὶς τσέπες πηγαινοερχόταν χτυπώντας τὰ τακούνια του. Ὁ μηχανικὸς ἐξαλονθοῦσε νὰ τριβῆ τὸ κούτελό του.

—Ἀηλαδῆ... θὰ βρεθῶ στὴ δυσάρεστη θέσι... εἶπε ὁ πεθερὸς του μὲ φωνὴ πού ἀγωνιζόταν νὰ τὴν κἀνῃ σταθερὴ.

—Ναί, τὸν διέκοψε ὁ Τένης. Ἐχω ὑπ' ὄψει μου ὅτι ἡ ἀρνησί μου θὰ σᾶς ἀναγκάσῃ νὰ διαλύσετε τὸν ἀρραβῶνα.

—Ὅσο γιὰ μένα, πρόσθεσε σὲ λίγο, δὲν θὰ εἶχα ἀντίρρηση ἂν καὶ ἡ Λόλη ἦταν τῆς ἴδιας γνώμης.

Ἐχε σίγουρη τὴν ἀπάντησι καὶ δὲν ἄντεξε στὸν πειρασμὸ νὰ μὴ διασκεδάσῃ καὶ λιγάκι. Γύρισε πρὸς τὸ μέρος της.

—Τί θᾶξες νὰ πῆς Λόλη, τῇ ρώτησε.

—Γιὰ ποῖο πράγμα; ρώτησε ἐκεῖνη χαμογελώντας πάντα χωρὶς νὰ μετακινήθῃ.

—Νομίζω, θὰ πρέπῃ νὰ σοῦ ἐξηγήσῃ ὁ μπαμπᾶς.

—Εἶναι τόσο εὐαίσθητη. Θᾶπρεπε νὰ τὴν κρατήσουμε μακριὰ, τραύλισε σχεδὸν ὁ Παρίνης.

—Κάλυτε θὰ τὸ μάθαινε ὀλοσδήποτε, εἶπε ὁ Τένης.

—Μὰ τί συμβαίνει μπαμπᾶ; ρώτησε ἡ Λόλη.

—Δυστυχῶς παιδί μου, δυστυχῶς, ὁ κ. Ἀποστολίδης ἀφίνει νὰ τοῦ διαφύγῃ μία πρώτης τάξεως εὐκαιρία κι' ἐπομένως... μὲ ἀναγκάζει νὰ σκεφθῶ ὅτι τὸ μέλλον σου μαζί του...

—Κι' ἐγώ, ἔχω τὴν ἀξίωσι ν' ἀξιώσω καὶ τὴν δική σου γνώμη-συμπλήρωσε ὁ Τένης.

—Ω! μά, τί είναι αυτά; τί είναι αυτά; είπε στριφογυρίζοντας στα δάχτυλά της το μεταξωτό μαντηλάκι της.

Στα μάτια της ήταν ό πανικός. Στα χείλη της όμως έμεινε πάντα το ίδιο χαμόγελο...

—Λοιπόν τή ρώτησε πάλι ό Τένης.

Εύτυχώς στην ώρα κατέφθασε ή κ. Παρίνη.

—Τί έχεις παιδί μου; ρώτησε σέ μελοδραματικό τόνο πλησιάζοντάς την.

—Ω μαμά-άπάντησ' εκείνη και κατώρθωσε επί τέλους νά κλάψη.

Ό κ. Παρίνης εξήγησε και ή πεθερά του όρθώνοντας τό άριστοκρατικό της άνάστημα-βοηθοῦσε πολύ και ή βραδινή του αλέττα πού φοροῦσε-τού είπε.

—Κύριε Άποστολίδη, ένας καθώς πρέπει κύριος ξέρει πάντα πώς μιá κόρη από οικογένεια δέν μπορεί ποτέ, νάχη διαφορετική γνώμη από τόν μπαμπά της.

—Αυτήν τήν διαβεβαίωσε ζητοῦσα άκριβῶς κυρία μου-είπε ό Τένης-. Δέν μένει παρά νά σᾶς ευχαριστήσω και νά σᾶς άφίσω. Σηκώθηκε. Αλοθανόταν τέτοιο κέφι!

Χαιρέτησε όλους με άφογη ευγένεια. Ευχαρίστησε τήν κ. Παρίνη για όλες της τίς περιποιήσεις· τής φίλησε τό χέρι φυσικά. Ευχήθηκε στη Λόλη κάθε εύτυχία πού τής ταίριαζε και διαβεβαίωσε τόν κ. Παρίνη πώς θα διατηροῦσε τίς καλύτερες άναμνήσεις από τήν γνωριμία τους. "Όσο

για τό δικηγόρο και τό μηχανικό, είχε χαρή έξαιρετικά πού είχε τήν τιμή νά τούς γνωρίσει.

Κι' εκείνοι... "Ε, μά θέλει και ρώτημα; Πάντα προέχουν οι καλοί τρόποι. "Όμως και πώς άλλοιώς, θα μπορούσαν νά φερθούν στον νικητή; Γιατ' ήταν ολοφάνερο πώς ό Τένης έφρευγε σαν νικητής.

Τόβλεπες στα μάτια τους· στον τρόπο πού τόν χαιρέτισαν. Ό μηχανικός τοῦκανε και μιá βαθειά υπόκλιση. Τοῦ Παρίνη πάλι έτρεψε τό χέρι του καθώς τοῦσφιξε τό δικό του· ή Λόλη είχε ξαναρχίσει τά κλάμματα. Κι' όσο για τήν κ. Παρίνη δέν παρώλεψε νά τόν συνοδέιη ως τό χάλ. "Ακόμα κι' ή ύπρέτρια άνοίγοντάς του τήν έξώπορτα τοῦπε.

—Καλὲ νά μιá ματιάσω κ. Τένη, άπόψε μου φαίνεσθε διόλετα άλλουότικος.

Βγήκε έξω κι' άνάσανε βαθειά τόν παγωμένο άέρα. Ναι για όλους αυτούς ήταν ό νικητής. "Όμως ό ίδιος τό ξέρει καλά πώς νικητής πραγματικά είναι κάποιος άλλος.

"Αρχισε νά περπατάη γρήγορα· έτρεχε σχεδόν. Βιάζεται νά δη τόν Φώτη-τί καλά πού ξέρει πού θα τόν ευρη-νά τοῦ πῆ πώς δέν χρειάζόταν νά πέση πρώτα ή αυλαία...

Τό στοίχημα τόχε κερδίσει. "Η ζωή τ' άπόδειξε ολοφάνερα. Μονάχα τό δικό του τό «πρόγραμμα» είχε πετύχει.

Ο Κόσμος τών Γραμμάτων

Ο ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ
ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ LE COMTE DU NOÛY

«Βιβλίον τόσον θεμελιώδους κατανόησης και διατιθέσεως δεν εϊμπορεί να περιμένη κανείς να εμφανισθῆ περισσότερο από μίαν ἢ δύο φορές μέσα εἰς ἕναν αἰῶνα». Ἀτά γράφει ὁ βραβευθεὶς μετὰ τῶν βραβείων Νobel καθηγητῆς Robert A. Millikan διὰ τὸ τελευταῖον βιβλίον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τοῦ περασμένου ἔτους ὁ βιοφυσικός Le Comte du Noüy, μετὰ τὸν τίτλον ὁ «Ἀνθρώπινος προορισμός».¹

Ὁ συγγραφεὺς του, ἀποθανὼν μόλις πρὸ ὀλίγων μηνῶν, ἔγραψεν, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀποσταλείσης εἰς αὐτὸν «Δηλώσεως» τῶν Ἑλλήνων Ἐπιστημόνων:

«Μοῦ προξενεῖ ἐντύπωσιν ὡς ἔγραψον βασικῆς ἀπουδαιότητος». Καὶ προσέθετε: «Εἶναι χαρακτηριστικὸν γεγονός, ὅτι τοιαύτης σημασίας ἔγγραφον ἐπρόκειτο νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα... ἢ ὅποια καὶ τώρα πάλιν ἐμφανίζεται καθοδηγούσα τὸν κόσμον εἰς τὰ πνευματικὰ ζητήματα».²

Ὁ Dr Du Noüy ἐπορεύσασα μαζί μετὰ ἄλλας προσωπικότητας ἐπιστημονικῆς, ὅπως τοῦ Sir William Ramsay, Pierre καὶ Mme Curie κ. ἄ. Ἐθμοσέως διακονίας περίπου μονογραφίας ἐπὶ διαφόρων ἐπιστημονικῶν θεμάτων καὶ ἐπὶ βιβλία ἐπὶ τῶν ἔρευνῶν του καὶ ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐπιστήμης. Χάρης εἰς τὴν βαθεῖαν μόρφωσιν του καὶ τὴν ἐμπειριατικὴν γνῶσιν τῆς Φυσικῆς καὶ τῶν Μαθηματικῶν, πού ἦτο τὸ ἰδιόζων χαρακτηριστικόν του γνῶρισμα, ἀνεβίβη εἰς τὴν διαύθυνσιν τοῦ Βιοφυσικοῦ τμήματος τοῦ Ἰνστιτούτου Pasteur. Ἡ ὁπὸ τοῦ Du Noüy μαθηματικὴ ἔκφρασις τῆς πορείας τῆς ἐπουλώσεως τῶν πληγῶν ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τοῦ Ἰνστιτούτου Rockefeller, εἰς τὸ ὅποιον καὶ προσελήθη, ἐργασθεὶς εἰς αὐτὸ ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη διὰ πρώτην φοράν τότε (1917), τὰ Μαθηματικὰ ἐφημερίζοντο ἐπιτυχῶς εἰς ἕν βιολογικὸν πρόβλημα διὰ τῆς ἐφαρμογῆς δὲ ταύτης, καθίστατο δυνατὸς ὁ προσδιορισμὸς τῆς πραγματικῆς «φυσιολογικῆς ἡλικίας» καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς ἑνώσεως τοῦ «βιολογικοῦ χρόνου». Εἰς τὸ Ἰνστιτούτον Rockefeller ἐργάσθη, κυρίως, ἐπὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ αἵματος καὶ, ἐν συνεχείᾳ ἐπὶ τῆς ἄνοσις. Πολλὰ ἐκ τῶν ὅπ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθέντων φαινομένων εἵρισκον σήμερον ὄχι μόνον κλινικῶς, ἀλλὰ καὶ βιομηχανικῶς ἐφαρμογὰς. Ἐπενόηος, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ὀργάνων, καὶ τὸν ζυγὸν ἐπιφανειακῆς τάσεως, ὄργανον διὰ τοῦ ὁποίου ἐμετρήθησαν, διὰ πρώτην φοράν, αἱ

τρεις διαστάσεις μερικῶν μορίων καὶ προσδιορίσθη ἡ σταθερὰ τοῦ Avogadro.

Ἐνομήθη διευθυντῆς τῆς «Ecole des Hautes Etudes» εἰς τὴν Σορβόννην καὶ, χάρις εἰς τὰ θαυμάσια φυσικοφιλοσοφικά του ἔργα, ἔτυχε πλείστον ὄσον διακρίσεων. Ἐνα ἐξ αὐτῶν τῶν L'Avenir de l'Esprit ἐκυκλοφόρησεν εἰς ἄλλὰ ἔκδοσεις καὶ ἐβραβεύθη ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν Ἀκαδημίαν.

Τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λιζάνης, εἰς τὴν Ἑλβετίαν, ἀνεγνώρισεν τὴν ἐξαιρετικὴν σημασίαν πολλῶν ἐκ τῶν ἔργων του μετὰ τίτλους ὡς: Le Temps et la Vie, L'homme devant la science καὶ L'Avenir de l'Esprit καὶ εἰς ἑνδεκὴν τῆς ἐκτιμήσεώς του ἀπένευμεν εἰς αὐτὸν τὸ βραβεῖον Arnold Reymond.

Ὁ σεβασμῶς, μετὰ τὸν ὅποτον οἱ ἐπιστημόνες ὄλον τῶν χωρῶν ἀναφέρονται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Le Comte du Noüy, εἶναι ἀπόρροια τῆς γενομένης ὅπ' αὐτοῦ ἀκριβοῦς καὶ διονυχιστικῆς ἐρετίσεως ὄλων τῶν βασικῶν προβλημάτων, τὰ ὅποια ἀπασχολοῦν κάθε σκεπτόμενον ἄνθρωπον. Ἡ δὲ στροφή τοῦ ἀνδιαφερότός του πρὸς τὴν ἔρευναν τῶν βασικῶν αὐτῶν προβλημάτων ἔχει τὴν πρώτην τῆς ἀρχὴν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φίλου του Alexis Carrel, τὸν ὅποτον ἐγνώρισεν εἰς τὸν στρατὸν, κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον (1915).

Τὸ τελευταῖον του βιβλίον Human Destiny, ἀνεφάρτιτος τῶν ἐπιφυλάξεων πού θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξουν εἰς μερικὰ σημεῖα, εἶναι μία πολὺ σημαντικὴ συμβολὴ πρὸς συμφιλίωσιν τῶν παρουσιαζομένων, συνήθως, ὡς ἀντιτιθεμένων ἀπόψεων ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου: τὴν τῆς δημιουργίας ἀφ' ἑνός καὶ τῆς ἐξελίξεως ἀφ' ἑτέρου. Ἡ ἀνάγνωσις του θὰ διευκόλυνε πολὺ εἰς τὴν ἄρσιν πολλῶν παρανοήσεων, πού εἶναι συνδεδεμένοι μετὰ τὸ ἀνδιαφέρον τοῦτο ζήτημα.

Ἡ δὴν προσπάθεια τοῦ Le Comte du Noüy εἰς τὸ «Human Destiny» συγκεντρώνεται πρὸς μίαν ὀριζομένην κατεύθυνσιν: νὰ διαρρηθεῖσιν τὸν ἄνωτερον προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, μετὰ ὅσον ὄχι τὴν ἀπρηρημένην σκέψιν, ἀλλὰ τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης. Ἰδιαιτέρως δὲ τὰ στοιχεῖα πού παρέχει ἡ θεωρία ἐκείνη, ἢ ὅποια τόσον ἐπροπαγανδίσθη ὡς ἀντιτιθεμένη εἰς τὴν πίστιν καὶ ὡς προσβάλλουσα τάχα, κάθε ἔκδοχὴν περὶ ἑνός προορισμοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἄνωτερου ἐκείνου τῶν ζῶων, δηλαδὴ τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως. Ἀνάγλυφον εἰκόνα τῆς νοσηρίας τοῦ du Noüy παρέχουν τὰ παρατιθέμενα ἐν συνεχείᾳ ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ τελευταίου του βιβλίου.

1. Le Comte du Noüy, Human Destiny, Longmans Green, New-York, London, Toronto, 1947.

2. «Ἀκτίνας», 1948, σ. 13 καὶ 108.

«Τὰ προβλήματα τῆς σήμερον, γράφει εἰς τὸν πρόλογον, ἔγιναν τόσον πολυπλοκά, ὥστε ἡ ἐπιφανειακὴ ἐκμάθησις τῆς ἐπιστήμης νὰ εἶναι ἀνεπαρκὴς διὰ τὰ καταστάθη ἱκανὸν τὸν συνήθους μορφώσεως ἄνθρωπον νὰ τὰ ἀντιληφθῆ ὅλα καὶ πολὺ ὀλιγώτερον νὰ τὰ ἀφομόσῃ. Τὸ γεγονός αὐτὸ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ διαστραφῆ ἡ ἀλήθεια καὶ νὰ παραπλανηθῆ τὸ κοινόν. Ἐφθάσεν ὁ καιρὸς δι' ἄλλους τοὺς καλῆς θελήσεως καὶ καλῆς πίστεως ἀνθρώπους νὰ συνειδητοποιήσουσι τὸ τί ρόλον εἰμποροῦν καὶ οἰεῖσιν νὰ παίξουν εἰς τὴν ζωὴν, ἂν ὁ παρὼν Χριστιανικὸς Πολιτισμὸς πρέπει νὰ διατηρηθῆ».

«Ὁ καθένας ἔχει μερίδιον εὐθύνης διὰ τὸ μέλλον. Ἄλλ' ἢ εὐθύνη αὐτῆ ἡμπορεῖ νὰ ἐνεαρκωθῆ μέσα εἰς μίαν δημιουργικὴν προσπάθειαν μόνον ἂν ὁ κόσμος κατανοήσῃ τὸ πλήρες νόημα τῆς ὑπάρξεώς του, τὴν σημασίαν τῶν προσπαθειῶν του καὶ τῶν ἀγώνων του, καὶ ἂν κρατήσῃ τὴν πίστιν του εἰς τὸν ὑψηλὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου» (σ. VII—VIII).

«Οἱ ἄνθρωποι ὑπνωτίσθησαν ἀπὸ τὴν ἀπιστίαν λαμπρὰν καὶ ἐπιδεικτικὴν παραταξίν τῶν νέων ἀφευρέσεων, ποὺ ἠκολούθουν ἢ μίαν τὴν ἄλλην, σχεδὸν χωρὶς διακοπήν, ἀπὸ τοῦ 1880 καὶ ἐντεύθεν, καὶ ἠμοίωσαν μὲ τὰ παιδιά ποὺ γοητεύονται τόσον πολὺ κατὰ τὴν πρώτην ἐπισκαφὴν τῶν εἰς τὸ ἱπποδρόμιον, ὥστε ξεχνοῦν ἀκόμη καὶ νὰ φᾶν ἢ νὰ πιθῶν».

«Ὅσον πως ὁ ὀλισμὸς διεδόθη οὐ μόνον μεταξὺ τῶν τεχνικῶν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς μάζας, δυστυχῶς! Λογικὴ σκέψις θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθῆ διὰ τὰ καταπολεμηθῆ ἢ ἀσθένεια αὐτῆ τοῦ λογικοῦ. Ἐνα ἐπιχειρήματα μαθηματικῶν δύνανται νὰ καταπολεμηθῆ μόνον μὲ ἄλλα μαθηματικὰ ἐπιχειρήματα, μία αἰτιολογία ἐπιστημονικῆ δύνανται νὰ ἐξουδετερωθῆ μὲ μίαν αἰτιολογίαν τοῦ αὐτοῦ εἴδους. Ἄν ἕνας δικηγόρος προσπαθῆ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι εὐρίσκειται ἐν ἀδίκῃ, δὲν θὰ χρησιμοποίησται κατὰ τὴν ἐπαγγελμασίαν τῆς θέσεώς οὐκ εἰς τὴν αἰσθηματικὴν ἢ τὴν λογικὴν. θὰ πειθῆ, ἂν τὸν ἀντιρροῦσται μὲ ἄλλους νόμους ποὺ ἀναίρουσιν ἐκείνους ποὺ ἐπικαλέσθη οὗτος. Δὲν ἔχει διαφορὰν ὅταν εὐρίσκειται ἐν δίκαιῃ καὶ ὅταν, κατὰ λόγον δικαιοσύνης, πρέπει νὰ κερδίσται. Εἶναι τόσον ἀδύνατον νὰ ὑπερικήσται τὰς ἀντιρρήσεις του μὲ ὑποκειμενικὰ καὶ ψυχολογικὰ ἐπιχειρήματα, ἀκριβῶς ὅσον τὸ νὰ ἀνοίξται μιά πόρτα μὲ ψυτικὸν κλειδί».

«Πρέπει νὰ χρησιμοποιήσῃμεν τὸ πραγματικὸν κλειδί, ἂν ἐπιθυμοῦμεν νὰ καταπολεμήσῃμεν παραλλόντες τὸν σκεπτικισμὸν καὶ τὸν καταστρεπτικὸν ὀλισμὸν, οἱ ὅποιοι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἶναι ἢ ἀναπόφευκτος συνέπεια τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρμηνείας τῆς φύσεως, ὅπως μὲς ἕκαμαν νὰ πιστεύομεν. Ἐπομένως πρέπει νὰ προσέλωμεν τὸν ἄχρὸν μὲ τὰ ἰδικά του ὅπλα καὶ εἰς τὴν βίαν του. Ἄν δὲν εἰμεθα εἰς θέσιν νὰ πείσομεν τὸν σκεπτικιστὴν, λόγῳ τῆς κακῆς πίστεώς του ἢ καλλύτερα λόγῳ τῆς ἀρνητικῆς πίστεως, ὑπάρχει ἐλπίς ὅτι ὁ τίμιος καὶ ἀμερόληπος θεατὴρ, ὁ ὅποιος παρηκολούθησται τὰς φά-

σεις τοῦ ἀγῶνος, θὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν νίκην».

«Μὲ ἄλλα λόγια, σήμερον, δύσκολα ἡμποροῦμεν νὰ ἀναμείνωμεν τὴν ἐξουδετέρωσιν τοῦ ἀθεϊσμοῦ μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν αἰσθηματικῶν ἢ παλαιῶν, ἐκ παραδόσεως, ἐπιχειρημάτων, τὰ ὅποια ἠδύνατο νὰ συγκινήσουσι τὰς ἐν ἀγνοίᾳ εὐρίσκομενάς μάζας τοῦ παραλθόντος. Δὲν ἡμποροῦμεν νὰ κατανικήσωμεν τὰ τάνκς μὲ ἱππικόν, οὕτως τὰ ἀεροπλάνα μὲ τόξα καὶ μὲ βέλη. Ἡ ἐπιστήμη ἐχρησιμοποιήθη διὰ νὰ ὑποσκαφῇ τὰ θεμέλια τῆς θεοκειρίας. Ἡ ἐπιστήμη πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῆ διὰ νὰ τὴν στερεοποιήσῃ. Ὁ κόσμος ἐξελίχθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸν χρόνια. Οὐδαίθεος εἶναι νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν καὶ νὰ προαρμωσθῶμεν εἰς τὰς νέας συνθήκας» (σ. XV).

«Ὁ σκοπὸς τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι νὰ ἐξετάσῃ κριτικῶς τὸ ἐπιστημονικὸν ὄλικόν, τὸ συσσωρευθὲν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ ἐξαγάγῃ ἐξ αὐτοῦ λογικὰ καὶ εὐσταθῆ πορίσματα. θὰ ἴδωμεν ὅτι τὰ πορίσματα αὐτὰ ὄδηγοῦν ἀναποφεύκτως εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ» (σ. XVI).

«Πράγματι οἱ φιλόσοφοι τῆς ἐπιστήμης περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὰς τοῦ ἐργαστηρίου εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ πρέπει νὰ ἐξάρουν τὰς δυσκολίας τῆς ἐρμηνείας, τὰ κενὰ καὶ τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν θεωριῶν. Τέτοιοι ἄνθρωποι εἶναι ὀλίγοι ἀτυχῶς, καὶ δὲν καταλαβαίνουν συχνὰ τὴν γλῶσσαν τῶν, ἀκόμη καὶ οἱ μορφωμένοι ἄνθρωποι».

«Κατὰ τὴν γνώμημν μας, εἶναι ἐπιτακτικὸν διὰ τὸν συνήθη ἄνθρωπον νὰ γνωρίζῃ κάτι ἀπὸ τὴν σύγχρονον ἐπιστημονικὴν καὶ φιλοσοφικὴν σκέψιν καὶ νὰ μάθῃ πῶς νὰ τὴν χρησιμοποίησῃ διὰ ν' ἀποφύγῃ νὰ παραπλανᾶται καὶ νὰ ἐπηρσάξεται ἀπὸ τὴν λογικὴν τῶν ὀλισμῶν ἐπιστημῶν οἱ ὅποιοι, καὶ ὅταν ἀκόμη εἶναι καλῆς πίστεως, δὲν εἶναι πάντοτε ἀπληλαγμένοι λάθους» (σ. XVII).

«Ὅταν οἱ φυσικοὶ κἀμουν μετρήσεις, μὲ σκοπὸν νὰ ἐπαληθεύσουσι μίαν ὑπόθεσιν, ὅταν οἱ ἀστρονόμοι προσδιορίζουν τὴν θέσιν ἐνὸς ἀστερος, γνωρίζουν ἀκριβῶς τὸν βαθμὸν ἀκρίβειας τῶν ὀργάνων τῶν καὶ τὸ μέσον λάθος ποὺ ὑπάρχει εἰς τὰς παρατηρήσεις τῶν. Λομβάνουν τοῦτο ὑπ' ὄψιν εἰς τὸν ὑπολογισμὸν, καὶ ὁ ὑπολογισμὸς τῶν λαθῶν ἀποτελεῖ ἕνα ἐνδιαφέρον κεφάλαιον εἰς ὅλας τὰς ἐπιστήμας. Τὸ πρόβλημά μας εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Τὸ ὄργανον ποὺ χρησιμοποιοῦμεν εἶναι ὁ ἐγκέφαλος. Εἶναι ἐπομένως ἀναγκαῖον νὰ γνωρίζωμεν τὸ ὅριον τῆς ἱκανότητος τοῦ ὀργάνου, προτοῦ ἐπιχειρήσωμεν νὰ λύσωμεν τὸ πρόβλημα. θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ ἔρευνα αὐτῆ θὰ ἀποκαλύψῃ σοβαρὰς ἀδυναμίας εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ μαθηματικὴν αἰτιολογίαν τῶν ὀλισμῶν. Αἱ ἀδυναμίας αὗται εἶναι τόσον σοβαραὶ, ὥστε, ὑπὸ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῶν γνώσεών μας, ἀφαιροῦν ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν καθὲς ἀξίαν ἐπιστημονικὴν.

θὰ ἐξετάσωμεν ἀκολουθῶς τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ Σόμπαν καὶ τοῦτο θὰ μάς ὀδηγήσῃ εἰς μίαν προεκτικὴν ἐξέτασιν τῆς ἐξελίξεως. Τοῦτο θὰ μάς ὀδηγήσῃ ἐν συνεχείᾳ νὰ ἐρμηνεύσωμεν μίαν ὑπόθεσιν, ἢ ἐποία,

ἐνοσημάτων τὴν ἀνθρωπίνην ἐξελίξιν εἰς τὴν ἐξελίξιν γενικῶς, καὶ νὰ ἀναπτύξωμεν τὰς λογικὰς αὐτῆς συνεπείας.

Ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέως εἶναι εἰδικῶς ἀνθρώπινος. Εἶναι πεπεισμένος δ' οὖν, ὅτι ἡ σύγχρονος ἀνηουχία πρόερχεται, κυρίως, ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ διάνοια ἀφῆρεσε ἀπὸ τὸν ἀνθρώπου κάθε αἰτιολογίαν ὑπάρξεως, διὰ τῆς ἐξουδετερώσεως, ἐν ὀνόματι μιᾶς ἐπιστήμης εἰς τὰ σπάργανα ἀκόμη εὐρισκομένης, τῶν διδασκαλιῶν ἐκείνων, αἱ ὅποιαι, μέχρι σήμερον, εἶδαν κάποιο νῆμα εἰς τὴν ἀτομικὴν ζωὴν, μίαν λογικὴν αἰτιολογίαν διὰ τὴν πρακτικὴν, ἕνα ὑπερβατικὸν σκοπὸν πρὸς ἐπίτευξιν, διὰ τῆς ἐξουδετερώσεως δηλ. τῶν θρησκειαῶν.

Ἡ ἀρνήσις τῆς ἐλευθέρως θεληώσεως, ἡ ἀρνήσις τῆς ἠθικῆς εὐθύνης ἢ θεωρήσις τοῦ αὐτοῦ ἀπλῶς ὡς μιᾶς φυσικοχημικῆς μονάδος ὡς μέρους τῆς ζωῆς ὅλης, δυσκόλως διακρινόμενον τῶν ἄλλων ζωῶν, ἐπέφερον ἀνιποφικτικῶς περιπυρὸν τὸν θάνατον τοῦ ἠθικοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἔλθειψιν κάθε πνευματικότητος, κάθε ἐλπίδος, τὸ τραγικὸν καὶ ἀποθιρρυντικὸν αἰσθημα τῆς τελείας ἀχρηστίας; (σ. XVII - XVIII).

«Μία ἀπ' εὐθείας καὶ ἐπιφανειακῆ ἐξέτασις τῶν πραγμάτων δὲν ἔμπορεῖ, ἐπομένως, πάντοτε νὰ μᾶς καταστήσῃ ἱκανοῦς νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ πραγματικώτερος συμφωνεῖ μὲ τὰς ἐκ τῶν αἰσθησῶν ἐντυπώσεις. Ἡ λογικὴ καὶ τὸ πείραμα πρέπει νὰ παρέμβῃ διὰ νὰ διορθώσουν τὴν ἁμαρτίαν πρώτων ἐντύπων τῶν αἰσθησῶν καὶ νὰ κατασκευάσουν ἐντὸς τοῦ ἐγκεφάλου μας μίαν εἰκόνα, ἡ ὅποια νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς δ.τι ὀνομάζωμεν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἀντικειμενικὸν κόσμον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὑποκειμενὴν ἰδέαν, ἡ ὅποια εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν πληροφοριῶν πρὸ ἔθωμον αὐτῶν αἰσθησῶν. διὰ τοῦτο ἐγράψαμεν προηγουμένως, ὅτι ἡ ἰδικὴ μᾶς εἰκόνη τοῦ κόσμου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τοῦ συστήματος τῶν αἰσθησῶν μας καὶ τοῦ ἐγκεφάλου μας. Ἐν συντομίᾳ ἡ εἰκόνη αὐτῆ εἶναι σχετικὴ καὶ ὄχι ἀπόλυτος. Πρέπει νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός τοῦτο, ὅταν ἐπιχειρῶμεν νὰ περιγράψωμεν τὸ ἐξωτερικὸν Σύμπαν» (σ. 5).

Ὁ προσεκτικὸς ἐπιστήμων φαίνεται εἰς κάθε του λέξιν. Καὶ ὁ Du Noüy εἶναι εἰς ὅλα προσεκτικὸς. Δὲν κωχουσιολογεῖ ποτέ, οὐτε καὶ κομπωρρημονεῖ, ἀλλὰ μὲ δέος ἀντικρῶζει τὰς εὐθύναις του ὡς πρωτοπόρου καὶ μύστου τῆς ἐπιστήμης πρώτων καὶ ὡς καθ' ἑαυτὸν τῶν πλανημένων ὑπὸ τοῦ ὄλισμῳ μαζῶν εἰπετα. Οἰονόηποτε ἀπόκτημα ἐπιστημονικῶν δυνάμεων ἐνθουσιάζει μὲ τὴν ψευδαίσθησιν τῆς ἀνάδου εἰς ὑπερανθρωπίνους βαθμίδας, δὲν τὸν παραπλανᾷ μέχρι τῆς θεσπολήσεως ἀκόμη τοῦ ἀνθρωπίνου λογικῶς. Μὲ συναίσθησιν τῶν εὐθύνων του, ἀντιμετωπίζει τὴν λύσιν κάθε ζωτικῶν διὰ τὸν ἀνθρώπον προβλήματος, ἐντάσσων τὰ ἐπὶ μέρους δεδομένα τῆς ἐπιστήμης εἰς ἕνα ὄργανικὸν σύνολον κοσμοθεωρίας καὶ βιοθεωρίας, ἀπὸ τὸ ὅποιον λείπουν τελείως αἱ ἀκροαταίαι καὶ οἱ δογματικοί. οἱ ὅποιοι ἀναποφασίχτως συνοδεύουν κάθε

ὄλιστικὸν κοσμοθεωριακὸν καὶ βιοθεωριακὸν κατασκευάσμα.

Μὲ ἕνα τοιοῦτον ὀδηγόν, ὅπως ὁ Du Noüy, ἔμπορεῖ κανεὶς νὰ προχωρήσῃ μὲ ἀρκετὴν ἀσφάλειαν τὸ στενὸν καὶ ὀσοκοινὸν μονοπάτι τῆς ἀπροκαταλήπτου ἐπιστημονικῆς σκέψεως, νὰ ἀποφύγῃ τὰ ἐπικίνδυνα σμειὰ τοῦ μονοπατιοῦ, εἰς τὰ ὅποια δὲν ἀποκλείεται, μὲ ἕνα μόνον ἀπρόσκετον βῆμα, νὰ ἐβρεθῇ εἰς τὸ κενὸν καὶ νὰ ἐπαληθεύσῃ τοὺς νόμους τῆς πτώσεως μέσα εἰς τὰς ἀποκρήμονες παρυφᾶς μιᾶς ἐκ τῶν χαραδρῶν τοῦ ὄλισμῳ, νὰ προσγγίσῃ δὲ τέλος μὲ σχετικὴν ἀνεσιν εἰς ὀψηλὴν καὶ γοητευτικὴν κορυφὴν τῆς καθαρᾶς ἀληθείας. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἔρων τοῦ Du Noüy ἔχει νὰ προσφέρῃ πολλὰ ὄχι μόνον εἰς τὸν κατέχοντα τὴν συνήθη ἐγκύκλιον μόρφωσιν ἀνθρώπον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν εἰδικὸν ἀκόμη μαθηματικὸν, φυσικὸν ἢ χημικὸν ἐπιστήμονα.

I. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΝΗ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Τὸ νέον βιβλίον τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Κορινθίας κ. Μιχαήλ, Ἐρησκεία καὶ Διανόησις, το ὅποιον ἐξεδόθη εἰς τὴν σειρὰν τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἔρχεται νὰ συνεχίσῃ πολυτιμον ἐργασίαν τοῦ Σεβ. συγγραφέως ἐπὶ τοῦ μεγάλου τούτου θέματος. Ὁ Σεβ. μὲ τὴν πλουσίαν μόρφωσιν του, ἀνταλήφθη ὅτι ἐν ἐκ τῶν κυρωτέρων κωλυμάτων, τὰ ὅποια ἠμπόδιζον τοὺς κατέχοντας ἀνωτέρων μόρφωσιν ἦτο ἡ παπλανημένη ἰδέα, ὅτι ὄθεν ἡ ἐπιστήμη, καὶ γενικώτερον ἡ μόρφωσις, ἀποκλείουν ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον τὴν πίστιν Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀντικρούσεως τῆς ἰδέας αὐτῆς ὀδήγησε τὸν σ. εἰς τὸ νὰ ἐκθέσῃ τὰς ἀπόψεις του εἰς τὰς συντόμους μὲν, ἀλλὰ τόσοσν περιεκτικὰς ἐργασίας του. Αἱ «Ἀκτινες» καὶ γενικώτερον ἡ Χριστιανικὴ Ἐνεσις Ἐπιστημῶν, αἱ ὅποιαί τόσοσν ἀγωνίζονται, ἐπὶ μίαν δεκαετίαν τώρα, διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ τὸ μυαλὸ τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου ἀπὸ τὰς πεπλανημένας αὐτὰς ἀντιλήψεις, εἶναι προφανὲς μὲ πόσην χαρὰν ὑποδέχονται τοιαῦτα βιβλία. Τώρα, βεβαίως, ἡ πλάνη αὐτῆ δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἀνήκει, κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰς τὸ παρελθόν. Καὶ ὅπως γρημαίνωαι ὁ σ. (σελ. 45) «δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμων σοβαρὸς, σεβόμενος τὴν θέσιν του καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν του ἱκανότητα, ποῦ θὰ ἐδμηόρρηαι θόρυβον» «περὶ τοῦ ἀσυμβιβάστου ὄθεν Ἐρησκείας καὶ Ἐπιστήμης».

Ὁ μακρὸς κατάλογος τῶν παγκοσμίου φήμης ἐπιστημῶν, οἱ ὅποιοι εἶναι συγχρόνως καὶ πιστοὶ Χριστιανοί, ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα ἐπιχειρήματα τοῦ ἔργου (σελ. 48-58). Πράγματι «ἀν τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἀσυμβίβαστα μὲ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, πῶς ὀπήρξαν καὶ ὑπάρχουν κολοσσοὶ πραγματικοὶ τῆς ἐπιστήμης, οἱ ὅποιοι μὲ ὀλην τὴν ψυχὴν τους ἐπίστευσαν καὶ πιστέυσουν εἰς τὸν Ἰησοῦν

Χριστόν καὶ τὴν χριστιανικὴν ἠθροκρασίαν:» Πόσον ὀρθῶς σκέπτεται ὁ α. θὰ τὸ κρίνῃ κανεὶς, ἐν λάθῃ ὅπ' ὄψιν τὰς μεγαλειώδεις ὄψεις καὶ ἀλλεπαλλήλους ἐκδηλώσεις τῆς παγκοσμίου ἐπιστημονικῆς ἡγέσεως ἐπὶ τῆς «δηλώσεως» τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ γενικότερον τὴν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν τῆς «δηλώσεως» τῶν Ἑλλήνων Ἐπιστημόνων καὶ τῆς «διακηρύξεως τῆς Χριστιανικῆς ἑνώσεως Ἐπιστημόνων πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν». Παρ' ὅλον τοῦτο εἶναι πραγματικότης, ὅτι ἀκόμη ὑπάρχουν ἀτυχῶς ἐπιστήμονες, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνταπελάσσονται μέχρι σήμερον τὸ ἀληθὲς νόημα τῆς ἐποχῆς μας. Τὸ πρόσφατον ἔργον τοῦ Σαβ. Κορινθίου, ὅπως καὶ αἱ παλαιότεραι ἐργασίαι του, ἀποσιλοῦν διὰ τοῦτο ἰδιαίτερον εὐπροδόκτον καὶ πολῦτιμον σμιδολὴν εἰς τὴν προσπάθειαν διὰ τὴν ἀπροκατάληπτον διαφώτισιν τοῦ λαοῦ μας. Τὴν χαίρειζομεν ὅλοι μετὰ πολλῆς τῆς χαρᾶς καὶ τῆς προσδοκίας διὰ μίαν μακρὰν συνέχειαν τῆς τόσον καρποφόρου αὐτῆς ἐργασίας.

κ.

*
Ἐργασίαι συγκεντρώσεως ἱστορικοῦ ὄλικου εἶναι πάντοτε εὐπροδόκτοι καὶ, ὅπ' ὅσον ἔχουν γίνῃ μετ' ἐπιμέλειαν, ποτὲ δὲν χάνουν τὴν ἀξίαν τους. Μίαν τοιαύτην ἐργασίαν μάς προσφέρει ὁ θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Ταλαντίου, κ. Βασίλειος Ἀτάσης, μετ' ὁ βιβλίον του Ἐπίτομος ἐπισκοπικὴ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ὁποῦ ἐκυκλοφόρησαν ὁ πρῶτος τόμος. Σκοπὸς τῆς ἐργασίας αὐτῆς εἶναι, εἰς γενικὰς γραμμάς, νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐπισκοπῶν τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ 1821 μέχρι σήμερον καὶ νὰ δώσῃ σύντομον βιογραφίαν τῶν ἐπισκοπῶν, οἱ ὅποιοι ἐποίμαναν τὰς ἐπισκοπὰς αὐτάς κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα. Καὶ εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ α. τόμος αὐτῆς ἀπὸ μῆκος εἰς τὰς 300 περίπου σελίδας τοῦ ἐκδοθέντος τόμου, ποῦ περιλαμβάνει τὴν μέχρι τοῦ 1900 ἐποχὴν. Σημειωτέον, ὅτι ὁ α., ὅπου χρειάζεται, ἐκτός τῆς παραθέσεως τοῦ ἱστορικοῦ ὄλικου προβαίνει καὶ εἰς τὴν διατύπωσιν ἰδίων κρίσεων, καὶ μάλιστα πολὺ ὀρθῶν. Ἐπὶ παραδείγματι, εἰς τὸ ζήτημα τῶν «αἰωμακιστῶν» δίδει τὴν ὀρθὴν θεσίαν, ὡσαύτως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τοῦ μεταθετοῦ τῶν ἐπισκοπῶν κηρύσσεται ἐναντίον τῶν μεταθέσεων, τονίζων ὅτι «ἡ ἀρχιερατικὴ ἀξία δὲν δεξάζεται καὶ λαμπρύνεται ἐκ τοῦ μεγέθους μίᾳ διοικητικῆς περιφέρειας, ἀλλ' ἐκ τῆς προσωπικῆς ζωῆς καὶ δράσεως τοῦ ἱερέρχου».

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ τῆς παραθέσεως ἱστορικοῦ ὄλικου, καὶ βιβλιογραφικῆς ἐνημερότητος τοῦ ἔργου εἶναι πλουσιώτατος. Ἀσφαλῶς ὅμως θὰ ἐκέρδιζεν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς. Ἐν ἑλαμδάνοντο ὅπ' ὄψιν αἱ φράσαι μελέται περὶ τοῦ νεοελληνικοῦ χριστιανικοῦ κινήματος τοῦ κ. Γ. Κασσιανῶ, καὶ μάλιστα προκειμένου περὶ μορφῶν ὅπως ὁ Ἱερῶθης Μητρόπουλος (πρόβλ. «Ἀ-

κτίνες» 1944 σ. 456-461 κ. ἀ.). Ἐξ ἄλλου ὁ πλοῦτος τὸν ἐγκυκλίω, τὸν ἐγγράφων, τῶν νόμων, τῶν δημοσιεύσεων, ποῦ χρησιμοποιοῦνται διὰ νὰ δώσουν ὅσον τὸ δυνατόν σαφεστέρην εἰκόνα τοῦ θέματος, κάμνουν τὸν ἀναγνώστην νὰ εὐχάσεται ταχέαια καὶ τοῦ δευτέρου τόμου τὴν δημοσίευσιν.

ΕΡ. ΟΛ

*

Βασίλει Ἰ. Μοσχόδης: «Μικροὶ καὶ Μαγάλιοι». Ἐκδόσεις Γκοβόστη.

Μία καλαισθητὴ συλλογὴ διηγημάτων τὸ νέο βιβλίον τοῦ Πειραιώτη διηγηματογράφου κ. Β. Μοσχόδη, Ὁ κ. Μοσχόδης, ἑνας ὀδκιμος τεχνίτης, ποῦ παρ' ὅλο ποῦ ἀγαπᾷ τὸν ἄνθρωπον, δὲν τὰ καταφέρνει ὀλόταλα νὰ ἐξοφῇ ἀπὸ ἓνα στολὴ γραφίματος, ποῦ ἔχει ἀναπτυχθῆ στὸν Πειραιᾶ ἀπὸ Πειραιώτες λογίους. Τὸ στολὴ αὐτὸ μένει προσηλωμένο στὴν ἐξωτερικὴν, τὴν φωτογραφικὴν περιγραφή, τῆς «μιζέριας» τοῦ λιμανιοῦ καὶ τῶν τόπων του. Ἐξ: δημιουργηθῆ ἔτσι μιά «σχολή» νατουραλισμοῦ, ποῦ θυμίζει λίγο ξεθυμασμένο Ζολᾶ καὶ Ἰστράτι, ἀνάμικτους καὶ προσαρμοσμένους εἰς «καθ' ἡμέρας». Καὶ καταφέρνει βέβαια, σὲ πολλὰ σημεῖα, μετ' ὀφραία ἀφηγηματικότητά του ὁ κ. Μοσχόδης νὰ κρῆσῃ τὴν ἑλλεψιν συγκροτήσεως ποῦ παρουσιάζουν οἱ ἡρώες του, ἀλλὰ διαισθάνομαι ὅα νάχη πάθει κατὰ τὸ κακὸ ἡ ραχοκοκκαλιὰ τῶν ἡρώων του δὲν εἶναι ἀρτίοι ἄνθρωποι οἱ τόποι τοῦ βιβλίου. Αὐτὴ ἡ προσπάθεια, «ἡθελημένα», νὰ γιομίζοιμ τὰ βιβλία μετ' «κομπάρους» καὶ «δευτερεύοντες», μετ' «κακραιότερας» καὶ ὄχι «πρωταγωνιστίας» εἶναι περισσότερο πνευματικῆς μιζέριας ὑπόθεσις παρὰ αἰσθητικῆς ἀνάγκης ἐπιταγή.

Τὰ θεὰ διηγήματα — γραμμένα ἴσως σὲ διαφορετικὰς ἐποχὰς — δὲν ἔχουν μεταξὺ τους συνοχή. Ὁ καθὲ μῦθος εἶναι βέβαια ἐπιμελημένως διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν ἄλλον, ἀλλὰ ὅλα στὸν ἴδιον καμβᾶ, τῆς φωτογραφικῆς ἀναλύσεως τῆς μιζέριας, εἶναι πλαγμένα. Οἱ ἡρώες τῆς συλλογῆς ἔχουν κοινὸ γνῶρισμα πὸς μένον στανικὰ καθλωμένοι στὴ μιζέρια τους ἀδοξήτοι, χωρὶς τὴν δυνατότητα τῆς Ἑλπίδας. Καμμιὰ λύτρωσι, καμμιὰ χαρὰ. Ἡ ψυχὴ τοῦ συγγραφέως δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ δώσῃ ζωὴ στοὺς ἡρώες του. Ἐχεις τὴν ἐντύπωσιν ποῦς ὁ δημιουργὸς τῶν ἀνθρώπων, ποῦ ἐκδύναται εἰς διηγήματα τῆς συλλογῆς, κρῖει: ἀπὸ τὸν ἀναγνώστην του κατὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Δὲς κι' ἔχεις νὰ κἀρης μ' ἄνθρωπον ποῦ εἶναι κλεισμένος στὸν ἑαυτὸν του καὶ ροβᾷται: νὰ ἐκδηλωθῇ. Καὶ ἔτσι τὰ πολλὰ προσόντα τοῦ τεχνίτη μένον ἀνεκμετάλλεστα, γιατί ὅαν τεχνίτης ὁ κ. Μοσχόδης εἶναι ἀναμφισβήτητος πὸς εἶναι ἑνας καλὸς ἀφηγητῆς. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ «Δασκάλου» κι' ἡ «Χτικιάρ», ὡς ἀφηγήματα, θὰ μπορούσαν νὰ στανιχῆσουν καὶ τὸν πιὸ ἀδιάφορον ἀναγνώστην. Ὁ κ. Μοσχόδης δὲν προσπαθεῖ νὰ ὑπεβάλῃ μετ' ὀφραία, ἐπιτυχᾶνε μετ' ὀφραία ὀλοκληρωμένη διηγήσει τὸ ἴδιον αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα. Τόσο εὐχάριστα διαβάζονται τὰ διηγήματα του, ποῦ μπορεῖς νὰ τὰ διαβάσης ὅλα ἑξ' ἑαυτῆς.

σά νάταν τὸ βιβλίον του μονοκλήριον νοθεύαλλαν.

Τελειώνοντας. Θέλω νά πῶ κάτι γιά τήν «βιομηχανία», τὸ διήγημα ποῦ προτάσσει ὁ κ. Μοσκόδης στήν συλλογή του. Ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ διηγήματος αὐτοῦ δέν εἶναι χριστιανική, παρ' ὅλον τόν ἐξαιρετικά καλοκάγαθο χριστιανικό τύπο τῆς ἡλικιωμένης γερνόντισσας τῆς μητέρας αὐτοῦ ποῦ ἀφηγεῖται. Ἡ μορφή ποῦ κυριαρχεῖ στό διήγημα εἶναι ὁ Πάτροκλος, ἕνας ἔκφυλος πατέρας ποῦ γιά νά καλοπερνᾷ καί νά μὴ δουλεύῃ καπηλεύεται τό πᾶν. Εἶναι ἕνας συχαμερός τύπος — ὁ ποῦ συχαμερός ε' ὄλα τὰ διηγήματα — ποῦ κάνει βιομηχανία τὸ πούλημα τῶν παιδιῶν του. Μόλις γαννιῶνται τὰ παιδιά του, μόνο καί μόνο γιά νά πάρη χρήματα, τὰ δίνει σέ ἄστικνα ἀνθρώπων. Αὐτός, λοιπόν, ὁ ὑπάνθρωπος εἶναι ντυμένος ἀπό τὸ συγγραφέα μέ μία θρησκευτικότητα, ποῦ θά μπορούσε, χωρὶς τὴ διήγησι νά πάθῃ τίποτα, νά ἔλειπε ὀλότεια.

Ὁ τύπος αὐτοῦ τοῦ ἔκφυλισμένου ἀνθρώπου ἀντιπροσωπεύει τὴ θρησκευτικὴ νότα ε' ὄλας τίς σελίδες τοῦ βιβλίου. Εἶναι ὁ ἀντιπροσωπευτικός, παθολογικὸς διασπασμένος, θρησκευτικός τύπος, ποῦ τόσο ἔχει κτυπηθῆ ἀπὸ τίς στήλες τῶν «Ἀκτινῶν». Καί θά μπορούσε ὁ κ. Μοσκόδης νά μὴν προσέβλη αὐτοῦ τοῦ εἰδους τῆν θρησκευτικότητα, ἐκτός ἀν μὴ τὸ διήγημά του αὐτό, πρᾶγμα ποῦ δέν νομίζουμ, ἤθελε νά κτυπήσῃ τὴν θρησκευτικότητα τοῦ εἰδους αὐτοῦ. Στὴν ἐποχὴ μας, θά μπορούσε ἀπὸ τῆ ζωῆ τοῦ Παιραιῶς νά πάρη χίλια δυὸ πρότυπα τιμῶν ἀνθρώπων ποῦ ζοῦν στήν πράξι τὸν πραγματικὸν Χριστιανισμό καί μέ τὴν θρησκευτικότητα αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων νά ντύσῃ «τὸν θρησκευτικὸν» ἥρωά του. Καί ἐν ἀκόμῃ ἡ ζωὴ ἔχει νά παρουσιάσῃ τέτοιους διασπασμένους θρησκευτικούς τύπους. ποτὲ ἕνας, ποῦναι μάλιστα καί δίσκαλος κι' ἔχει τὴν φιλοδοξία, ὅπως ὁ κ. Μοσκόδης, μέ κάθε τι νά διδάξῃ, ποτὲ δέν θά πρόβαλε, καί στίς πρώτες ἰδίως σελίδες τοῦ βιβλίου του, τέτοια παραδείγματα «θρησκευτικότητος». Ἐάν βέβαια ὑπῆρχε ἀντιστοιχίς μέσος στίς σελίδες τοῦ βιβλίου κι' ἕνας ἄλλος—ἕτος καί τῆ ἀντιδιαστολή—ἥρωας μέ ἀληθινὴν χριστιανικότητα, δέν θάγε κανεὶς ἀντίρρηση καί γιά τὸν κύρ-Πάτροκλο ποῦ ἔτσι ὡς μοναδικὸς «θρησκευτικὸς» ἀνθρώπος τῆς συλλογῆς δίνει τὴν ἐντύπωσι σὸν ἀναγνώστη μίαν δχι συμπαθοῦς ἀτμόσφαιρας γιά τὴν ζωὴ τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος. Πρέπει νά κτυπηθῆ ὁ κακὸς θρησκευτικὸς ἀλλά δχι μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Τὸ κτύπημα τοῦ διασπασμένου θρησκευτικοῦ ἀνθρώπου, μὲς βρίσκει σύμφωνος, ἀλλ' ὅχι ὅπως γίνεται σὸ διήγημα αὐτό. Καί μόνο αὐτὸ τὸ διήγημα καταρρίπτει κάθε ἀποφί περί «χριστιανικότητος» τοῦ κ. Μοσκόδη. Ἕνας Χριστιανὸς ποτὲ δέν θά παρουσιάσῃ μὴ θρησκευτικότητα ἕνα τύπο σὸν τὸν Πάτροκλο. Δέν ἔξορμε τί θά γίνῃ αἰσιο ὁ κ. Μοσκόδης, ποῦ ἀπὸ τ' ἄλλα του διηγήματα φαίνεται πῶς διαθίεται ἀπὸ τὴν νησιώτικὴν του καταβολὴ κόσμου συμπαθεὶς πρὸς τὸν κόσμον τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ ὁ Χριστιανισμὸς τῆς «βιομηχανίας» κάθε ἄλλο πρὸ Χριστιανισμὸς εἶναι. Ὁ Χριστιανισμὸς ὡ-

ρὶς πιστὶ δέν εἶναι ὅσα ἀληθινὸς ὅσα οὐχ ἁπλοῦς Χριστιανισμὸς. Ὁ Χριστιανισμὸς ἀπαιτεῖ ἀνεπιφύλακτο πλησιασμα. Τὰ «ὀποκαταστάτα» του βρίσκονται σέ ἐχθρική πάντα παράταξι. Ὁ Χριστιανισμὸς χρειάζεται ἀνθρώπους μέ δλοκληρωμένη καί συγκεκριμένη κοσμοθεωρία.

Σ. ΚΑΛΗΣΠΕΡΗΣ

*

Louis De Lavareille. Humanisme et Prière (Ὁδμανισμὸς καί προσευχή).

Χρειαζόμεθα τὸν Ὀθρανὸ γιά νά καταλάβωμ τὴν ἀγάπη, γιά νά νοιώσωμ τὴν εὐνοια καί τὴ Χάρι τοῦ Θεοῦ, μὲς λέγει σὸ βιβλίον του Humanisme et Prière ὁ L. de Lavareille. Ἐπιθυμία τοῦ Κυρίου εἶναι ἡ τελειοποίησις μας, ποῦ ἀποτελεῖ τὸ ἰδανικὸ τῆς ἔσπεσμένης ἀνθρωπότητος. Τὸ γίνω ὅμως περιβάλλον καί οἱ φυσικὸς μας ἀτέλειαι, ἀποτελοῦν ἕναν ἀκατάπαντο ἀγῶνα τριβῆς γιά τὴν ἀνθρωπότητα.

Πῶς θ' ἀντιδράσωμ καί θ' ἀμυνοθῶμ ἀπέναντι στοὺς μύριους πειρασμοὺς ποῦ μὲς ξαμακραίνου ἀπὸ τὸν Θεὸ καί μὲς κάνουν ἐξαιρετικά δύσκολη τὴν ἀνάτασι καί τὴν ὑπερκόσμια ἀγωγή;

Αὐτὸ δέν μπορούμ νά τὸ ἐπιτόχωμ παρά μόνον μέ τὴν προσευχὴ. Δέν πρόκειται γιά μιά ποικιλοπλοία προσευχῆ, ἀλλὰ γιά τὴν δλοκληρωμένη ἐκείνη προσευχὴ, ποῦ γίνεται ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς μας δλοκληρησι, μιά προσφορά τῆς ὑπάρξεως μας σὸν Θεὸ. Ἡ προσευχὴ αὐτὴ χρησιμποιεῖ ὅλην τὴν ἀνθρώπινη κλίμακα τῶν ἀκέφων καί αἰσθημάτων καί περιλαμβάνει ὄλας τίς ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς. Ἐδῶ θ' ἀνατρέξωμ καί πάλι στίς πολυτίμες σκέψεις, ποῦ κάνει σέ ἐιδικὴν μελέτη του, ποῦ τὴν σχολίασαν ἤδη αἱ «Ἀκτινες» (Δ. Παργιώτη, ἐδ Carrel μιλᾷ γιά τὴν προσευχὴν· «Ἀκτινες» 1947 σ. 494-498) ὁ γνωστός φυσιολόγος Ἀλέξης Καρρέλ, σχετικῶς μέ τὴν ἀξία καί τὴν ἀφέλεια ποῦ δίνει ἡ προσευχὴ: «Ἡ προσευχὴ ποῦ γίνεται ἔξει—γράφει—ἐπιδρᾷ σὸν χαρακτήρα. Πρέπει λοιπὸν νά προσευχόμεθα συχνά. Εἶναι παράλογο νά προσεύχεται κανεὶς τὸ πρωί καί νά συμπεριφέρεται τὴν ὑπόλοιπῃ ἡμέρα σὸν βάρβαρος. Σύντομος σκέψεις κί νοερῆς ἐπικλήσεις κατορθώνου νά συγκρατοῦν τὸν ἄνθρωπο μπροστά σὸν Θεὸ. Ἐτσι ὁ δλοκληρῆ ἡ συμπεριφορά τοῦ ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν προσευχὴ ποῦ κανατᾷ ἕνας τρόπος ζωῆς. Ὁταν ἡ προσευχὴ εἶναι τακτικὴ καί πραγματικὰ θερμῆ, ἡ ἐπιδρασίς της εἶναι προφανῆ. Μπορεῖ νά παραδληθῇ μ' ἕνα ἀδένα ἐσωτερικῆς ἐκκρίσεως, ὅπως π.χ. τὸν θυροειδῆ ἢ τὰ ἐπινεφρίδια. Τὰ ἀποτελέσματά της συνισταται σ' ἕνα εἶδος πνευματικὸ καί ὀργανικὸ μετακαχηματισμοῦ ποῦ ἐνεργεῖται προσευτικῶς θά ἔλαγε κανεὶς, ὅτι σὸ βῆθος τῆς συνειδήσεως ἀνάγει μιά φλόγα. Ὁ ἀνθρώπος βρίσκει τὸν ἐαυτοῦ του. Ἀνακαλύπτει τὸν ἐγνωσμοῦ του, τὰ σφάλματα τῆς κρίσεως του, τὴν ἀληθιότητα του, τὴν ὑπερηφάνειά του. Ἐπιχειρεῖ νά ἀποκτήσῃ τὴν «πνευμα-

τική πτωχεία) και έτσι ἀνοίγεται μπροστά του ἡ Βασιλεία τῆς Χάριτος... Λίγο-λίγο, συντελεῖται ἕνας ἐσωτερικός κατανασμός, μιὰ ἄρμονία τῶν νευρικών και ἡθικῶν δυνάμεων κι' ἀποκτᾶ ὁ προσευχόμενος μιὰ μεγαλύτερη ἀντοχή ἀπέναντι στήν πτώχεια, στήν σοκοφαντία, στίς φροντίδες, και τήν ἱκανότητα, χωρίς νά καταβάλλεται, νά ὑπομένῃ τόν χαμό τῶν ἰδικῶν του, τόν πόνο, τήν ἀρρώστεια, τόν θάνατο. Κι' ἐτσι ὁ γιατρός πού βλέπει ἕναν ἀρρωστο νά προσέχεται, μπορεί νά εἶναι ἱκανοποιημένος. Ἡ γάληνη πού γεννιέται ἀπό τήν προσευχή, εἶναι ἕνας ἀκατάβλητος βοήθος στήν θεραπευτική.

Ἡ προσευχή δὲν εἶναι παραγέμιμα τῆς ζωῆς, οὔτε ἐξαλάφωμα τῆς συνειδήσεως ἢ ἕνας αὐτάρκης ἐξωτερικός τύπος. Εἶναι μιὰ συνομιλία τοῦ πλάσματος μέ τόν Δημιουργό, τοῦ ἁμαρτωλοῦ μέ τόν Αὐτρωτή, τοῦ παιδιοῦ μέ τόν Πατέρα. Εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς λατρείας των, τῆς ἐμπιστοσύνης των, τοῦ θαυμασμοῦ των, τοῦ σεβασμοῦ των, τῶν ἐπιθυμιῶν των, τῶν ἀναγκῶν των, τῆς ἀγάπης των. Μιά τέτοια προσευχή χαρακτηρίζεται τήν κατάστασι τῆς προδευτικά ἐξελιγμένης ψυχῆς, πού μόνη της μπορεί νά πλουτισθῇ και ν' ἀναπτύξῃ τήν ζωικότητα της.

Οἱ προϋποθέσεις πού χρειάζεται νά ὑπάρχουν στόν προσευχόμενο γιά τήν ἐπιτυχία μιᾶς τέτοιας δλοκληρωμένης προσευχῆς εἶναι: ἡ καλή προαίρεσις τοῦ ἀνθρώπου νά ἐργασθῇ γιά τήν μεταίερωσί του, ἡ καρτερία του στίς ἐναντιότητες, ἡ ἐμπιστοσύνη του στήν μελλοντική νίκη, (και ἂν κάποτε ὁ Θεός μιᾶς ἀρίνης νά σκοπιάσῃς τὸ κάνει: γιά νά τοῦ σφίξῃς δυνάτετερα τὸ χέρι), ἡ ταπεινοφροσύνη, πού συνίσταται στό νά ὑποτάξῃς τέλεια τήν θέλησί μας σ' Αὐτόν και νά ἀκολουθήσῃς τὸ πρόγραμμά Του μέ δολε τις ἀπαιτήσεις του. Χωρίς ταπεινώσι εἶναι ἀδύνατο ν' ἀπορασίῃ κανεὶς νά προσευχηθῇ. Καί χρειάζεται, τέλος, ἡ γενναίεψυχία γιά νά θουσιάσῃς τὰ πάντα σὲ μιάν ὑπέρτερη ἀγάπη.

Ἡ ἀκατασίγαστη ψυχικὴ ἀνησυχία, πού αἰσθάνεται ὁ ἀνθρώπος μέσα του, εἶναι μιὰ κλήσις τοῦ Θεοῦ, μιᾶς ἡχῆς τῆς ἀγάπης Του, ἡχῆς πού φθάνομε νά τήν περριμενεύσῃμε σάν μιάν ἀνάγκη ἐσωτερικῆς ἱκανοποιήσεως ἢ χαρῆς, πού δὲν κατορθώνει ποτὲ νά ἱκανοποιήσῃ τήν ψυχὴ.

Καί βλέπομε τόν ἀνθρώπο αὐτόν ἀνθρώπο, ν' ἀγωνίζεται μάταια νά χορτάσῃ τήν δίψα του, ὅπως ὁ ἀλκοολικός ἢ ὁ μορφινομανῆς ζητάει νά βρῇ τήν ψυχικὴ του εὐφροσύνη μέσα στήν φυσικὴ εὐχαρίστησι, πού τήν φαντάζεται ὡς τὸ τέλος τῶν πάντων.

Ἡ ἐπιθυμία, πού ἔχει ἐμπνεύσει ὁ Θεός στήν ψυχὴ τοῦ ἀνυπόκριτου και καλοπροαίρετου πιστοῦ, νά ἐπικοινωνήσῃ μαζί Του, ἱκανοποιεῖται μέ τήν προσευχή. Οἱ δυσκολίες μας γι' αὐτὴν προέρχονται ἀπὸ τήν μικρότητά μας, ἀπὸ τίς ἀτέλειές μας, ἀπὸ τήν ἑλλειψί καθαρότητος και ἀπὸ ὑψηλοφροσύνη. Μέ τήν προσευχὴ, ἀδότην τήν οἰωνηλή και ἐγκάρδια θεώρησι τῶν ὑπερκοσμίων και τῆς ζωῆς, προχωροῦμε στήν

προσωπικὴ και κοινωνικὴ μας ζωὴ, μέ κατῶ-θυνοὶ νά πληροιάσῃμε τήν ἀπειρη ἀπλότητα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ προσευχὴ δὲν πρέπει νά περιορίζεται μόνο στό θεωρητικὸ πλαίσιο, ἀλλὰ πρέπει νά μᾶς βοηθῇ τόσο στό νά ζήσωμε, ὅσο και στό νά κατανοήσωμε.

Πρέπει νά εἶμαστε γεμάτοι ἀπὸ ἅγια χαρὰ, πρᾶγμα πού μόνο μέ τήν προσευχὴ μπορούμε νά μάθωμε νά τὸ κατορθώσωμε. Ἡ προσευχὴ ὁμῶς χωρίς ἀληθινὴ πνευματικὴ ζωὴ, χωρίς μιάν ἀκτινοβολία ἀρετῆς, χωρίς πνεῦμα ἀποστολῆς, χωρίς ἐμπρακτικὴ ἀγάπη, καταντᾶται προσοίησις. Γιατί ὁ σκοπὸς τῆς προσευχῆς ἀποβλέπει στό νά προβάλλουν ἔργα. Ἔργα και ὄχι λόγια μόνο!

Μερικὲς ψυχές, παρ' ὅλη τους τήν εὐσεβεία και τίς προσευχῆς τους, παρουσιάζονται πνευματικὰ φτωγές. Τοῦτο προέρχεται ἀπὸ ἀνυπαρξία ζήλου και ἑλλειψί προσωπικῆς και ἐξωτερικῆς ἐφαρμογῆς. Γιατί οἱ ἰδιῆς τους δὲν ὀριμάζουν σὲ σκέψεις και ὁμοιάζουν μέ τὸ πολιτικὸ φῶς, πού δὲν ἐμποδίζει διόλου τήν κρυστάλλωσι, οὔτε κατορθώνει νά δώσῃ ζωὴ.

Βλέπομε πολλές φορές ἕναν πνευματικὸ ραχιτισμὸ νά συνδέεται μέ μιὰ ζωὴ προσευχῆς, και τοῦτο, γιατί σιὸς πιστοῦς αὐτοῦς ὑπάρχει ἕνα ἀληθινὸ πρᾶγμα ἀνάμεσα στήν πνευματικὴ ζωὴ τους, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα πρόγραμμα προσευχῶν, και στήν δλοκληρωμένη τους ζωὴ, ἐσωτερικὴ και ἐξωτερικὴ. Ὑστερα ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Carrel, τὸ βιβλίο «Ὁμῆανισμός και προσευχὴ» τοῦ L. de Lavareille μᾶς προσφέρει μιὰ καινούργια εὐκαιρία μελέτης και καλλιέργειας μας ἐπάνω στό ζωικὸ αὐτὸ ζήτημα.

Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

*

Κωνσταντ. Μ. Κατορᾶ, νευρολόγου ψυχιάτρου: «Γιὰ ἕνα καλύτερο κόσμο». Ἀθήναι 1948.

*

Βιβλιοθήκη Ἀποστολικῆς Διακονίας: ἀριθμ. 7 Τριμῆου Ἑρμ. Μαθηαίακη: «Ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος». Ἀριθμ. 8. Μητροπολίτου Κερκύρας κ. Μεθοδίου και Ἀρχιμ. Πολυκάρπου Ἀνδρόννη, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱερὰν ἐξομολόγησιν, Ἀθήναι 1948.

*

Δημητρίου Ν. Ἀλιπράντη, γενικοῦ γραμματέως Δήμου Πειραιῶς: «Ἀ! ἡθικὴ και δυνάμεις τῆς ζωῆς». Ἀθήναι 1948.

*

Bernard Macfadden: «Ἡ Σεξουαλικὴ ζωὴ τῆς γυναίκας». Μετάφρασις: Δημ. Χρόνη.

*

Εὐσταθίου Σταθοπούλου, καθηγητοῦ τοῦ Θεολόγου: «Χριστιανισμός και Κοινωνισμός». Καλάμαι. Μάιος 1948.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

GEORGES BERNANOS (1888-1948)

Δέν είναι καθόλου έκπληκτική ἡ συγκίνηση, πού ἔδειξε ἡ διεθνής κοινὴ γνώμη, γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Γάλλου καὶ Χριστιανοῦ λογοτέχνου Georges Bernanos. Δυὸ δεκάδες χρόνια τώρα, παντοῦ ὅπου ἡ Δίψα γιὰ τὴν ἀναγέννησι τοῦ πολιτισμοῦ μας εἶχε σπρώξει στὴν κριτικὴ καὶ ἀμερόληπτη ἔρευνα τοῦ «ποῦ βρισκόμαστε», τὸ ὄνομα τοῦ Bernanos προκλήθηκε ἐνδιαφέρον καὶ σεβασμὸ καὶ συμπάθεια. Τὸ ἔργο του ἦταν μιὰ προσπάθεια, πού δὲν μπορούσε παρά νὰ προκαλέσῃ τὴν προσοχὴ, πολὺ πρὶν πέρα ἀπὸ τὰ γαλλικὰ σύνορα. Ὅταν, τὸ 1926 σὲ ἡλικία 38 ἐτῶν, ἐδημοσίευσε τὸ πρῶτο ἔργο του «κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο τοῦ Σατανᾶ» (sous le soleil de Satan) ἐπῆρε, ἀπὸ τὴν μιὰ μέρα στὴν ἀλλή, μιὰ ξεχωριστὴ θέσι στὸν κόσμο τῶν γραμμάτων, ἰδιαίτερα, φυσικά, τῶν χριστιανικῶν γραμμάτων. Κι' ἔτσι ἐπῆρε, στίς 5 Ἰουλίου, σ' ἕνα νοσοκομεῖο τοῦ Neuilly, ἀποκατατοῦσε τὸν κόσμο τοῦτο, καὶ στὰ δύο ἡμισφαίρια ἔγινε ἀισθητὴ, ἀνάμεσα στοὺς κύκλους τῶν ἀθρώπων τοῦ πνεύματος, ἡ συγκίνηση, τὸ πένθος τὸ ἀληθινὸ καὶ ἀνυπόκριτο, γιὰ τὴν μεγάλῃ ἀπόλεια.

Τὸν ἔβρουν, οἱ ἀναγνώστες τῶν «Ἀκτίνων» τὸν Bernanos δὲν θὰ τοὺς τὸν παρουσιάσωμε, τώρα γιὰ πρώτη φορὰ. Θὰ ὑπενθυμίσωμε μόνο ὅσα εἶπε στίς Rencontres Internationales, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1946, στὴ Γενεύη. («Ἀκτίνες» 1947, σ. 46). Ἄλλως τε καὶ ὁ ἑλληνικὸς τόπος ἔγραφε μερικά καλὰ ἐπιμνημόσυνα λόγια πού ἔδειχναν ἐκτίμησι καὶ σεβασμὸ. Μένει, ὡστόσο, νὰ λέγῃ κατὰ τὴν κεντρικὴ γραμμὴ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστιανοῦ τοῦτου πρωτοπόρου. Γιατί ὁ Bernanos εἶναι ἀπὸ τίς μορφές πού τοὺς ἀνήκει κατὰ παραπάνω ἀπὸ τὸν ἔπαινο καὶ τὴν ἀναγνώρισιν. Τοῦς ἀνήκει ἡ κριτικὴ ἐνταξίς τοῦ ἔργου τῶν στὸν ὅλο ἀγῶνα τῆς πνευματικῆς στραφῆς πού χρειάζεται ὁ πολιτισμὸς μας.

Μὲ τέτοιο κριτικὸ μάτι, θὰ δοῦμε πρῶτα πρῶτα, πῶς ὁ Bernanos ἦταν ὁ πνευματικὸς ἀνθρώπος, πού τοῦ ἐταίριαζε ὁ μακαρισμὸς τοῦ Κυρίου «μακάριοι οἱ πνεθῶντες». Ἐπινοήθηκε γιὰ τὸ σατανικὸ κατάντημα τοῦ «πολιτισμένου» ἀνθρώπου. Ἀπὸ τὸ «Sous le soleil de Satan» ὡς τὸ «Imposture» (1928), τὸ «La grande peur des bien pensants» (1935), τὸ πολὺχρο-

το καὶ βραβευμένο «Journal d'un curé de Campagne» (1936), ὡς τὰ τελευταία του ἔργα, ὅπως τὸ «Chemin de la Croix des Amies» καὶ τὸ «La France contre les robots», πέρα γιὰ πέρα τὸ πένθος αὐτὸ τὸ εὐγενικό. Σὲ συνέχεια ἀδιάκοπη, ἡ ἀμείλικτη, σκληρὴ, ἀδυσώπητη κριτικὴ τοῦ ἀρνητικοῦ, ἀντιχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ κακοῦ, τῆς σαπίλας. Ἀλήθεια, δὲν μποροῦ νὰ καταπνίξω τὴ σκέψι, πῶς, μπροστὰ σὲ τέτοιον ἔλεγγο, ἡ κριτικὴ πού ὑπάρχει στὴν «Διακήρυξι τῆς ἰδικῆς μας «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων», καὶ πού τόσο ἐξένιος μερικοῦς, εἶναι ἕνα ἀληθινὸ γὰρι!

Ὁ ἔλεγχος αὐτὸς θὰ μποροῦσε, ἴσως, νὰ ὀνομασθῇ προφητικὸς. Θυμίζει κάπως, θὰ ἔλεγε κανεὶς, κεφάλαια βιβλίων προφητικῶν, σὲν τὰ πρῶτα πάντα κεφάλαια τοῦ Ἠσαίου, σὲν τὸν Ἰερμία ἀκόμη Ὡστόσο — κι' αὐτὸ πρέπει νὰ προστεθῇ, γιατί ἔχει ξεχωριστὴ σπουδαιότητα στὴν κριτικὴ ἐκτίμησι τοῦ ὅλου ἔργου — κατὰ τοῦ λείπει. Δὲν ἔχει ὅσο πρέπει τὴν ἐλπίδα, τὴν χαρὰ. Δὲν εἶναι μῆνυμα χαρᾶς ὁ ἔλεγχος αὐτός. Δὲν εἶναι νίκη ἀγγελμα. Καὶ δυσκολοῦσαι, καμὰ φορὰ, νὰ τὸν ξεχωρίσῃς ἀπὸ τὸ κήρυγμα τοῦ προσωποῦ. Σκέπτεσαι μὴπως ὁ Bernanos στηρίζεται σὲ μιὰ «χριστιανικὴ ἀπαισιοδοξία», σὲ φοβερώτερο, δηλαδή, ὁξώμορο, πού μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῇ!

Καὶ ὅμως, τέτοιο συμπέρασμα δὲν θὰ ἦταν σωστό. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἄλλη. Τὸ ἔργο τοῦ Bernanos εἶναι σάλπισμα μάχης, σῆμα πολεμικοῦ συναγερμοῦ. Εἶναι ἕνα γερὸ — ὀδυνηρὸ πολλὰς φορᾶς, μὰ πάντα σωτήριον — ἀκούνημα πού δίδεται σὴν χριστιανικὴ συνείδησι, γιὰ νὰ ξυπνήσῃ, νὰ θυμηθῇ πολλὰς ἀλήθειαις πού τόσο πολὺ ξεχάσθηκαν κι ἀπὸ πολλοὺς πιστοὺς Χριστιανοὺς ἀκόμη, νὰ ἀνησυχῆσῃ, νὰ πονήσῃ. Ὁ Bernanos εἶναι πολεμιστὴς, εἶναι ἀπὸ τοὺς πρωτοπόρους τοῦ μαχητικοῦ Χριστιανισμοῦ. Φανερώνοντες τὴ δύναμι τοῦ ἔθροῦ, μᾶς ξυπνᾷ γιὰ τὴ μάχη. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργο του, ἔργο ἀνακτίνηση, ἀλήθεια!

Φυσικά, τὸ ἔργο αὐτὸ ζητᾷ τὴν συμπλήρωσι. Δὲν θὰ σταθῆσαι σὲ πέντε πρῶτα κεφάλαια τοῦ Ἠσαίου. Θὰ προχωρήσωμε σὲ μῆνυμα τῆς χαρᾶς, στὰ κεφάλαια πού ἀκολουθοῦν, στὸν

GEORGES BERNANOS

ἴδιο προφήτη Ἡσαΐα, ὅπως τὰ κεφάλαια Μ', ΝΔ', ΝΕ', ἢ ἀκόμα καὶ στοὺς Ἱερειοὺς, στὸ χαρούμενο μῆνυμα ποὺ κλεῖναι τὴν «Ἱερειάδα» (π. χ. κατ. Δ', ΔΔ' ΜΓ' κλπ). Θά φθάσωμε στὸ μῆνυμα τῆς νίκης, τὸ χαρούμενο μῆνυμα, τὸ Εὐαγγέλιον. Τότε μόνο θά ἔχωμε τὸ ἄριστον χριστιανικὸ ἄγγελμα γιὰ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον.

Καὶ στὴν ἀρτίωσιν αὐτὴν δὲν ἐφθασεν, ἀλλήθεια, τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου Γάλλου Χριστιανοῦ λογοτέχνου. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη καὶ χρῆσις νὰ πάμε πρὸς πέρα ἀπὸ τὸν Βερνάνος. Τὰ χριστιανικὰ γράμματα πρέπει νὰ συναχθῶσιν τὴν πορεία τοῦ καλοῦ ἀγώνος. Καὶ θὰ τὴν συναχθῶσιν. Μὰ ἀφοῦ πρῶτα ἀποτίσῃσιν εὐλαβικὸν φόρον τιμῆς σ' ἓνα μεγάλο μαχητὴ, σ' ἓνα πρωτοπόρ. ποῦ μὲ τὸ πένθος του, μὲ τὸν πόνο του, μὲ τὴν ἀγωνία του, ἔκαμν τὸ πρῶτον, ἴσως τὸ σπουδαιότερον. Στάθηκε, γιὰ τὴν γενεὰ μας, στὴν πρωτοπορεία ἐκείνῃν ποὺ ἐδοχθήσῃν γιὰ νὰ ἐμπνεύσῃ ἀπὸ ἓναν ἄνθρωπον, ποῦ θά μᾶς ὡδηγήσῃ στὸν πνευματικὸν μαρμασμὸν.

Π. ΜΕΛ.

Μέσα στίς πολλές ὁμολογίας, ποῦ ἡ μεταπολεμικὴ ἀνθρωπότης κάνει γιὰ τὴν μέχρι σήμερον ἀποτυχία τῆς καὶ τὴν ἀνάγκη ἐπιστροφῆς τῆς σὲ μόνιμες ἀξίες, εἶναι καὶ ἡ ὁμολογία, ποῦ ἔκαναν χιλιάδες ἐκπρόσωποι τοῦ ἐπιστημονικοῦ, πολιτικοῦ κλπ. κόσμου σὲ μιὰ χριστιανικὴ συγκέντρωσιν, ποῦ ἐγένετο τὴν τελευταία σὲ Albert Hall τοῦ Λονδίνου.

Ἐκεῖ, μαζεμένοι ἀπὸ διάφορα μέρη τοῦ κόσμου, κληρικοὶ διαφόρων δογμάτων, αἰγμάτων πολέμου, πολιτικοὶ κλπ. ἄκουσαν μιὰ κοινὴ ὁμολογία. Κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς εἶναι ὅτι ἀποκλείει κάθε ἄλλη διεξοδὸν στὴν σύγχρονη ἀνάγκη πραγματικότητος, ἐκτός ἀπὸ αὐτὴν ποῦ δίνει ἡ στροφή στίς μόνιμες ἀξίες τῆς χριστιανικῆς Πίστης. Σὲ εἰδικὸ μῆνυμά τους πολιτικοῦ, ὅπως ὁ Ἄντλ. ὁ Τοῦρτσιλ, ὁ Κάλιφῆ κ.ά., ἐτόνισαν ἀκόμη περισσότερο, μὲ τὴν ἀθεντία τῆς πολιτικῆς τους παίρας, τὴν ἀνάγκη νὰ γίνῃ ὁ Χριστιανισμὸς τὸ ζωντανὸ βίωμα κάθε ἀνθρώπου.

Τὸ κλείσιμο τῆς συναντήσεως ἔγινε ἀπὸ τὸν Sir Stafford Cripps, ποῦ ἔδωκε τὸ συμπέρασμα τῆς ὅλης συναντήσεως, λέγοντας χαρακτηριστικὰ: «Καμία ἐφευρετικὴ ἢ εἰσροια τῶν ἀνθρώπων, καμία δύναμις στρατοῦ ἢ πλοῦτος, καμία ὀλιγὴ ἢ οἰκονομικὴ ἐπιτυχία δὲν μπορεῖ νὰ σώσῃ τὸν κόσμον, ἀν αὐτὸς ἀγνοῇ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Ἐάν ὁ ἄνθρωπος ἐγκαταλείψῃ τὴν πνευματικὴν ἀξίαν καὶ ἀγνοῇ τὴν δυνατὴν πανοπλία τοῦ Θεοῦ θά ἐπικυρώσῃ τὴν καταδίκη τῆς νέας γενεᾶς».

Στὸ τελευταίον Συνέδριον τοῦ Ἰδρύματος Marie-Gretler ποῦ συνήλθε στὴν Ζυρίχη, ἔλαβαν μέρος καὶ πολλοὶ καθηγηταὶ ἀπὸ τὸ Ἐξωτερικόν.

Κύριον θέμα ἦταν ὁ ὑπαρξισμὸς. Ἐδόθησαν ἀρκετὲς διαλέξεις ὑπὲρ καὶ κατὰ τοῦ ὑπαρξισμοῦ. Μεταξὺ ἄλλων μίλησεν καὶ ὁ καθηγητὴς Kurt Leese ἀπὸ τὸ Ἀμβούργο περὶ τοῦ θρησκευτικοῦ προβλήματος τῆς ὑπαρξιστικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Leese δὲν εἶναι ὑπαρξιστὴς. Ἀναγνωρίζει, βέβαια, τὴν σημασίαν τοῦ ὑπαρξισμοῦ ὡς συμπτωματολογικὸν φαινόμενον τῆς ἐποχῆς μας, δὲν πιστεῖται ὅμως πὼς ἡ θεωρία αὐτὴ μπορεῖ νὰ σταθῇ. Κάθε ὑπαρξιστὴς ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὅλες οἱ ἐκ παραδόσεως ἰδέαι ἔχουν ἐθιμαίεσι πιά καὶ πῶς δὲν μποροῦν πιά νὰ κεντρίσῃσιν καὶ νὰ παρακινήσῃσιν τὸν ἄνθρωπον γιὰ νὰ παύσῃν ὑπευθύνεσιν ἀποφάσεις. Δὲν προκαλοῦν συναισθησὶ τῆς αὐθιχῆς. Ὁ ὑπαρξισμὸς, λοιπὸν, παραμερίζει κάθε γνωστὴ κοσμοθεωρία, ὡς θεωρία, καὶ τινίζει μόνον τὸ συγκεκριμένον, ἐκεῖνο ποῦ ὑπάρχει σίγουρα μέσα στὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔχει ρίζας, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ περιγράφῃ καὶ νὰ τὸ καθορίσῃ ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ κατὶ.

Ὁ καθηγητὴς Leese εἶρει, πὼς δὲν ἀρκεῖ νὰ παραδέχεται κανεὶς ἀπλῶς, μὲ τὸν στοχασμὸν τῆς ἀξίας. Πρέπει καὶ νὰ πιστεύῃ σ' αὐτές. Ὁ ἴδιος πιστεῖται στίς ἀξίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, πρᾶγμα ποῦ δὲν εἶναι προσωπικὸν κατόρθωμα δὲν εἶναι Χάρις. Κατόρθωμα μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ νὰ μείνῃ κανεὶς σταθερὸς στίς ἀξίας σὲ καιροὺς κινδύνου. Ὁ Leese καταδιώχθηκε ἀπὸ τοὺς Ναζὶ καὶ διεκινδύνευσεν τὴν ὑπαρξὴν του γιὰ τὴν πίστιν του. «Ἐπαῖξεν τὴν ἰδίαν τὴν ζωὴν του γιὰ τῆς ἀξίας στίς ὁποῖας πίστευε. Τώρα διδάσκει φιλοσοφία σὲ Πανεπιστήμιον τοῦ Ἀμβούργου. «Οἱ φοιτηταὶ μου» — λέει — «ἐπινᾶνε καὶ κρυώνουν. Οἱ ὀλιγὲς ὅμως ἀνάγκης δὲν κυριαρχοῦν καὶ δὲν κατορθώνουν νὰ πνίξουν τῆς πνευματικῆς. Ἀντιθέτως μάλιστα. Τὸ ἑνδιαφέρον, ἀκριβῶς, γιὰ τὰ πνευματικὰ προβλήματα εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐνεργὸν καὶ γνήσιον».

Ἐνῶ στὴν Ἑλλάδα πολλοὶ φοιτηταὶ καὶ διανοούμενοι ἔχουν στρέψῃ τὴν προσοχὴν τους σὲ πνεύματα, ὅπως ὁ Heidegger καὶ ὁ Jungel, σὲ Σεινάρια τοῦ Leese, σὲ Ἀμβούργο, ἀκούγεται τὸ δυνατόν σόνθημα. Μακριὰ ἀπὸ τὸν Νιχιλισμὸν. Μέσα ἀπὸ τὰ ἔρσιπια τοῦ Ἀμβούργου ξεφουτρῶνται καὶ ἀναπτύσσονται ἕνας πόθος γιὰ σταθερότητα καὶ ὑγείαν πνευματικὴν. Ἄλλοῦ ἔργου γιὰ τὴν ὑπαρξίαν, ἄλλοῦ ἔργου ὑπαρξισμοῦ!

Ὁ καθηγητὴς Carlo Antoni ἐξ ἄλλου ἀποφαίνεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς: «Εἶμαι πέρα γιὰ πέρα ἀντίπαλος τοῦ ὑπαρξισμοῦ. Ἄγαπᾷ τῆς καθαρῆς ἰδέας. Οἱ ὑπαρξιστὲς ἀπὸ τῆς ἐνοῦσης θάνατος, μηδὲν, ἀγωνία, θέλουν νὰ φτιάξουν ἓνα σύστημα. Εἶναι ἀνάγκη νὰ φτιάξωμε ἓνα σύστημα, ἓνα σχῆμα, γιὰ νὰ διαπιστώσωμε πὼς ὅλοι ἔμετς θά πεθάνομε; Τὸ ἔγραψα ἤδη ἀπὸ πολλὸν καιρὸν αὐτό. Ὅσο γιὰ τὸ μηδέν, δὲν μποροῦμε γι' αὐτὸ νὰ ποθῶμε τίποτα. Πολεμῶ τὸν ὑπαρξισμὸν ὅπου σταθῇ καὶ ὅπου βρεθῇ, γιὰτὶ πιστεύω πὼς πρέπει νὰ κτίσωμε μιὰ καινούργια ζωὴ καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ καταπολεμηθῇ».

τήν αγωνία. Ο υπαρξισμός είναι άρρώστια της εποχής, είναι ένας... ιμρός, που δεν έχει καμία σχέση με το μέτρο και τις αξίες, πράγματα αιώνια.

Ο Antoni είναι και έναντιον του «Ιρρασιοναλισμού». Οι ρωμάντικοι χαιρέτάνε μ' ένθουσιασμο κάθε τι το Ιρρασιοναλιστικό, το «άλογο» εάν κίνητρο για δημιουργία ελευθερίας, ενώ σήμερα, άκριτος, οι κήρυκες του Ιρρασιοναλισμού είναι εκείνοι, που φτιάχνουν ένα κόσμο οκλαδιάς. Γι αυτό η Ιρρασιοναλιστική προπαγάνδα, όπως την βλέπουμε και στους υπαρξιστές, του είναι πολύ αντιπαθητική. Ο Antoni είναι μαθητής του Benedetto Croce. Είναι εκπρόσωπος του ξεκαθριμένου φιλελευθερισμού, που ξέπει πως οι δύο τελευταίοι πόλεμοι καθάρωσαν να καταπνίξουν διάφορες άρχες, που ξέπει όμως πως υπάρχει κάτι που κανένας πόλεμος δεν θα μπορούσε να τ' εξολοθρεύσει. Και αυτό το κάτι είναι η προσωπικότης.

Γύρω από το θέμα «ο άνθρωπος και το έπαγγελμα» ασχολήθηκε το έφταινό συνέδριο των Χριστιανών φοιτητών της γαλλοφώνου Έλθετίας. Διαλέξεις εκπροσώπων της βιομηχανίας και των ελευθέρων επαγγελματιών, που ένδιαφέρουν άμεσα τον φοιτητικό κόσμο, επέτρεψαν την ρεαλιστική αντιμετώπισι του προβλήματος. Τόπως της Γραφής έδωκε νέα όψη στα θέματα που συζητήθηκαν και απέδειξε την αναγκαιότητα των πνευματικών βάσεων για έναν επιτυχημένο επαγγελματικό προανατολισμό.

Για πρώτη φορά οι Καθολικοί και οι Προτεστάντες φοιτητές του Πανεπιστημίου της Γενεύης όργανώνουν μαζικές Άγιες Γραφής από κοινού. Η προπαρασκευαστική εργασία των ήγερτων των δύο κινήσεων και το ελεύθερο και αδελφικό πνεύμα που βασιλεύει έβησαν τους φοιτητές να ζητήσουν μία συχνότερη έπαφή και συνεργασία.

—«Οχι χωρίς φόβο» (Not Without Blame) είναι ο τίτλος ενός βιβλίου που γράφτηκε από τον Νορβηγό συγγραφέα Fredrik Ramm. Είναι ηολογισμένο από ένα πολύ γνωστό Νορβηγό δημοσιογράφο, που μας παρουσιάζει τη ζωή του συγγραφέως, που ποτιμένος από το χριστιανικό πνεύμα και έχοντας εάν ιδανικό την «άπόλυτη τιμιότητα», ήρθε σε σύγκρουσι με τους Γερμανούς κατά την είσοδή τους στην πατρίδα του. Η ανδρικότη του αυτή στάσις είχαν ως συνέπεια να συλληφθί και να κλεισθί σ' ένα στρατόπεδο συγκεντρώσεως, όπου υπέφερε τα πάνδεινα από τους Ναζί και όπου τελικά πέθανε ύστερα από τριών χρόνων μαρτύρια. Το μυθιστόρημά του αυτό, που χαρακτηρίζεται ως το «πιστεύω» του, έχει ως θέμα τη

ζωή ενός Νορβηγού μεσήλικος εργοστασιαρχου που πέτυχε στη ζωή του καταπατώντας κάθε ήθικη άρχη και που, τελικά, καρδήθηκε απ' την θαρραλία χριστιανική συμπεριφορά ενός ανταγωνιστού του στη βουλειά και την πολιτική, για να ζήσει και αυτός στο τέλος εάν ένας πιστός Χριστιανός.

Η «Ένδοξη εποχή της Έλληνικής φιλολογίας» (The Great Age of Greek Literature) είναι ένα καινούργιο έργο της Αμερικανίδος συγγραφέως Edith Hamilton. Σ' αυτό άσολογείται κυρίως με τον τρόπο της ζωής των Έλλήνων του Ε.π.Χ. αιώνας και με τους 9 μεγάλους συγγραφείς από τον Πίνδαρο έως τον Πλάτωνα. «Οι Έλληνες—λέει—ήσαν οι πρώτοι που είχαν την πεποίθησι ότι το πνεύμα πρέπει να είναι ελεύθερο. Με έξοχο θάρρος έσφυγαν από τις μαγείας και τόλμησαν να εξέτασουν το Σύμπαν. Όχι μόνον αυτό, αλλά και η πάλη μεταξύ του Πνεύματος και του σωματος βρήκε θαυμαστή λύσι στην ελληνική Τέχνη. Στην Ελλάδα επίσης η διανοήσις και το Πνεύμα συμπιδάστηκαν. Οι Ναοί των Έλλήνων είναι μία τελεία έκφρασις της καθαρής νοήσεως, φωτισμένης από το Πνεύμα».

Δεν μπορεί κανείς να μη θυμηθί το κομμάτι εκείνο της Γραφής που λέει «το Πνεύμα όπου θέλει πνει» όταν ξεφυλιζι το μικρό, μα αξιόλογο σ' περιχόμενο, περιοδικό «Divine Science Monthly», που κυκλοφορεί στην Αμερική.

Και θυμάται ο αναγνώστης την αλήθεια αυτή διαδιδόντας τοίτο το περιοδικό, γιατί πραγματικά ξαφνιάζεται από το τόσο άγνο περιχόμενό του που είναι μία έκφρασις ζωντανής πίσσεως και χριστιανικής ζωής. Ριχνοντας μία ματιά σε όλη τη σειρά του 1947, παρατηρούμε άμέσως μία αδιάσπαστη συνοχή στα θέματα, που δείχνει μία γραμμη σταθερή, που έπιδων της αυτοί που βγάζουν το περιοδικό, βαδίζουν με την πεποίθησι ότι ο κόσμος πρόκειται ν' αλλάξει μορφή και ν' ανακουφισθί, μόνον όταν θα ζήτηση την μόνη αλήθεια να την κινή βιωμά του και συνείδησι. Και αυτήν την σταθερή πεποίθησι την βλέπει κανείς από το πρώτο τεύχος—το «Ιανουρίου»— όπου ένας άντικειμενικός άπολογοισμός του 1946 και μία με πίστι αντιμετώπισις του 1947 προβάλλουν την ανάγκη στρεφής του ανθρώπου σε μόνιμες και πραγματικά αληθινές αξίες. Άρθρα μικρά, μα ζωντανά και γεμάτα πίστι, με την άπλη τους γλώσσα και το ανεπιθύητο ήθος τους, φέρνουν τον αναγνώστη κοντά σε μία πραγματικότητα που εκουράζει την φυχή και δίνει νόημα σε πολλές έκδηλώσεσις της καθημερινής ζωής και που είναι πραγματικότης χαράς και εύτυχίας. Συμβούλες για μία θαρραλία αντιμετώπισι της ζωής, ή αξιολόγησις των έκδηλώσεων του ατόμου, ή φιλία και η ζωντανή έπαφή με το Θεό κλπ. εί-

ναί τὰ θέματα πού ἀπαγολοῦν τοὺς ἀρθρογράφους τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ.

Μικρὸ εἶναι τὸ *Divine Science Monthly* μεγάλα εἶναι ὅμως τὰ ἀποτελέσματα πού θάχη γιά ἑκαίνετος πού τὸ διαβάζουν στὴν Ἀμερική. Καί ὅπως ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀρθρογράφους του λέει, εἶναι καί αὐτὸ μιὰ μικρὴ — πολὺ μικρὴ μὰ πάντως εἶναι — συμβολή στὴν μεγάλη προσπάθεια γιὰ τὴν Παγκόσμια συναδέλφωση.

Ἔνα μικρὸ ἄρθρο σὸ «*Unitas*» μὲ τίτλο «Ὁ καθολικὸς ἐπιστήμων μέσα σ' ἕνα σύγχρονο κόσμον» τοποθετεῖ τὸν ἐπιστήμονα στὴ θέσι ἑκαίνετος πού τὸν ὑπαγορεύει τὸ νόημα τῆς ἐποχῆς. Ὁ ἀρθρογράφος τονίζει στὴν ἀρχή, τὸ πόσο ὁ μεταπολεμικὸς κόσμος ἀπαιτεῖ ὁ ἐπιστήμων νὰ βγῆ ἀπ' τὴν ἐγωιστικὴ ἀπομόνωσι τῆς προσωπικότητός του καί νὰ γίνῃ ἀγωνιστὴς μέσα στὴν κοινωνία. Καί, σὰν συνέχεια αὐτῆς τῆς ἰδέας, ἐμφανίζεται ἡ ἀνάγκη ἐλοκληρωμένης ἐμφανίσεως τοῦ ἐπιστήμονος, πού πρέπει νάχη τὴν μαεστρία νὰ κρατῆ σὲ ἀναλογία δημιουργικὴ, τὴν εἰδικὴ μὲ τὴν καθολικὴ μόρφωσι. Ἡ εἰδικότης δὲν πρέπει νὰ ἀπομονώη τὸν ἴσπιστήμονα ἀπὸ τὸν γύρω του κόσμον πού, ὡς σύνολον, εἶναι ὅλος ἀντικειμενικὸς ἐρεῦνης. Ἡ γνώσις τῆς πραγματικότητος — συνεχίζει ὁ ἀρθρογράφος — πρέπει νὰ εἶναι περιριζωμένη στὰ πλαίσια τῆς ἀντικειμενικότητος καί σ' αὐτὸ βοήθει πολὺ ἡ προευχή, πού πρέπει νὰ εἶναι ἄμεσα συνδεμένη μὲ τὴν μελέτη. Ὁ τελικὸς δὲ σκοπὸς τῆς ἐργασίας τοῦ ἐπιστήμονος πρέπει νὰ εἶναι ἡ θυσία.

Ὁ καθηγητὴς τῆς Ζωολογίας *Charles Birch* τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σίδνεϋ, σὲ γράμμα του πρὸς συνεργάτη τῶν «*Ακτίνων*» τονίζει τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν χριστιανικὴ κίνησι, πού ἔχει ἀναπτυχθῆ στὸν τόπον μας, φέρνοντας τὸ φῶς ἐνὸς νέου πολιτισμοῦ, τοῦ Χριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ. Ὁ καθηγητὴς *Charles Birch*, ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀπασχόλησί του μὲ τὴν ἐπιστήμη του, ἀσχολεῖται καί μὲ τὴν διάδοσι τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας στὸν τόπον του, προσφέροντας, κυρίως, τίς διηγήσεις του στὴν χριστιανικὴ φοιτητικὴ κίνησι ὅπου διηγεῖται μέλος ἀρκετὰ χρόνια. Ἐρόντας δὲ τίς «*Ακτίνες*» ἀπὸ ἀτομικὴ ἐπαφὴ πού εἶχε μὲ συνεργάτη μας, ἐθεώρησε καθήκον του σὲ μιὰ ὀμιλία, πού ἔκανε τώρα τελευταία πρὸς ἕνα κύκλον διανοουμένων, νὰ ἐκθέσῃ τίς ἐντυπώσεις πού εἶχε ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ του μὲ τίς «*Ακτίνες*», ἐκ-

φράζοντας ἔτσι τὴν ἀλληλεγγύη του πρὸς τοὺς συναδέλφους του τῆς Ἑλλάδος, ἀλληλεγγύη πού τόσο ἄλλοι ἐπιστήμονες εἴδωκαν πρὸς τὸ περιοδικὸ αὐτὸ καί πού πρόσφατη ἀκόμη ἔχουν οἱ ἀναγνώστες τῶν «*Ακτίνων*» τὴν ἀνάμνησί της, ὅσοι ἀπὸ τίς ἐκδηλώσεις τῶν ἔξωθεν ἐργατῶν τῆς ἐπιστήμης γιὰ τὴν «*Δήλωσι* τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων».

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

κ. *Η. Β. Πάτρας* Ἐδιδάσκαμεν μὲ προσοχὴν ὄσα γράφετε. Εὐχαριστοῦμεν θερμῶς καί ὄσα συγχαίρομεν διὰ τὰ ἐθελοντικὰ ὄσα εἰσαγήματα. Ὡς πρὸς τοὺς «*ἐκ παραδόσεως*», θὰ εἰπῆ ὦσα νὰ γρῶσθαι καί δι' αὐτοὺς (κατ' ἐτοιμαζέται). Ἐχετε ὅμως ὀψῆρῖν τὸ *Λυκ. ιε'* 31.—κ. *Χ. Μ. Ἐνταῦθα*. Ὁ κ. *Μελίτης* ὄσα εὐχριστῆσθαι διὰ τὴν ἐνδιαφερόμενον ἐπιστολήν ὄσα. Ἐπιτίθει νὰ ἐπανέλθῃ ἐν καιρῷ ἐπὶ τοῦ θέματος. Δὲν μᾶς γράφετε τὸ δὲν μᾶς σις.—κ. *Ἐλ. Χιτς*. Θεσσαλονικίην. Ἀρκετὰ καλὸν τὸ ποίημα ὄσα, ὄχι ὅμως ἀκόμη δημοσιεύσιμον. Ἐάν ἐξακολουθήσῃ τὴν προσπάθειάν ὄσα, θὰ ἀποκτήσῃ, ἐλπίζομεν, ὁ σίγαρος τῆς μουσικότητος, πού τοῦ λείπει.—κ. *Ρ. Γ. Ἐνταῦθα* καί *δ' ἰδ* α. *Εὐ. Παπ. Κόρινθον*. Μὲ χαρὰν σημειώσαμεν τὴν προσοχὴν ὄσα. Συνεχίσατε.—κ. *Κ. Γεωργ. Ρόδον*. Τὸ βιβλίον πού ὄσα ἐνδιαφέρει δὲν ἔχει μεταφρασθῆ ἑλληνικῶν.—στρ. *Ἰω. Κυρ. Σ. Γ. Γ. 902 β*.—Θεομὰ συγχαρητήρια διὰ τὰς ὄσα ἐρείς ὄσα. Ἡ δημοσίευσίς τῶν ὄσα ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ εἰς ἐφημερίδα ἡμερησίαν. Εὐχριστῆσθαι καί δυναμικὸν εἰς τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα πού ἀνοίγεται τῶρα ἔμπροσ ὄσα.—κ. *Στ. Σαρ. Θεσσαλονικίην*. Οἱ στίχοι ὄσα ἔχουν βρασίαν καί εὐαισθησίαν. Ἄλλὰ πρέπει νὰ ποικιλιώσῃτε εἰς κατ' οὐσιαστικώτερον.—κ. *Φ. Σαλβ. Ρόδον*. Τὸ ποίημα ὄσα δὲν ὀψῆσθαι εἰς τὴν συγγραφήν ὄσα εἰς τὸν ἀναγνώστην.—κ. *Ἰω. Φιλ. Ρέθυμων*. Ἄς κἀμῶμεν ὁ καθένας μᾶς τὸ χρέος του, ὅπου εὐρίσκαται. Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτον. Ἐάν δὲν ἔχετε ἀντίρροπον, μᾶς γράφετε, παρακαλοῦμεν τὴν διεδοῦσιν ὄσα.—κ. *Π. Σωτ. Ἐνταῦθα*. Ἐτοί εἶναι Ἡ πίστις ὄσα χαλιβδώνεται εἰς τὰς δοκιμασίας. Ὡς πρὸς τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐργασίας ὄσα, λυποῦμεθα διότι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἶναι δυνατὸν.—στρ. *Μ. Μπ. Σ. Γ. Γ. 902 β* διὰ τὴν συνεργασίαν ὄσα, παρακαλοῦμεν, περιμένετε εἰς τὸ προσεχές.—κ. *Ἄρ. Σαλβ. Ἐνταῦθα*. Ἐνδιαφερόμεθα ἡ ἐργασία ὄσα, θὰ ἦτο ὄσα ἴσως κατὰλληλος διὰ παιδευτικὸν περιοδικόν.

κ. *Χ. Θεσσαλονικίην*. Ἡ μελέτη ὄσα εἶναι πολὺ ἐδικομένη καί συνεπὴς κατὰλληλος μόνον διὰ περιοδικὸν ἀνάλογον.—κ. *Ἡλ. Γαλ. Πειραιῆ*. Ἐχετε ποιητικὰς ἰκανότητας. Πρέπει, ὄσα, νὰ κοπιᾶσθε ἀκόμη δοκιμασίας καί τὸν κανονικὸν στίχον. Ἄλλως τε ὁ ἑλεῦθερος στίχος ἔχει τὰς ἰδικὰς του δυσκολίας. Διαβάσατε—*δ' ἰδ* α. *Μ. Τρικ. Μεσολόγγι*. Διακοροῦμεν καλὰ στοιχεῖα εἰς τὰ ποιήματα ὄσα. Χαριεῖσθαι, ὄσα, δοῦσα ἀκούη. Διαβάσατε.—κ. *Μ. Ἐν. Ἀίγιον* καί κ. *Ἰω. Μαγ. Ἀεσόβον*. Τὰ ποιήματα ὄσα ὄσα ἀκούη ἐπιτυχῆ, μολοῦσθαι ἔχετε κατὰ νὰ πῆτε. Διαβάσατε καί ἐργασθεῖτε ἄν ἔθελετε νὰ καταλάβετε τὴν ποιητικὴν ἀνὰ ὄσα.—στρ. *Κ. Βουν. Σ. Γ. Γ. 925, κ. Β. Ἀδελφ. καί δ' ἰδ* α. *Σαβ. Θεσσαλονικίην*. Εὐχριστῆσθαι εἰς τὴν ἀρχὴν Διαβάσατε. Ἐργασθεῖτε.

Περιοδικὸν «*Ακτίνες*», ὄργανον τῆς «*Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων*» — Ἐκδόσις Χριστ. Ἐνώσ. «*Ακτίνες*». Γραφεῖα: 522ς Καρότου 14, Ἀθῆναι (1) Τηλ. 35-023—Θεσσαλονικίης: Ἀγ. Σοφίας 38.—Πειραιῶς: Τοξαδοῦ καί Κολοκοτρώνη 67.—Ἰταλίτικῆς κατοικίας: Ποικίλης 5 Ἀθῆναι.—Ἐτησίαν συνδρομὴ ὄργ. 15.000, ἐξωτερικὸν δολλ. 3.—Πρῶτον τυπογραφείου: Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομητῶν 176.—Χειρόγραφα, δημοσιεύσιμα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.

Τυπ. «*Ἑλληνικῆς Ἐκδοτικῆς Ἐταιρίας*» Α. Ε. (Τεχνικὴ Διεύθυνσις Ι. Μ. Σμαζίκη).